NIKOLAI GOGOL

TARAS BULBA
(MIRGOROD)

NIKOLAI GOGOL

TARAS BULBA
(MIRGOROD)

I

— Ia întoarce-te, fiule, să te văd! Ptiu, drace, mare comedie! Ce-i cu anteriele astea pe voi? Şi zi, aşa se poartă toţi acolo, la Academie[1]? Cu aste vorbe îi întâmpină Bulba pe cei doi fii ai săi, care-şi făcuseră învăţătura la Bursa[2] din Kiev şi se întorceau acum la casa părintească.

Flăcăii abia apucaseră să descalece. Erau doi voinici în toată puterea cuvântului, care mai priveau încă pe sub sprâncene, ca orice seminarist slobozit de curând din Academie. Obrajii lor pietroşi şi plini de sănătate erau umbriţi de cele dintâi tuleie neatinse încă de tăişul briciului. Păreau amândoi foarte stingheriţi de primirea ce le-o făcea părintele lor şi stăteau de cremene, cu ochii în pământ.

— Ia staţi oleacă, să vă văd bine, urmă Taras, răsucindu-i: Da lungi mai sunt svitcile[3] astea ale voastre! Halal svitci! N-am mai văzut de-astea de când e hăul şi bârgăul! Ia să fugă unul din voi! Mi-e că odată se-ncurcă în poale şi vine de-a berbeleacul!

— Haide, nu-ţi mai râde de noi, tată, ajungă-ţi, făcu în cele din urmă cel mai mare dintre fraţi.

— Ia te uită la el ce fudul se ţine! Şi de ce n-aş râde, mă rog?

— Uite aşa! Dacă-ţi baţi joc de noi, nu mai ţin seamă că-mi eşti părinte şi zău că-ţi trag o bătaie, să mă pomeneşti!

— Ptiu, fiu nevrednic ce eşti! Cum, lui taică-tu, mă?... făcu Taras Bulba, dându-se câţiva paşi îndărăt de uimit ce era.

— Da, chiar şi lui taică-meu! Batjocura n-o trec cu vederea şi n-o iert nimănui!

— Şi cum vrei să ne batem? Cu pumnii?

— Cu ce-o fi!

— Atunci hai, cu pumnii! zise Taras Bulba, suflecându-şi mânecile. Oi vedea eu îndată câte parale faci tu într-o bătaie cu pumnii!

Şi amândoi, tatăl şi fiul, în locul vorbelor de bun găsit după o despărțire îndelungată, se apucară să-şi care unul altuia la pumni în coaste, în şale şi în piept, când depărtându-se, ca să se măsoare cu privirea, când încăierându-se iarăşi.

— Ia priviți, oameni buni: s-a smintit de tot bătrânul! A căpiat de-a binelea! zicea mama flăcăilor, o femeie gălbejită, slabă şi blândă din fire, care stătea în prag şi care n-avusese vreme să-şi strângă la piept fiii mult iubiți. Copilaşii s-au înturnat acasă, noi nu i-am văzut mai bine de un an, iar dumnealui uite ce-i dă prin minte: să se măsoare în pumni cu dânşii.

— Da ştii că se bate bine? făcu Taras Bulba, oprindu-se în sfârşit. Zău că se bate bine! urmă el, după ce-şi mai trase sufletul. Te buşeşte, că-ți vine să te laşi păgubaş! O să ajungă un cazac de nădejde! Ei, bun venit, fiule! Hai şi ne-om pupa! – şi tatăl cu fiul se sărutară. Straşnic, flăcăule! Iac-aşa să-i snopeşti pe toți, cum m-ai snopit pe mine, să nu ierți pe nimeni! Da' iar mă-ntorc şi zic că eşti gătit, să te strici de râs, nu alta! Ce-i cu frânghia asta care atârnă pe tine? Da tu, mă, netotule, ce stai aşa cu mâinile-n jos? nu mai contenea Taras, vorbindu-i de astă dată mezinului. Nu te repezi şi tu cu pumnii la taică-tu, împelițatule?

— Iaca, na, ce-i trăsneşte prin cap! îi tăie vorba mama, care-şi îmbrățişa în vremea asta feciorul mezin. Unde s-a mai pomenit aşa ceva ca un copil să-şi bată părintele! Ş-apoi la asta ne stă capul acum? Copilul e fraged încă, a făcut cale lungă, a obosit… (copilul de care era vorba avea mai bine de douăzeci de ani şi era înalt de-un stânjen). Acum numai bine i-ar sta să se hodinească şi să îmbuce şi el ceva, iar dumnealui îl sileşte să se bată!

— Ehei, după câte văd eu, tu eşti fecioraşul mamei, hai? făcu Taras Bulba. Să nu-ți pleci urechea la spusele maică-ti: e muiere şi nu pricepe nimic. Giugiuleli vă trebuie vouă? Giugiuleala voastră-i stepa şi un cal de soi! Asta-i giugiuleala voastră! Vedeți sabia asta? Ea e maica voastră! Iar toate celelalte, cu care v-au umplut capetele până acum, pleavă

sunt! Academia şi toate cărticelele, ceasloavele şi filozofelile sunt fleacuri pe care nu dau doi bani! Şi... – aici Bulba întări spusele cu o vorbuliță care nici că se poate pune într-o carte – eu uite ce fac mai bine: vă trimit chiar de săptămâna care vine la Zaporojie[4]. Acolo învățătură, zic şi eu! Acolo-i şcoala care vă trebuie şi numai acolo o să vă vină mintea în cap!

— Cum, numai o săptămâna să stea acasă? se tângui bătrâna şi uscățiva mamă, cu ochii în lacrimi. Nici să petreacă-n voie n-or să aibă vreme, nici casa părintească n-or să şi-o cunoască bine şi nici eu n-o să-mi pot sătura privirile uitându-mă la ei!

— Ajungă-ți cu bocitul, bătrâno! Rostul unui cazac nu e să dădăcească muierile! Dacă ar fi după tine, ți i-ai ascunde pe amândoi sub fuste şi ai sta peste ei cum stă cloşca pe ouă! Hai, du-te mai bine şi pune pe masă tot ce ai! Să nu care cumva să ne-aduci gogoşi, turtă dulce, prăjituri cu mac sau alte zaharicale, că de astea n-avem trebuință; adu-ne un berbec întreg, o capră şi mied din acela de patruzeci de ani! Şi răchie cât mai multă. Dar nu de-ăla cu marafeturi, cu stafide ori cu alte drăcovenii, nu! Rachiu curat şi spumos să se umfle-n pahare şi să împroaşte cu stropi ca turbat!

Bulba îşi duse apoi feciorii în odaia mare, de unde o zbughiră într-un suflet două slujnicuțe tinere şi frumoase, cu salbe de mărgele roşii la gât, care deretecaseră prin casă. Poate că se speriaseră cu adevărat de sosirea coconilor care nu treceau cu vederea pe nimeni dintre cei ce le ieşeau în cale, sau poate vroiau numai să rămână credincioase obiceiului lor muieresc, adică să scoată un țipăt şi s-o ia la goană când dau cu ochii de un bărbat, iar apoi să-şi acopere îndelung obrazul cu mâneca, de prea multă ruşine. Odaia era rânduită după gustul acelor vremi, a căror amintire vie o păstrează în crâmpeie doar cântecele şi baladele din popor, pe care azi nu le mai cântă în Ucraina nici măcar bătrânii orbi cu barbă lată, ce le ziceau odinioară pentru norodul strâns ciotcă în jurul lor, însoțindu-le de zdrăngănind molcom al bandurei[5], după gustul acelor vremi de lupte şi restrişte, când au început în

Ucraina încăierări şi bătălii din pricina unirii bisericilor[6]. Pretutindeni domnea curăţenie mare şi pereţii erau spoiţi în culori. Pe pereţi atârnau săbii, biciuşti, laţuri de prins păsări, năvoade şi flinte, un corn lucrat cu meşteşug, în care se păstra praful de puşcă, zăbale de aur şi piedici pentru cai, bătute în argint. Ferestruicile erau mici, rotunde, cu geamuri prin care lumina zilei se prefira anevoie, din celea ce se mai văd astăzi doar la vechile biserici; nu puteai privi afară prin ele decât numai dacă ridicai gemuleţul. În jurul ferestrelor şi uşilor erau chenare roşii. În colţuri, pe poliţe, stăteau înşiruite căni, şipuri şi ploşti din sticlă verde şi albastră, nastrape lucrate în argint şi pocale aurite, de diferite obârşii: veneţiene, turceşti, cercheze, ajunse în casa lui Bulba pe căi ocolite, prin mâini multe, lucru foarte obişnuit în vremile acelea de isprăvi vitejeşti. De jur împrejurul odăii erau aşezate laviţe de lemn de ulm; în colţul de cinste, pe sub icoane, era o masă mare; mai era acolo un cuptor lat cu prichici, firide şi ieşituri, împodobite cu olane smălţuite în culori felurite – toate astea erau bine cunoscute voinicilor noştri care veneau acasă în fiecare an pe timpul vacanţelor, făcând drumul pe jos, pentru că nu aveau pe atunci cai şi pentru că nu le era îngăduit îndeobşte ucenicilor să umble călări. Tot ce aveau în vremea aceea era doar moţul lung, numai bun la târnosit, iar întru fapta asta avea slobozenie orice cazac purtător de arme. Acum, unde-şi isprăviseră şcoala, Bulba le trimisese câte un armăsar tânăr din herghelia lui.

Cu prilejul întoarcerii fiilor săi, Bulba porunci să fie poftiţi la dânsul toţi sotnicii[7] şi mai-marii polcului[8] său care se nimeriseră a fi pe-acasă, iar când veniră doi dintre ei şi esaulul[9] Dmitro Tovkaci, care-i era prieten vechi, Bulba le înfăţişă pe cei doi fii ai săi, zicându-le: „Ia priviţi-i pe voinicii ăştia! O să-i trimit fără zăbavă la Seci.” Oaspeţii rostiră urări şi vorbe de laudă, atât lui Bulba cât şi celor doi flăcăi, că şi-au pus în gând un lucru bun, adăugind la acestea că nu este pe lume şcoală mai vrednică pentru un tânăr.

— Şi acum, boieri dumneavoastră, să se aşadă fiecare la masă unde i-o plăcea mai mult. Ei, feţii mei, mai întâi şi-ntâi să bem niscai rachiu! mai zise Bulba. Doamne ajută! Să fiţi sănătoşi, şi tu Ostap, şi tu Andrii! Să dea Dumnezeu să aveţi întotdeauna noroc în luptă! Să-i bateţi pe păgâni, pe turci şi pe tătari aşijderea, iar de-or cuteza leşii să se ridice într-un chip sau altul împotriva credinţei noastre, să-i bateţi şi pe leşi! Hai, tinde paharul! Ce zici, bun îi rachiul, aşa-i? Da' cum spui „rachiu" în latineşte? Ei, vezi? Proşti au mai fost, flăcăule, latinii ceia ai tăi! Nici bănuiau că mai e şi rachiu pe lumea asta. Şi cum naiba îi spunea ăluia de scria stihuri pe latineşte? Nu prea sunt eu tare în de-ale cărţii şi de asta nu ştiu! Horaţiu, sau cum?

„Mă, ce dat dracului e taică-meu! îşi zise Ostap, feciorul cel mare. Toate le ştie, câinele ăsta bătrân, da' se face niznai."

— Eu aşa gândesc, că arhimandritul nu vă lăsa nici batâr să mirosiţi rachiu, urmă Taras. Ia spuneţi drept, feţii mei, dacă v-au tăbăcit bine acolo, la bursă, cu nuiele tinere de mesteacăn şi de vişin, spinarea şi câte altele mai are cazacul? Sau poate, ca să vă facă tobă de înţelepciune, aţi mâncat bătaie şi cu biciuşti? Pasămite nu vă înfruptaţi numai sâmbăta din bucatele astea, ci şi miercuri, ba şi joi, hai?

— Ce să ne mai amintim de ce-a fost, taică?! îi luă vorba Ostap. Ce-a fost, a trecut!

— Să-ncerce careva acum! făcu Andrii. Să-ncerce numai să se lege de noi! Ia să-mi iasă în cale vreun tătar, ceva, că-l învăţ eu numaidecât ce-i aia sabie de cazac.

— Bine ai grăit, fiule! Straşnic, zău! Şi dacă-i aşa, să ştiţi că mă duc şi eu cu voi la Seci. Zău că mă duc! La ce dracu şed eu aici? Ca să semăn hrişcă, s-ajung gospodar aşezat, să-mi văd de oi şi de porci, ori să mă giugiulesc cu nevasta? da' ducă-se pe pustii locuri! Eu îs cazac şi nu-mi trebuiesc toate astea! Ei şi ce-i dacă nu-i război? Mă duc şi eu la Zaporojie cu voi, ca să-mi mai treacă du urât. Zău că mă duc! Şi bătrânul Bulba se înfierbântă tot mai mult, până când, la urmă, se dezlănţui de-a binelea, se ridică de la masă, se înfoie şi zise, bătând din

picior: Plecăm chiar mâine! La ce să mai amânăm? Ce vrăjmaşi o să vedem noi, dacă stăm să clocim aici? Parcă mare nevoie avem de cocioaba asta şi de toate cele, oalele, carafele… şi zicând aşa, prinse a sparge şi a arunca carafele de pe poliță.

Sărmana bătrânică, deprinsă mai demult cu asemenea isprăvi ale bărbatului său, privea cu jale la toate de pe laviță. Nu îndrăznea să scoată o vorbă, dar auzind hotărârea atât de înspăimântătoare pentru ea, nu-şi mai putu stăpâni lacrimile. Doar o privire le aruncă copiilor, de care era amenințată să se despartă atât de curând… dar nimeni n-ar fi fost în stare să zugrăvească toată puterea acelei dureri mute, care-i pâlpâia în ochi şi îi tremura pe buzele încleştate.

Om îndărătnic, Bulba. Una din acele firi cum se puteau ivi pe lume numai în cumplitul veac al cincisprezecelea în acest ungher, pe jumătate nomad al Europei, pe vremea când străvechea Rusie de miazăzi, părăsită de cnejii ei, fusese pustiită şi pârjolită până în temelii de năvala nestăvilită a cotropitorilor mongoli; când văduvit de casă şi căminul lui, omul de-aici ajunsese cutezător; când îşi dura sălaş pe locul de curând mistuit de pojar, sub ochii vecinilor neîndurători şi ai primejdiei fără capăt, obişnuindu-se să le privească drept în față, neştiutor de e sau nu vreun lucru de temut pe lumea asta; când duhul slav, de veacuri paşnic, se încinsese în viitoarea luptelor, când se ivise căzăcimea – această izbucnire năprasnică şi nestăvilită a firii ruseşti – şi când toate văile şi vadurile râurilor, povârnişurile şi alte locuri bune de locuit erau presărate cu sălaşe de cazaci, mulți ca frunza şi ca iarba, despre care cutezătorii lor tovarăşi răspundeau cu drept cuvânt sultanului dornic de a le cunoaşte numărul: „Cine-i ştie? Toată stepa noastră e împânzită cu ei: câte ierburi pe câmp, atâtea moțuri în vânt!” Ei erau într-adevăr o izbucnire minunată a puterii ruseşti: o scăpărase sânul poporului, izbit de amnarul suferinței. În locul târgurilor răzlețe şi al voivodeştilor conace de altădată, cu crescătorii lor de haite şi de şoimi boiereşti, în locul cnejilor mărunței, veşnic învrăjbiți între ei şi gata să-şi neguțeze oraşele, se iviră acum aşezări de

temut – curene şi ocolite[10] legate între ele prin aceeaşi primejdie care le pândea, şi prin ura pe care o nutreau împotriva cotropitorilor păgâni. Este îndeobşte cunoscut de toți din istorie cum luptele neîncetate pe care le-au dus, precum şi viața lor plină de zbucium au mântuit Europa de năvălirile năprasnice care amenințau s-o nimicească. Rigii polonezi, care s-au văzut stăpânitori ai acestor meleaguri întinse, în locul mărunților cneji, deşi erau slabi şi domneau de departe, şi-au dat seama pe deplin de însemnătatea cazacilor şi de foloasele pe care le puteau trage de pe urma vieții de luptă pe care o duceau aceşti străjuitori. Ei au îmboldit şi au sprijinit în fel şi chip această pornire a lor. Sub domnia acestor stăpânitori depărtați, hatmanii, aleşi din chiar sânul căzăcimii, prefăcură ocolitele şi curenele în polcuri şi districte bine orânduite. Însă nu era o armată regulată, pe care s-o vadă toată lumea. Dar de se-ntâmpla vreun război sau o mişcare a întregii căzăcimi, în cel mult opt zile, fiecare cazac se înfățişa la locul cuvenit, călare şi cu tot tacâmul de arme, primind drept plată de la rigă un singur galben, şi în două săptămâni se strângea o armată, ce n-ar fi fost în stare s-o adune niciun fel de recrutare. De cum se isprăvea războiul, ostaşul pleca iar pe lunci sau pe ogoare, se întorcea la barca lui de pe Nipru, îşi vedea de pescuit şi de negoț, făcea bere, într-un cuvânt era un cazac liber. Străinii din acele vremi se minunau pe drept cuvânt de uimitoarele lui însuşiri. Nu era meserie pe care să n-o cunoască un cazac sau să n-o socoată pe măsura lui: se pricepea să facă vin, să meşterească un car, să pregătească iarba de puşcă şi să ducă la bun sfârşit orice muncă de fierar sau lăcătuş, iar pe deasupra să petreacă nebuneşte, să bea şi să benchetuiască aşa cum numai un rus înțelege s-o facă. În afară de cazacii înregistrați[11], care aveau datoria să se înfățişeze când se întâmpla vreun război, puteai în orice vreme, în ceas de grea cumpănă, să strângi mulțime mare de volintiri călări: ajungea numai ca esaulii să colinde târgurile şi bătelиştile tuturor satelor mari şi mici şi să strige cât îi ținea gura, ridicați în picioare în carele lor: „Hei, voi,

povarnagii şi berari! Ajungă-vă să fierbeți berea, să vă tolăniți pe cuptor şi să îngrăşați muştele cu osânza voastră! Mergeți de vă umpleți de slavă vitejească şi de cinste! Hei, voi, plugari, semănători de hrişcă, oieri şi cei ce vă țineți de fustele muierilor! Ajungă-vă să țineți coarnele plugului, să vă murdăriți ciubotele galbene de glie, să vă dați pe lângă muieri, prăpădindu-vă de pomană puterea voastră voinicească! A venit vremea să vă dobândiți slava de cazac!" Vorbele acestea cădeau ca scânteile pe lemn uscat. Plugarul îşi fărâma plugul, povarnagiii şi berarii azvârleau cât colo teascurile şi spărgeau boloboacele, meşteşugarii şi negustătorii dădeau dracului meseria şi dugheana lor, şi spărgeau oalele din casă. Şi toată suflarea căzăcească încăleca pe cai. Într-un cuvânt firea rusească îşi lua un avânt nestăvilit în toată fala ei voinicească.

Taras era unul dintre polcovnicii vechi, neaoşi: părea anume făcut pentru o viață zbuciumată de lupte şi era drept din fire, uneori chiar necruțător. Pe-atunci înrâurirea poloneză începea să se facă simțită în stepena boierimii ruse. Mulți începeau să trăiască după obiceiul leşesc, în bogăție, înconjurați de slugi în veşminte strălucitoare, cu şoimi, gonaşi, sindrofii şi curte. Taras, însă, n-avea la inimă toate astea. Lui îi era dragă viața simplă a cazacilor şi de aceea se sfădi cu toți tovarăşii săi care se dădeau cu Varşovia, numindu-i slugi ale panilor polonezi. Mereu neostoit, Taras se socotea un apărător îndreptățit al credinței pravoslavnice. Drept aceea, în fruntea cazacilor lui, intra samavolnic în toate satele care se jeluiau de asuprirea arendaşilor ori de vreo nouă dajdie de gospodărie, împărțea singur dreptate, şi îşi statornicise o pravilă care spunea că sunt trei pricini pe lume când trebuie să pui neapărat mâna pe sabie, şi anume: când vameşii supără cu ceva căpeteniile şi nu se descoperă în fața lor, când se batjocoreşte credința pravoslavnică şi nu se cinsteşte cum se cuvine datina strămoşească şi, în cele din urmă, când vrăjmaşii sunt păgâni şi îndeosebi turci, împotriva cărora socotea că e îngăduit să ridici arma în orice împrejurare, întru slava creştinătății.

Acum, se bucura dinainte la gândul că o să se ducă la Seci cu cei doi feciori ai săi şi o să zică: „Ia priviți ce mai voinici v-am adus!” îşi închipuia cum o să-i înfățişeze bătrânilor săi tovarăşi călițI în lupte, şi cum o să-şi desfete privirile cu cele dintâi isprăvi vitejeşti de-ale lor în mânuirea armelor şi în meşteşugul chefuitului, pe care iarăşi îl socotea ca pe o însuşire de frunte a oricărui cavaler. Avusese de gând mai întâi să-i trimeată singuri. Dar când văzu cât sunt de tineri, înalți, bine legați şi frumoşi la înfățişare, se aprinse în inima lui duhul de oştean şi se hotărî să plece chiar de a doua zi împreună cu ei, deşi nimic nu-l silea la asta, în afară de voința lui plină de îndărătnicie. Se şi apucă de îndată să trebăluiască, să repeadă porunci, să aleagă caii, cu tot dichisul lor pentru tinerii săi fii, ba dădu şi prin grajduri şi hambare şi hotărî până şi slugile care trebuiau să-i însoțească a doua zi. Frânele puterii sale le trecu esaulului Tovkaci, poruncindu-i totodată cu străşnicie să se înfățişeze la Seci neîntârziat, cu tot polcul, de cum o să primească cea dintâi veste de la dânsul. Şi cu toate că era cherchelit şi aburii băuturii îi mai întunecau încă mintea, nu uită nimic. Porunci chiar să fie adăpați caii şi să li se pună în iesle grâu şi din cel ales, cu bobul mascat, după care se întoarse în casă, ostenit de atâtea griji.

— Acum, feții mei, e vremea să ne ducem la culcare, iar mâine om face şi noi ce-o da Dumnezeu. Da’ să nu ne aşterni paturile. N-avem noi trebuință de aşternuturi! O să dormim afară!

Noaptea de-abia întunecase cerul, dar Bulba avea obiceiul să se culce de cu ziuă. Se tolăni pe covor şi se înveli cu un cojoc de oaie, pentru că aerul nopții era răcoros şi pentru că lui Bulba îi plăcea să se învelească mai călduros când era acasă. Curând după aceea bătrânul prinse a sforăi şi toată curtea îi urmă pilda; întreaga suflare omenească, culcată prin diferitele unghere ale ogrăzii începu să sforăie pe toate glasurile. Dar mai înainte de toți adormi paznicul, care se

cinstise mai avan decât ceilalți cu prilejul întoarcerii celor doi coconi.

Numai biata mamă nu închise ochii. Ghemuită la căpătâiul copiilor ei iubiți, care dormeau unul lângă altul, le pieptăna pletele tinere, neastâmpărate şi ciufulite, umezindu-le cu lacrimile ei; îşi privea fiii cu toată ființa, cu toate simțămintele ei; întreaga ei făptură era numai ochi, şi ochii aceştia nu se puteau sătura uitându-se la dânşii. Îi hrănise la sânul ei, îi crescuse, îi alintase şi acum îi era dat să-i vadă doar o singură clipă. „Copiii mei, copiii mei iubiți! Ce o să se întâmple cu voi? Ce soartă vă aşteaptă?" şoptea ea, şi lacrimile se opreau în zbârciturile ce-i brăzdau chipul, odinioară nespus de frumos.

Drept e că femeia era vrednică de milă, ca orice femeie a veacului aceluia bogat în isprăvi vitejeşti. Odinioară, n-apuca bine să guste o clipă de iubire în focul celor dintâi porniri, în anii pătimaşi ai tinereții, că asprul ei stăpân o şi părăsea pentru sabie, pentru tovarăşii săi, pentru chefuri. Îşi vedea bărbatul două-trei zile pe an şi atât. Urmau apoi ani în şir când nu primea nici măcar o veste de la el. Dar şi atunci când îl vedea, când îşi duceau traiul împreună, ce fel de trai mai era acela? Răbda ocări, uneori şi bătăi; mângâierile erau rare şi păreau pornite mai mult din milă, într-un cuvânt, părea o ființă cu totul fără rost în mijlocul cetei de voinici holtei, asupra cărora viața de chefuri fără frâu de la Zaporojie lăsase urme adânci. Tinerețea ei lipsită de bucurii se scursese ca un vis; obrajii ei gingaşi şi proaspeți, buzele ei nesărutate se trecuseră curând, cum se trec florile, şi se acoperiseră de zbârcituri timpurii. Iar dragostea ei, toate simțămintele şi toată duioşia şi patima sufletului ei de femeie se prefăcuseră în iubire de mamă. Îşi ocrotea copiii cu foc, cu patimă, cu lacrimi, aidoma unui pescăruş de stepă care se roteşte deasupra puilor săi. Fiii ei, copiii ei mult iubiți trebuiau să fie smulşi de lângă ea şi poate n-o să-i mai vadă niciodată! Şi cine ştie? Poate în cea dintâi încăierare un tătar o să le puie capetele sub paloş şi ea n-o să afle niciodată unde zac leşurile lor sfârtecate de păsările răpitoare din stepă, tocmai ea, care

n-ar pregeta să-şi dea şi viața pentru fiecare strop din sângele lor. Plângând cu hohote, femeia se uită la ochii lor, care se închideau, copleşiți de somnul biruitor, şi îşi zicea: „Poate că Bulba, după ce s-o trezi, o să mai amâne plecarea cu vreo două zile? Poate că i s-a năzărit să plece atât de curând, numai pentru că băuse peste măsură?”

Din înaltul cerului, luna vărsa de mult razele ei în ograda plină de oameni adormiți şi peste pilcul des de sălcii, peste buruienile nalte ce potopiseră uluca din jurul curții, pe când biata mamă tot la căpătâiul fiilor ei dragi şedea, fără să se gândească la somn şi fără să-şi ia o clipă ochii de la chipurile lor. Simțind apropierea zorilor, caii se culcaseră în iarbă; frunzele din creştetul sălciilor prinseră a foşni domol şi, încetul cu încetul, foşnetul lor coborî aidoma unui pârâiaş, până jos. Dar femeia rămase neclintită pe locul ei până la răsăritul soarelui, fără să simtă oboseala, dorind din tot sufletul ca noaptea să țină cât mai mult. Apoi se auzi din stepă nechezatul răsunător al unui mânz şi cea dintâi undă a rumenelii se aprinse pe cer.

Deodată Bulba se trezi şi sări ca ars. Îşi aducea foarte bine aminte de toate poruncile pe care le dăduse în ajun.

— Haideți, flăcăi, destul ați dormit! E vremea să vă sculați acum! Adăpați caii! Da’ bătrâna unde-i? (Aşa obişnuia Bulba să-i zică nevesti-si.) Mişcă, bătrâno, dă-ne de mâncare, că avem cale lungă de făcut.

Şi biata bătrânică, văzându-şi zădărnicită şi cea din urmă nădejde, porni împleticindu-se spre casă. Şi în timp ce mama pregătea cu lacrimi în ochi prânzişorul, Bulba împărțea porunci, trebăluia prin grajd şi alegea cu mâna lui cele mai frumoase straie pentru fiii săi. Cei doi seminarişti îşi schimbară ca prin farmec înfățişarea: în locul ciubotelor prăfuite cu care veniseră, aveau acum altele, de safian roşu, cu potcoave de argint; şalvarii largi cât Marea Neagră, cu mii de falduri şi cute pe ei, erau strânşi la brâu cu bete de aur; de bete erau prinse curele lungi pentru lulea, împodobite cu canafuri şi alte zorzoane. Pe deasupra purtau câte o cazacă de

postav, roşu ca focul, strânsă peste mijloc cu o cingătoare în izvoade, la brâu aveau pistoale turceşti cu înfloriturişi câte o sabie ce li se lovea de picioare. Chipurile lor, prea puțin arse de soare, păreau acum şi mai frumoase şi mai albe, iar mustăcioara neagră, abia mijită, scotea şi mai mult în vileag frăgezimea feţelor şi tinereţea lor plină de sănătate şi putere. Arătau tare bine cu cuşmele lor negre de oaie cu fundul aurit. Sărmana mamă! Când dădu cu ochii de ei, nu putu să rostească nicio vorbă şi lacrimile îi umeziră ochii.

— Ei, feţii mei, toate sunt gata! N-avem ce zăbovi! zise Bulba. Acum, după obiceiul nostru pravoslavnic, trebuie să ne aşezăm oleacă, înainte de a porni la drum.

Se aşezară cu toţii, până şi slugile care stăteau cuviincioase, lângă uşă.

— Acum, mamă, blagosloveşte-ţi copiii! mai zise Bulba. Roagă-te de cel atotputernic să-i ajute să lupte vitejeşte, să apere totdeauna cinstea lor de cavaleri şi să fie pavăza credinţei pravoslavnice. Iar de n-or face întocmai, să piară mai bine de pe faţa pământului şi să li se şteargă până şi urma. Apropiaţi-vă de muma voastră, copii! Rugăciunea de mamă o să vă apere şi pe apă şi pe uscat.

Şi mama, slabă ca orice mamă, îi strânse la pieptul ei, apoi scoase două iconiţe şi, plângând cu hohote, le atârnă de gâtul fiilor ei.

— Maica Domnului... să vă aibă în pază... să nu uitaţi... copilaşii mei, de măicuţa voastră... Măcar o veste să-mi trimiteţi.

Nu putu rosti nicio vorbă mai mult.

— Haideţi, copii! făcu Bulba.

Lângă prag aşteptau caii, gata înşeuaţi. Dintr-o săritură Bulba se aruncă pe spinarea Dracului său, care se smuci năprasnic, sub povara celor douăzeci de puduri ale stăpânului, căci Bulba era într-adevăr peste măsură de greu şi de gras.

Când văzu mama că şi fiii ei au sărit în şa, se repezi la mezin, pe faţa căruia se citea mai multă duioşie, se încleşta de

scara şelei şi îşi lipi obrazul de oblânc: ochii ei căutau plini de deznădejde, iar mâinile nu vroiau să slobozească strânsoarea. Doi cazaci voinici o luară binişor pe sus şi o duseră în casă. Dar de-abia apucară călăreții să iasă din ogradă, că femeia țâşni pe poartă cu uşurința unei căpriţe, în ciuda anilor ei, şi cu o putere de neînchipuit opri calul unuia din cei doi fii, pe care-l îmbrățişa cu o pornire nebună; cei doi cazaci o duseră din nou în casă.

Flăcăii călăreau cu sufletul greu, abia stăpânindu-şi lacrimile, de teama părintelui lor, care la rândul său se simțea şi el destul de tulburat, cu toate că încerca din răsputeri să-şi ascundă tulburarea. Ziua era mohorâtă; verdeața strălucea viu, dar cântecul păsărilor era răzleț, împrăştiat. După ce făcură o bucată de cale, drumeții priviră îndărăt: cătunul parcă li-l înghițise pământul; rămăseseră afară doar cele două hogeacuri ale bietei lor căsuțe şi creştetele copacilor pe ramurile cărora băieții se cățărau odinioară ca veverițele. Numai pajiştea îndepărtată îşi mai aşternea covorul în fața privirii lor, pajiştea ce le amintea toată povestea vieții lor, din anii când se dădeau de-a dura pe iarba ei plină de rouă şi până în anii când tot acolo aşteptau câte o fată tinerică de cazac cu sprâncenele negre, ce țâşnea sfioasă peste întinsul ei, purtată de picioare sprintene, care abia de atingeau pământul. În cele din urmă nu se mai văzu decât cumpăna fântânii, stingheră pe cerul îndepărtat, cu roata mare de car prinsă în vârf; întinsul străbătut părea acum o spinare de deal ce ascundea ochilor toată priveliştea. Rămas bun copilărie, jocuri şi tot, tot.

II

Câteşitrei călăreții înaintau tăcuți. Bătrânul Taras depăna în minte vremuri demult apuse: pe dinaintea lui treceau anii tinereții, ani duşi pe care-i plânge orice cazac, pentru că orice cazac ar vrea ca tinerețea să țină cât viața. Se întreba pe cine dintre vechii lui tovarăşi de arme o să întâlnească la Seci. Îşi făcea socoteala care dintre ei or fi murit şi care mai trăiesc. O lacrimă tainică îi învălui lumina ochilor şi capul lui cărunt se lăsă trist pe piept.

Feciorii lui erau frământați de alte gânduri. Dar trebuie să spunem ceva mai mult despre feciorii lui. Amândoi fuseseră trimişi la Academia din Kiev când aveau câte doisprezece ani, pentru că toți oamenii de vază din acele vremuri socoteau că trebuie să-şi dea neapărat odraslele la învățătură, măcar că această învățătură era pe urmă cu desăvârşire uitată. Odraslele lor, ca de altfel toți ucenicii proaspăt intrați la Academie, erau sălbatici, crescuți fiind în mare libertate, şi abia acolo se şlefuiau de obicei întrucâtva şi, supuşi aceloraşi rânduieli, sfârşeau prin a se asemui între ei. Cel mai vârstnic dintre fiii lui Bulba, Ostap, îşi începuse noul fel de viață fugind de la şcoală chiar în cel dintâi an de învățătură. Se înțelege că fusese trimis înapoi, bătut crunt şi pus cu de-a sila la carte. De patru ori şi-a îngropat abecedarul în pământ, şi de patru ori a mâncat câte o bătaie soră cu moartea, după care i s-a cumpărat alt abecedar. Totuşi, nu încape nicio îndoială că ar fi săvârşit şi a cincea oară aceeaşi faptă, dacă taică-său nu i-ar fi făgăduit cu străşnicie că o să-l țină poslușnic la mânăstire douăzeci de ani bătuți pe muche şi dacă nu s-ar fi juruit în fața lui că n-o să-l lase în vecii vecilor să vadă Zaporojie, de nu şi-o băga în cap toată învățătura de la Academie. Vrednic de luat aminte e că toate acestea le spunea chiar Taras Bulba, care ocăra toată învățătura din lume şi îşi sfătuia acum fiii – după câte am văzut – să nu-şi mai bată

capul cu ea. Oricum ar fi, dar din ziua aceea Ostap se apucase de ticăit la ceasloave cu o străduință cu totul neobişnuită şi curând fusese socotit printre cei dintâi la carte. Pe atunci învățătura se deosebea straşnic de viața de toate zilele: chițibuşurile scolastice, gramaticale, retorice şi logice n-aveau nici în clin nici în mânecă cu vremurile, nu foloseau la nimic, nu-şi mai găseau întrebuințarea în viață. Cei ce-şi însuşeau învățătura acelor timpuri, fie ea şi mai puțin scolastică, nu se puteau ajuta întru nimic cu ştiința lor. Iar învățații de atunci erau dintre toți cei mai neştiutori, pentru că se țineau departe de şcoala vieții. În afară de aceasta, orânduirea republicană a bursei{12} şi faptul că era strânsă laolaltă o mare mulțime de vlăjgani zdraveni, voinici şi în floarea vârstei – toate acestea era firesc să le bage în cap lucruri cu totul străine de carte. Uneori greutățile pe care le îndurau, alteori desele pedepse cu nemâncarea şi câte şi mai câte cerințe care se nasc într-un corp tânăr, voinic şi plin de putere, puneau temelia unui neastâmpăr dornic de fapte, care îşi lua avântul la Zaporojie. Bursa înfometată cotrobăia prin ulițele Kievului, silindu-i pe cei de acolo să fie mereu cu ochii în patru. De cum vedeau vreun bursac prin apropiere, îndată precupețele din piață îşi acopereau şi ele plăcintele, covrigii şi sămânța de dovleac, precum îşi acoperea vulturița puii. Consulul, care primea sarcina să vegheze asupra purtării tovarăşilor de sub ascultarea lui, avea nişte buzunare atât de înspăimântătoare la şalvari, că putea îndesa în ele toată taraba unei negustoresc mai gură-cască. Bursacii alcătuiau de fapt o lume cu totul deosebită; ei nu erau primiți în cercurile înalte ale boierimii kievene şi leşeşti, însuşi voievodul Adam Kisel{13}, în ciuda sprijinului pe care-l dădea Academiei, nu-i îngăduia pe bursaci în rândul boierilor şi poruncea să fie ținuți din scurt la şcoală. Altminteri putea să se lipsească de acest îndemn, întrucât rectorul şi monahii-profesori nu cruțau defel vergile şi bicele şi foarte adesea lictorii trăgeau din porunca lor o asemenea mamă de bătaie consulilor, încât aceştia se scărpinau săptămâni întregi la şalvari. Mulți dintre bursaci

nici nu se sinchiseau de aceste bătăi, pe care le socoteau doar olecuță mai usturătoare decât un pahar de rachiu tare dres cu piper; alții însă se saturau până în cele din urmă de veşnicele chelfăneli şi o ştergeau la Zaporojie, dacă ajungeau să găsească drumul până acolo şi dacă nu erau prinşi şi întorşi din cale. Ostap Bulba, cu toate că se apucase cu multă sârguință de logică şi chiar de teologie, nu scăpă nici el de vergile necruțătoare. Se înțelege că toate astea trebuiau să-l înăsprească într-un fel sau altul şi să-i dea acea dârzenie caracteristică oricărui cazac. Ostap era socotit întotdeauna un tovarăş de nădejde. Ce e drept, nu prea se aşeza el în fruntea altora când era vorba de isprăvi cutezătoare; ca de pildă să fure dintr-o livadă sau grădină străină, dar în schimb era unul dintre cei dintâi care se puneau sub ascultarea câte unui tovarăş mai năstruşnic şi nicicând, în nicio împrejurare nu-şi dădea de gol prietenii. Niciun fel de bice or nuiele nu-l puteau sili s-o facă. Ostap nu dădea frâu liber altor porniri ale lui, în afară de cele care-l mânau spre fapte de armă şi chefuri nestăvilite; cel puțin aproape niciodată nu se ducea cu gândul la altele. Era cinstit şi fără ascunzişuri cu cei de-o seamă cu el. Era chiar bun la suflet, în măsura în care putea fi bun un om cu firea lui, pe acele vremi. Lacrimile bietei lui mame îl mişcaseră până în fundul sufletului; durerea ei era singurul nor care-i întuneca mulțumirea şi îl făcea să-şi plece fruntea sub povara gândurilor.

Fratele său mai mic, Andrii, avea simțămintele întrucâtva mai vii şi mai ascuțite, învăța cu mai multă tragere de inimă şi fără acea opintire cu care învață de obicei firile mai dârze şi mai neînduplecate. Avea mintea mult mai aplicată spre născociri decât fratele său; se punea mult mai des în fruntea tovarăşilor porniți spre fapte primejdioase şi uneori, datorită istețimii sale, ştia să scape de pedeapsă, în vreme ce Ostap, îndepărtând orice sprijin şi orice gând de a cere iertare, îşi scotea haina şi se aşternea pe podea. Andrii ardea şi el de dorul isprăvilor vitejeşti, dar, o dată cu ele, sufletul lui era deschis şi altor simțăminte. De cum trecu de optsprezece ani,

dorul de iubire îl cuprinse ca o vâlvătaie. În visările lui înflăcărate, femeia i se arăta din ce în ce mai des. Asculta, ce e drept, disputele filosofice, dar femeia o vedea întruna înaintea lui, tânără, gingaşă, cu ochii negri... Vedea neîncetat, ca într-o sclipire de fulger, sânii ei tari şi strălucitori, braţul ei gol, fraged, nespus de frumos; până şi veşmântul care se lipea strâns de trupul ei feciorelnic, dar în acelaşi timp plin de putere, avea pentru el o negrăită încântare. Andrii ascundea cu grijă faţă de colegi aceste porniri tinereşti care frământau sufletul, pentru că în vremea aceea se socotea drept o ruşine şi o necinste pentru un cazac să se gândească la femeie şi la dragoste înainte de a se fi călit în focul luptei. Oricum ar fi fost, în anii din urmă el primea tot mai rar să fie capul vreunei cete şi adeseori colinda singur câte un colţişor mai îndepărtat al Kievului, potopit de verdeaţa livezilor de vişini, cu căsuţe mici, care priveau atât de îmbietor spre uliţă. Uneori se încumeta până la strada boierească, prin partea oraşului numită azi „vechiul Kiev", unde locuiau numai boieri ucrainieni şi leşi, în case mari, ce se înălţau cu oarecare semeţie. Într-o zi, când hoinărea aşa cu gândurile aiurea, fu cât pe-aci să dea peste el trăsura unui pan de-al leşilor, iar surugiul de pe capră, stăpânul unor mustăţi de spaimă, îl atinse destul de usturător cu biciuşca. Tânărului bursac pe loc îi sări ţandăra: cu o îndrăzneală nebună apucă roata din spate cu mâna-i vânjoasă şi opri în loc trăsura. Surugiul, însă, de frica răfuielii, dădu bici cailor, ei se opintiră, şi Andrii, care din fericire îşi luase la vreme mâna de pe roată, se întinse la pământ, cât mi ţi-i de lung, cu nasul în glod. În clipa aceea auzi lângă el cel mai cristalin şi mai încântător râs din câte îi fusese dat să audă. Înălţând ochii, cazacul văzu la fereastra unei case o fată parcă ruptă din soare. Avea ochii negri şi obrajii albi ca neaua rumenită de raza dimineţii. Frumoasa râdea din toată inima şi râsul dădea o strălucire orbitoare dalbei sale frumuseţi. Tânărul încremeni. O privi cu totul pierdut, căutând să-şi şteargă de pe faţă noroiul, pe care-l întindea şi mai mult. Cine era frumoasa aceea? Vru s-o afle de

la slugile în straie bogate care făceau roată în jurul unui tânăr cântăreț din bandură care stătea în fața porții boiereşti. Dar slugile se porniră pe râs, văzându-i mutra mânjită cu glod, şi nu catadicsiră să-i răspundă. În cele din urmă află totuşi că e fiica voievodului de la Kovno, sosit vremelnic la Kiev. Chiar în noaptea următoare, cu o îndrăzneală de care numai bursacii erau în stare, trecu uluca ce îngrădea livada boierească, se cățără pe copacul ce-şi lățea crengile până peste acoperişul casei, apoi sări din copac pe acoperiş şi coborî prin coşul căminului, drept în iatacul fetei, care tocmai şedea la oglindă, luminată de flacăra unei lumânări, şi îşi scotea din urechi cerceii ei scumpi. Frumoasa leahă se sperie atât de tare când se trezi cu necunoscutul care-i sărise în față, încât îşi pierdu darul vorbirii. Dar de îndată ce se dumiri că flăcăul nu îndrăzneşte să-şi înalțe ochii spre dânsa şi nici să facă vreo mişcare din pricina sfielii ce-l cuprinsese, şi când mai recunoscu în el şi pe tânărul care în ajun se lungise în noroi drept în fața ei, simți c-o umflă iar râsul, mai ales că trăsăturile lui Andrii nu aveau în el nimic înspăimântător; dimpotrivă, avea o înfățişare cât se poate de plăcută. Fata râse din toată inima şi se desfată îndelung pe socoteala lui. Era cam fluşturatică din fire, ca orice leahă, dar ochii ei, încântători şi negrăit de limpezi, aruncau priviri lungi cât veşnicia. Bursacul nu se simțea în stare să mişte o mână măcar, de parc-ar fi fost legat ori vârât în sac, pe când fata voievodului se apropie îndrăzneață de el, îi puse pe cap diadema-i strălucitoare, îi anină de buze cerceii şi îi aruncă pe umeri pelerina ei străvezie, cusută cu fir. Îl gătea şi se juca cu dânsul în fel şi chip, cu îndrăzneala unui copil ce nu ştie de oprelişte, îndrăzneală pe care o au toate fetele de şleahtici fluşturatice şi care-l puse pe bietul flăcău într-o sfială şi mai cumplită. Înfățişarea lui era vrednică de râs, cum stătea aşa, cu gura căscată şi privirile ațintite în ochii ei strălucitori, în clipa aceea, o forfotă lângă uşă o sperie pe fată. Îi porunci în grabă lui Andrii să se ascundă sub pat, şi îndată ce zarva se potoli, îşi chemă slujnica în iatac, o tătăroaică robită în război,

şi îi spuse să scoată cu multă băgare de seamă pe Andrii în grădină şi apoi peste ulucă. De data asta însă, bursacul nu mai avu norocul de adineauri: tocmai când sărea pârleazul, paznicul, trezit din somn, îl croi zdravăn peste picioare, iar slugile adunate în grabă îl ajunseră din urmă pe uliță şi îl ciomăgiră mult şi bine, până când, punându-şi nădejdea în opinteala picioarelor, izbuti să scape cu chiu cu vai. După boroboața asta, era cam cu primejdie să treacă pe dinaintea casei şleahticului, care avea slugi cu nemiluita. O mai zări o dată pe frumoasa leahă la capela catolică. Fata îl văzu şi ea şi un zâmbet prietenos îi înflori pe buze, de parc-ar fi întâlnit o cunoştință veche. Apoi o mai fură din ochi încă o dată, trecând pe-acolo; dar scurt timp după aceea, voievodul plecă îndărăt la Kovno, iar în locul încântătorilor ochi negri, privea acum pe geam o față străină şi slută. La acestea îi fugeau lui Andrii gândurile în timp ce călărea cu fruntea plecată şi ochii ațintiți pe coama calului.

În vremea asta, stepa îi primise pe toți la sânul ei verde; iarba înaltă îi împresurase, ascunzându-i privirilor, şi numai cuşmele negre, căzăceşti, se țeau când şi când în mijlocul spicelor.

— Eeei! De ce ați tăcut aşa, feții mei? făcu într-un târziu Bulba, scuturându-se de toropeala gândurilor. Parcă ați merge la călugărie, zău aşa! Dați-le naibii de gânduri! Luați-vă mai bine lulelele-n dinți, să tragem cu nesaț din ele, şi dând pinteni cailor, să zburăm, nici pasărea să nu ne ajungă din urmă!

…Şi plecați pe oblâncul şeilor, cazacii se afundară cu totul în iarba înaltă. Nu li se mai zăreau nici cuşmele negre; doar cărăruia unduitoare de ierbi călcate în copite arăta urma goanei lor năprasnice.

Soarele, care se ridicase de-o suliță pe cerul curat scălda stepa întreagă în lumina lui caldă, dătătoare de viață. Toropeala gândurilor tulburi se limpezi numaidecât şi inimile căzăceşti prinseră a bate ca pasărea din aripi.

Şi cu cât se afundau mai adânc în stepă, cu atât era mai frumoasă întinderea ei. Pe atunci, toată partea de miazăzi, tot pământul care alcătuieşte Novorossia{14} de azi, până la Marea Neagră, era o pustietate verde, necălcată de picior omenesc. Niciun plug nu trăsese vreodată brazdă în necuprinsul potopit de buruieni. Numai caii, afundaţi în desişul lor, ca într-o pădure, le culcau la pământ sub copite. Niciodată firea nu plăsmuise ceva mai frumos: toată faţa pământului părea un ocean verde-auriu, presărat cu flori fără număr. Printre firele înalte şi subţiri de iarbă, se întrezăreau albăstrele de culoarea cerului, sinilii sau liliachii; tufişurile de droc cu florile lor galbene îşi repezeau în sus vârfurile înalte; florile albe şi înmănuncheate ale codiţei-şoricelului împestriţau faţa stepei, şi câte un spic de grâu, adus Dumnezeu ştie de unde, pe aripile vântului, lega şi el rod în desişul verde. Jos, la rădăcina subţire a ierburilor, mişunau potârnichi cu gâturile întinse. Văzduhul răsuna de glasul miilor de păsări care ciripeau în fel şi chip. În tăriile înalte ale cerului, atârnau nemişcaţi, ca nişte nori, ulii hrăpăreţi, cu aripile întinse, cu privirile aţintite în iarbă. Strigătul unui cârd de gâşte sălbatice, care plutea în depărtare, asemenea unui nor întunecat, răspundea tocmai hăt departe, pe apele lacului pierdut în zări. Din iarbă se înălţa când şi când câte un pescăruş de stepă, purtat de fâlfâirea unduioasă a aripilor largi, şi se scălda falnic în apele albastre ale văzduhului. Uite-l pierdut în slăvi luminoase; nu se mai zăreşte decât un punct negru. Apoi, o nouă bătaie din aripi şi albeaţa lui scânteiază în lumina soarelui… Dracu să te ia, stepa mea, că mult eşti frumoasă!

Călătorii noştri nu se opreau din drum decât pentru masa de prânz; atunci cei zece cazaci din pâlcul ce-i însoţea descălecau îndată, dezlegau de pe şei ploştile de lemn pline cu rachiu şi tărtăcuţele ce ţineau loc de pahare. Cazacii nu mâncau decât pâine cu slănină ori scovergi prăjite în untură şi nu beau decât o înghiţitură de rachiu şi asta numai pentru ca să prindă inimă, căci Taras Bulba nu îngăduia nimănui să se îmbete la drum. Apoi încălecau iar şi călăreau până la

căderea nopții. Seara stepa îşi schimba cu desăvârşire fața. În văpaia soarelui ce sta să asfințească toată întinderea ei pestriță se lumina dintr-o dată şi se întuneca apoi treptat; umbre lungi se aşterneau când ici, când colo, înnegrind verdele stepei; suflul ei părea mai greu de miresme; fiece floare, fiece firicel de iarbă îşi trimitea prinosul şi stepa întreagă era parcă o cădelniță uriaşă. Cerul, de un albastru întunecat, era brăzdat de izvoarele mari în aur trandafiriu, aruncate parcă la întâmplare de o pensulă uriaşă; ici-colo albeau pe fața lui clăbuci străvezii de nouraşi uşori şi o adiere răcoroasă şi ademenitoare ca valurile mării abia de unduia capetele ierburilor, mângâind obrazul stepei. Muzica zilei se stingea pe nesimțite şi în locul ei se năştea alta. Popândăi tărcați ieşeau din găurile lor, se aşezau pe lăbuțele dinapoi şi umpleau câmpul de şuierături. Țârâitul greierilor se auzea tot mai tare. Uneori, de departe, de pe apele vreunui lac pierdut în stepă, câte un strigăt de lebădă tremura în văzduh, risipindu-se apoi în clinchete argintii... Călătorii se opreau atunci în mijlocul câmpiei, îşi alegeau un loc bun de popas, aprindeau focul şi aşezau deasupra lui ceaunul în care-şi fierbeau culişul[15]. Aburul mâncării se înălța în văzduh, amestecându-se cu celelalte mirosuri. După ce îmbucau câte ceva, cazacii se întindeau să doarmă, lăsându-şi caii împiedicați la picioare să pască în voie. Drept aşternut, îşi puneau svitcile. De sus, îi priveau în față stelele cerului, iar în urechi le pătrundea vuietul uşor al gâzelor fără număr, care mişunau în iarbă; foşnetul, şuierul şi țârâitul lor se auzeau atât de limpede în liniştea nopții şi păreau atât de curate în răcoarea ei, că până la urmă oamenii, legănați de cântecul acesta, se lăsau cuprinşi de somn. Iar dacă vreunul din ei se trezea o clipă în toiul nopții, vedea în fața lui stepa întreagă presărată de nenumăratele luminițe ale licuricilor. Uneori, cerul întunecat al nopții se rumenea din mai multe părți de pălălăile focurilor ce mistuiau prin lunci şi râuri trestiile uscate, şi atunci lebedele negre, ce-şi urmau zborul în şir lung spre

miazănoapte, scăldate într-o văpaie argintie-trandafirie, păreau nişte năframe roşii plutind pe cerul întunecat.

Călătorii înaintau fără să vadă ceva mai deosebit. Nicăieri în calea lor nu dădeau de vreun copac: în jur era doar stepa fără sfârşit şi fără margini, stepa minunată şi necuprinsă. Când şi când se zăreau în depărtare, pe un mal şi pe altul al Niprului, vârfuri de păduri învăluite într-o pâclă albăstrie. Şi doar o singură dată le arătă Taras fiilor săi un punct negru, pierdut hăt departe în iarbă şi le spuse: „Ia priviți, feții mei: e un tătar ce zboară în goana calului". Capul mic, cu mustăți, îşi aținti drept spre ei privirea ochilor înguşti, adulmecă văzduhul ca un copoi şi văzând că are în fața lui treisprezece cazaci, se făcu nevăzut cu repeziciunea unei ciute. „Ia încercați să-l ajungeți din urmă pe tătar!... Stați, stați! Nici să nu vă treacă prin minte una ca asta! Calul lui e mai iute chiar decât Dracul meu!" Totuşi Bulba luă numaidecât măsuri, temându-se de vreo capcană ascunsă ce le-ar putea-o întinde tătarii. De cum ajunseră în goana cailor la râuleţul Tatarka, ce se vărsa în Nipru, se aruncară în apele lui cu cai cu tot şi se lăsară multă vreme duşi de şuvoi, ca să-şi ascundă urma; şi numai după aceea ieşiră din nou la mal şi îşi văzură mai departe de drum.

După trei zile de la această întâmplare, cazacii se aflau în preajma locului care era ținta călătoriei lor. Se făcu dintr-o dată răcoare; cazacii simțiră apropierea Niprului. Apele lui scânteietoare se desenau ca o panglică întunecată în zare. Nahlapii râului îşi trimiteau suflul răcoros, aşternându-se aproape, tot mai aproape... în cele din urmă învăluiră jumătate din tot pământul... Acolo era locul unde Niprul, zăvorit până atunci de praguri, îşi cerea dreptul Ia libertate şi vuia ca o mare, întinzându-se în voie; era locul unde ostroavele, azvârlite în mijlocul apelor, le împingeau dincolo de maluri, iar valurile se aşterneau nestăvilite peste pământuri, fără să întâmpine în drumul lor nici stânci, nici muchii de dealuri... Cazacii descălecară, se urcară pe un pod plutitor şi după trei ceasuri se apropiară de malurile ostrovului Hortița,

unde se afla pe vremea aceea Seci, care-şi schimba atât de des locul.

Mulțime mare de norod se ciorovăia pe mal cu plutaşii. Cazacii se îngrijiră îndată de cai. Taras se îndreptă semeț, îşi strânse bine de tot brâul şi îşi netezi mândru mustățile. Coconii lui tineri îşi cercetară şi ei cu multă luare-aminte straiele, din cap până în picioare, stăpâniți de un fel de neînțeleasă teamă, amestecată cu o plăcere nelămurită, şi apoi intrară cu toții în mahalaua aşezată ca la o jumătate de verstă depărtare de Seci. Cum ajunseră, fură asurziți de cincizeci de ciocane ce bubuiau fără încetare în cele douăzeci şi cinci de fierării săpate în pământ şi acoperite pe deasupra cu iarbă. În uliță, în pragul căsuțelor cu cerdac, tăbăcari voinici frământau cu mâinile lor puternice piei de bou. Sumedenie de neguțători vindeau pe tarabe cu streşini grămezi întregi de cremene, amnare şi praf de puşcă. Un armean îşi atârnase la vedere năframele-i scumpe. Un tătar răsucea pe loc frigărui cu bucăți de carne de berbec în aluat, înşiruite pe ele. Un jidov cu gâtul întins scotea rachiu dintr-un poloboc. Dar cel dintâi om de care dădură în calea lor fu un cazac zaporojan, care dormea drept în mijlocul drumului, cu mâinile şi picioarele desfăcute larg în lături. Taras Bulba nu putu trece nepăsător, fără să se oprească şi să-şi desfete ochii cu o asemenea privelişte.

— Straşnic s-a mai întins! Şi ce falnic mai arată, zise el, oprindu-şi calul.

Ce e drept, tabloul era cât se poate de măreț; cazacul zăcea întins ca un leu în mijlocul drumului. Moțul lui semeț, dat pe spate, cuprindea cam o jumătate de arşin de pământ. Şalvarii de postav vişiniu din cel scump erau mânjiți pe-alocuri cu catran, semn de adânc dispreț al cazacului față de ei. După ce-şi sătură îndelung privirile cu cazacul zaporojan, Bulba îşi făcu anevoie loc mai departe, pe ulița strâmtă în care mişunau tot soiul de meşteşugari ce-şi făceau chiar acolo, pe loc, meseria, precum şi de oameni de toate neamurile, de care

era plin acest iarmaroc ce îmbrăca şi hrănea tot poporul din Seci deprins doar să chefuiască şi să tragă focuri de armă.

În sfârşit, călăreții ieşiră din mahala şi văzură în fața lor câteva „curene” acoperite cu stuf ori cu pâslă, după obiceiul tătăresc. Unele aveau pe lângă ele tunuri. Nicăieri nu se vedea însă vreun gard sau vreo căsuță dintre cele joase, cu cerdacuri sprijinite de stâlpi mărunței de lemn, cum se găseau în mahala. Un val nu prea înalt de pământ, cu un fel de întăritură din trunchiuri de copaci în fața lui, neapărată de nimeni, vădea cumplita nepăsare a cazacilor. Câțiva zaporojeni, zdraveni, trântiți în mijlocul drumului cu lulelele în dinți, îi priviră fără să se sinchisească de ei şi nu se clintiră din loc. Taras trecu printre dânşii cu multă băgare de seamă, urmat de feciorii lui, zicând: „Să trăiți, boieri dumneavoastră.” – „Să trăiți şi dumneavoastră” – răspunseră zaporojenii. Tot câmpul era pestriț de cete de cazaci. Chipurile lor arse de soare arătau că sunt căliți în luptă şi că au gustat din plin greutățile de tot soiul ale traiului. Aşadar asta era Seci. Aici era cuibul de unde-şi luau zborul voinicii mândri şi tari ca nişte lei! De aici se revărsa peste toată Ucraina căzăcimea şi libertatea.

Călăreții intrară apoi într-o piață mare şi încăpătoare, unde se aduna de obicei rada{16}. În piață, pe un butoiaş răsturnat cu fundul în sus, şedea un cazac despuiat până la brâu; cămaşa şi-o ținea în mână şi încetişor, pe-ndelete, îi cârpea găurile. Apoi le tăie drumul o ceată de lăutari, în mijlocul cărora juca de-i sfârâiau călcâiele un zaporojan tânăr, cu cuşma dată voiniceşte pe ceafă şi cu brațele ridicate în sus. Tot tropăind aşa, striga uneori: „Ziceți-i mai cu foc, scârțacilor! Nu te scumpi la rachiu, Foma, pentru creştinii ăştia pravoslavnici!” Şi Foma cel chior de-un ochi turna la căni fără număr, cinstindu-l pe fiecare cum îi cerea. Pe lângă tânărul zaporojan, alți patru, mai bătrâni, frământau zdravăn pământul cu paşi mărunței, uneori țâşneau în sus, ori se avântau în lături ca un vârtej, cât pe-aci să cadă în capul lăutarilor, apoi deodată se lăsau la pământ şi jucau năprasnic

pe vine, lovind scurt şi aprig țărâna bine bătătorită cu potcoavele lor de argint. Pământul vuia surd până hăt departe, iar văzduhul răsuna de țăcănitul potcoavelor de la cizmele căzăceşti, care jucau de mama focului gopakul şi trepakul. Dar dintre toți dănțuitorii, unul striga mai amarnic şi se avânta mai straşnic, ceva mai în urma celorlalți. Moțul îi zbura în vânt, iar pieptul vânjos era gol; dar cazacul purta pe el un cojoc călduros, îmbrăcat pe mâneci, şi sudoarea şiroia de pe dânsul, de parcă l-ar fi scos cineva din apă. „Leapădă-ți măcar cojocul cela! rosti în sfârşit Bulba. Au nu vezi cum te-ai încins?" – „Asta nu-i cu putință!" îi strigă numaidecât cazacul. „Şi de ce, mă rog?" – „Nu se poate şi pace! Am eu un năravul meu: cum lepăd ceva de pe mine, îl şi beau!" Ce-i drept, voinicul nu mai avea de mult cuşma pe cap, nici brâu la caftan, nici basma brodată: toate luaseră aceeaşi cale. Mulțimea sporea din ce în ce; mereu alți dănțuitori li se alipeau acelora care jucau în cerc şi nu era chip să priveşti fără o tresărire lăuntrică toată această omenire plămădind jocul cel mai dezlănțuit, cel mai neînfrânat pe care l-a pomenit vreodată lumea, numit în cinstea năprasnicilor săi creatori: „kazaciok".

— Ehei, de nu eram călare, strigă Taras, m-aş fi avântat şi eu! Pe cinstea mea că m-aş fi avântat la joc!

În vremea asta, începură să se zărească prin norod şi moțurile albite de ani ale bătrânilor cinstiți pretutindeni în Seci pentru faptele lor vitejeşti şi care nu o dată fuseseră căpetenii. Taras întâlni curând o mulțime de vechi prieteni. Ostap şi Andrii auzeau întruna cum îşi dădeau binețe: „A-a, tu eşti, Pecerița? Să trăieşti, Kozolup!" – „Da' pe tine de unde mi te-aduce Dumnezeu, Taras?" – „Şi tu cum de-ai ajuns aici, Doloto?" – „Să trăieşti, Kirdeaga! Noroc, Gustîi! Nu credeam să te mai întâlnesc vreodată, Remen!" Şi voinicii strânşi acolo de prin toate colțurile Rusiei răsăritene se pupau cu foc, apoi începură întrebările: Da Kasian? Da Borodavka? Da Koloper? Da Pidsîşok? Răspunsurile pe care le primea Taras Bulba sunau toate cam aşa: Borodavka a fost spânzurat la Tolopan,

Koloper jupuit de viu lângă Kizikirmen, iar capul lui Pidsîşok pus în sare într-un butoiaş a fost trimis tocmai la Ţarigrad. Bătrânul Bulba îşi pleca numai fruntea şi spunea dus pe gânduri: „Au fost nişte cazaci vrednici!”

III

Se-mplinise aproape săptămâna de când Taras Bulba se statornicise cu feciorii lui la Seci. Ostap şi Andrii nu prea învățau însă meşteşugul armelor. Celor de la Seci nu le plăcea să se obosească şi să-şi piardă vremea cu îndeletniciri ostăşeşti. Tineretul deprindea mânuirea armelor şi se călea numai în toiul harțurilor, care din această pricină nu conteneau aproape deloc. Iar scurtele răgazuri dintre încăierări, cazacii socoteau că ar fi prea plicticos să le folosească pentru a învăța ceva de trebuință, afară poate de tragerea la țintă, şi uneori de alergări călare sau de urmărirea vreunei fiare în stepă sau în luncă; prisosul de vreme şi-l cheltuiau în chiolhane, socotite drept semn al pornirii neînfrânate spre libertate pe care o nutreau în suflete. Seci înfățişa o privelişte cu totul deosebită. Părea un fel de petrecere necontenită, un bairam care începuse cu tărăboi mare, dar care nu-şi mai găsea sfârşitul. Unii dintre cazaci aveau câte o meserie, alții câte o dugheană şi-şi vedeau de negoț, dar cea mai mare parte dintre ei chefuia din zori şi până-n noapte, câtă vreme mai zornăia ceva în buzunarele lor, şi câtă vreme bunurile dobândite în luptă nu treceau în mâna neguțătorilor şi a cârciumarilor. Petrecerea aceasta atotcuprinzătoare avea în ea ca un fel de vrajă. Aici nu era numai o adunătură de cheflii ce se îmbată de inimă albastră, nu! La Seci era o dezlănțuire nebună de veselie şi nimic mai mult. Oricine venea aici, uita de toate şi se lepăda de tot ce alcătuia viața lui de până atunci. Îşi dădea dracului trecutul – ca să zicem aşa – şi odată scăpat de griji, se lăsa cu totul în voia libertății şi a tovarăşilor, la fel de cheflii ca şi el, care n-aveau neamuri, case ori familii, într-un cuvânt nimic în afară de cerul necuprins şi veşnicele desfătări ale sufletului. De aici venea acea veselie nebunească ce n-ar fi putut izbucni din niciun alt izvor. Povestirile şi flecăreala mulțimii de cazaci

adunați în ceasuri de hodină şi trântiți leneşi într-o rână, pe pământ, erau adeseori atât de hazoase şi înfățişau cu atâta putere viața adevărată, încât trebuia să fii zaporojan, cu înfățişarea cea mai nepăsătoare din lume, ca să-ți păstrezi chipul atât de neclintit încât să nu clipeşti nici măcar din… mustață! Această trăsătură îi deosebeşte şi până acum pe zaporojeni de ceilalți frați ai lor din Rusia de miazăzi. Veselia lor era beată şi gălăgioasă, dar cu toate acestea n-avea nimic de cârciumă apăsătoare, unde omul îşi caută uitarea într-o veselie mohorâtă, care-i întinează sufletul. Aici era un cerc strâns de tovarăşi de şcoală, cu singura deosebire că în loc să şadă în bănci şi să asculte trăncăneala dascălului, ei călcau pe nepusă masă duşmanul, în cete de câte cinci mii de călăreți. În loc de pajiştea unde şcolarii bat mingea, ei aveau întinderi nestrăjuite, la granițele cărora răsărea uneori câte un cap iute de tătar sau îşi ațintea privirile nemişcate şi mohorâte câte un turc cu turbanul său verde pe frunte. Şi mai era o deosebire: că în loc de a fi strânşi laolaltă într-o şcoală, de o putere ce le-ar fi siluit voința, ei îşi lăsaseră de bună voie tatăl şi mama şi fugiseră din casa părintească; unii dintre ei avuseseră o dată ştreangul în jurul gâtului, dar, în locul chipului palid al morții lipsite de slavă, izbutiseră să vadă viața, şi încă una clocotitoare de tot; erau aici şi dintre aceia care, credincioşi fiind unui preacinstit obicei, nu erau în stare să păstreze nicio lețcaie în buzunarele lor; şi alții care socotiseră altădată drept mare bogăție un galben, pentru că din grija arendaşilor jidovi cărora le încredințaseră pământul, puteai să le întorci şi buzunarele pe dos, că tot nu găseai o para chioară în ele. Mai erau aici şi toți bursacii care nu putuseră îndura vergile de la Academie şi care nu se aleseseră nici măcar cu o buche învățată de pe băncile şcolii; dar alături de ei se găseau la Seci şi dintre aceia care ştiau cine-i Horațiu, cine-i Cicero şi ce-i aceea Republica Romană. Mai erau aici şi mulți comandanți care mai târziu s-au acoperit de slavă în armata împăratului; de asemenea şi o sumedenie de luptători de breaslă căliți în războaie, care nutreau în sufletul lor

credința, vrednică de cinste, cum că un om trebuie să lupte oricum şi oriunde, numai să lupte, pentru că nu-i şade bine unui voinic cu suflet mare să stea cu mâinile în sân. Dar erau şi dintre aceia care veniseră la Seci numai ca să se poată lăuda mai târziu că au fost acolo, zicând că sunt viteji mult încercați în lupte. Dar cine nu era aici? Această republică ciudată era într-adevăr născută din nevoia pe care o simțea veacul. Toți cei dornici de viață de ostaşi, de potire de aur, de zarpale sau de galbeni venetici şi spanioli, îşi puteau găsi oricând de lucru aici. Numai iubitorii de femei n-ar fi putut găsi la Seci nimic pe gustul lor, pentru că aici nici măcar în mahalaua ce cuprindea împrejurimile, obraz femeiesc nu se încumeta să se arate.

Ostap şi Andrii se minunau nespus când vedeau ce puzderie de lume vine la Seci chiar sub ochii lor şi nimeni nu se găseşte să-i întrebe pe aceşti oameni de unde vin, cine sunt şi care le e numele. Toți intrau aici de parcă s-ar fi întors la casa lor, pe care au părăsit-o acum un ceas. Fiecare nou-venit se înfățişa doar hatmanului oştirii, care-l primea de obicei cu aceste vorbe:

— Bun venit! Ia zi: crezi în Domnul nostru Iisus Hristos?

— Cred! răspundea noul-sosit.

— Da' în sfânta treime crezi?

— Cred!

— Da la biserică te duci?

— Mă duc!

— Ia fă semnul crucii!

Şi noul-venit îşi făcea cruce.

— Bine, zicea atunci hatmanul. Du-te la curenul care-ți place!

Şi cu asta lua sfârşit ceremonia înfățişării. Toți cei de la Seci erau uniți prin credința întru aceeaşi biserică, pe care erau gata s-o apere până la cea din urmă picătură de sânge, deşi nici măcar s-audă nu voiau de post şi felurite oprelişti. Numai jidovii, armenii şi tătarii, îmboldiți de o sete prea mare de câştig, cutezau să trăiască şi să-şi vândă mărfurile în mahala,

şi asta pentru că zaporojenilor nu le plăcea să se tocmească: afundau mâna în buzunar şi câte parale scoteau în pumn, atâtea plăteau. De altfel, soarta acestor neguțători iubitori de arginți era adesea cât se poate de jalnică. Duceau o viață foarte asemănătoare acelora care-şi făceau casele la picioarele Vezuviului; pentru că de îndată ce cazacii isprăveau banii, le spărgeau dughenele şi luau marfa fără să le plătească nicio lețcaie. Seci se alcătuia din peste şaizeci de curene ce aduceau cu tot atâtea republici neatârnate sau mai bine cu o şcoală şi o bursă, unde copiii au tot ce le trebuie. Nimeni dintre cazaci nu cumpăra şi nu ținea vreun bun al lui. Toate cele de trebuință erau pe mâna hatmanului, mai mare peste curen, care din pricina asta era numit „tătucu”. El avea în grijă banii, veşmintele, merindea, salamata{17}, terciul, şi până şi toate cele pentru foc; tot lui îi dădeau cazacii banii spre păstrare. Adeseori izbucneau certuri între curene, şi atunci se a-jungea neapărat la bătaie. Curenele învrăjbite ieşeau în piață şi îşi cărau pumni în coaste, până când unele rămâneau, în sfârşit, învingătoare şi atunci toată lumea se aşternea pe chef. Aşa arăta Seci, care-i ademenea atât de mult pe cei tineri.

Ostap şi Andrii se aruncară cu tot focul tinereții lor în această mare vijelioasă, uitând într-o clipă de casa părintească, de bursă, de tot ce le frământase înainte vreme sufletele, dăruindu-se cu desăvârşire vieții celei noi. Orice din jurul lor îi atrăgea: datina libertății fără frâu, răfuielile nemeşteşugite şi legiuirile ce li se păreau uneori peste măsură de aspre într-o republică atât de samavolnică. Un cazac care fura sau şterpelea un fleac de nimic era socotit ca o pacoste ce se răsfrângea asupra căzăcimii întregi; făptaşul era legat ca cel din urmă tâlhar la stâlpul înfierării, alături de care era pusă o măciucă şi toți cei care treceau pe lângă el aveau datoria să-l lovească, până când în sfârşit cădea mort. Un datornic rău de plată era ferecat în lanțuri şi cetluit de tun; astfel rămânea până când unul din tovarăşii lui se milostivea de el şi îl răscumpăra, plătindu-i datoriile. Dar mai mult ca orice îl tulbura pe Andrii spăimântătoarea pedeapsă orânduită

pentru cei ce se făcuseră vinovați de omucidere. Chiar acolo, sub ochii lui, cazacii au săpat o groapă în care au coborât de viu ucigaşul, apoi au pus peste el coşciugul cu trupul celui ucis de mâna lui, după care i-au acoperit pe amândoi cu pământ. Multă vreme l-a urmărit pe Andrii amintirea cumplitei osânde şi în fața ochilor îi juca întruna cel îngropat de viu, laolaltă cu groaznicul sicriu.

Nu trecu mult şi cei doi tineri căpătară loc de cinste printre ceilalți cazaci. Adeseori porneau împreună cu tovarăşii lor de curene şi câteodată cu tot curenul şi cu alte vecine să vâneze în stepă tot soiul de păsări, cerbi şi căprioare ce foiau acolo ca frunza şi ca iarba; alteori ieşeau la malurile râurilor sau ale lacurilor care prin tragere la sorți căzuseră în stăpânirea curenului lor; aici aruncau năvoade şi plase şi scoteau pradă bogată, întru îndestularea întregului curen şi cu toate că îndeletnicirile pomenite nu cereau de la ei adevărata iscusință prin care se încearcă un cazac, cei doi flăcăi începură totuşi să iasă în vileag printre ceilalți tineri, datorită voiniciei şi îndemânării pe care o dovedeau la fiece pas. Ştiau să tragă la țintă repede şi fără greş şi treceau Niprul înot împotriva şuvoiului, isprăvi pentru care un nou-venit era primit cu alai în sânul căzăcimii.

Dar bătrânul Taras plănuia pentru ei o altă îndeletnicire. El nu prea avea la inimă viața aceasta de huzur şi năzuia spre fapte cu adevărat viteze. Zile întregi se tot gândea şi se răzgândea cum să facă să-i îndemne pe cazaci spre o faptă vitejească în care orice voinic să-şi poată arăta în voie dibăcia lui de ostaş. În cele din urmă i se înfățişă într-o zi hatmanului oştirii şi îi spuse deschis:

— Ce zici, hatmane, n-ar fi timpul să mai petreacă nițeluş zaporojenii?

— N-au unde! răspunse hatmanul, scoțându-şi din colțul gurii luleaua-i scurtă şi scuipând în lături.

— Cum aşa, n-au unde? Am putea să-i călcăm pe turci ori pe tătari!

— Nu se poate! Nici pe turci, nici pe tătari! făcu hatmanul netulburat, luându-şi iar pipa între dinți.

— Ce vorbă-i asta, nu se poate?

— Aşa, nu se poate! I-am făgăduit sultanului pace.

— Şi dacă? Păi el îi păgân, iar nouă şi Dumnezeu şi *Sfânta Scriptură* ne pourncește să-i batem pe păgâni.

— Nu se cade! Încaltea dacă nu ne-am fi legat față de ei pe credința noastră, atunci treacă-meargă. Dar aşa, nu se poate şi pace!

— Cum nu se poate, măi omule? Cum zici că nu se cade? Judecă şi tu: uite, eu am doi flăcăi, amândoi în floarea vârstei. Dar niciunul nici celălalt n-au fost până acum în luptă, iar tu una ştii: „Nu se cade" şi zici că zaporojenii nu trebuie să-i calce pe păgâni.

— Da, nu se cade!

— Atunci, după tine, se cade să se irosească de-a surda puterea căzăcească, da? Se cade să putrezească omul ca un câine, fără a săvârşi o faptă vitejească, fără să aducă vreun folos țării sale ori creştinătății, da? Atunci la ce mai trăim, la ce naiba ne mai târşim zilele, hai? Lămureşte-mă, dacă poți! Eşti om isteț la minte, că de aceea te-or fi ales cazacii în capul lor! Atunci poftim de mă lămureşte, la ce mai trăim pe lume?

Dar hatmanul nu-i dădu răspuns la această întrebare. Era un cazac îndărătnic. După ce tăcu o clipă, zise:

— Şi de la război să-ți iei gândul! N-o să fie!

— Zi aşa, n-o să fie? mai întrebă o dată Taras Bulba.

— Nu!

— Şi zi, să-mi iau gândul de la el?

— Să-ți iei gândul!

„Aşteaptă tu, pomana dracului, că o să te-nvăț eu minte!" îşi zise Taras Bulba şi se hotărî pe loc să se răzbune împotriva hatmanului.

Se înțelese apoi cu unul, cu altul şi cinsti cu băutură toată lumea, după care câțiva cazaci amețiți de rachiu se duseră drept în piață, unde se aflau legate de stâlpi nişte tobe în care băteau toboşarii când chemau căzăcimea la sfat. Dar cum nu

găsiră bețele pe care le păstra întotdeauna toboşarul, apucară fiecare câte un lemn în mână şi începură să izbească din răsputeri pielea întinsă. Cel dintâi care sosi în goană mare fu toboşarul cel înalt şi chior, al cărui singur ochi era grozav de umflat de somn.

— Care a îndrăznit să bată în tobe? se răsti dânsul.

— Gura! Ia-ți mai bine bețele şi zi-i înainte cu ele, că aşa-i porunca noastră! îi răspunseră pe loc fruntaşii aburiți de băutură.

Atunci toboşarul scoase din buzunar beţişoarele pe care le luase cu dânsul, pentru că ştia foarte bine cum sfârşesc de obicei întâmplările de acest soi. Tobele prinseră a răpăi şi cât ai clipi din ochi pilcuri de cazaci, ca roiuri negre de bărzăuni, umplură piața.

Oamenii se strânseră roată, iar după cea de-a treia chemare a tobelor, se arătară în sfârşit şi căpeteniile; hatmanul oştirii, ținând în mână buzduganul, semn al puterii sale, judecătorul, cu pecetea oştirii, pisarul cu călimara şi esaulul cu toiagul. Atât hatmanul oştirii cât şi celelalte căpetenii îşi scoaseră căciulile şi făcură câte o plecăciune în cele patru părți cazacilor care stăteau țanțoşi, cu mâinile proptite în şold.

— Ce vrea să zică soborul de aici şi ce poftiți, cazaci dumneavoastră? rosti hatmanul.

Dar sudalmele şi strigătele mulțimii nu-l lăsară să sfârşească.

— Leapădă buzduganul! Pune-l jos, satană, chiar acum! Nu te mai vrem! strigau voci din mulțime.

Unele curene mai treze păreau a fi potrivnice acestei hotărâri; dar nu trecu mult şi toți cazacii, atât cei beți cât şi cei treji, se luară la bătaie cu pumnul. Se stârni o hărmălaie nemaipomenită.

Hatmanul dădu mai întâi să zică ceva, dar cum ştia că mulțimea dezlănțuită şi samavolnică ar fi fost în stare să-l omoare pe loc pentru asta – după cum se întâmpla aproape întotdeauna în asemenea împrejurări – se lăsă păgubaş şi se

ploconi doar adânc de tot în fața mulțimii, după care puse jos buzduganul şi se făcu nevăzut printre cazaci.

— Porunciți, cazaci dumneavoastră, să înturnăm şi noi semnele puterii noastre? întrebară judecătorul, pisarul şi esaulul, pregătindu-se a lăsa pe loc călimara, pecetea oştirii şi toiagul.

— Ba nu, voi puteți rămâne! se ridicară glasuri din mulțime.

— Am vrut doar să-l alungăm pe hatman, pentru că-i muiere, nu cazac, iar noi dorim în fruntea noastră un bărbat în toată puterea cuvântului.

— Şi pe cine vreți să puneți acum hatman? întrebară cei doi dregători.

— Pe Kukubenko! prinse a răcni o parte din cazaci.

— Ba nu-l vrem pe Kukubenko! răcnea partea cealaltă. Să mai crească oleacă! Are caş la gură!

— Şilo să ne fie hatman! strigau alții. Să-l punem pe Şilo în fruntea noastră.

— Să vă fie acolo! strigau cei mai mulți suduind. Ce fel de cazac mai e, când ştim cu toții că-i mână lungă feciorul ăsta de cățea, mai rău ca tătarii: Ia mai dați-l la dracu-n praznic pe bețivanul cela de Şilo!

— Atunci pe Borodatîi! Să-l punem hatman pe Borodatîi.

— Ce Borodatîi? La mama dracului cu Borodatîi al vostru!

— Cereți-l pe Kirdeaga! şopti Taras la urechea unora dintre cazaci.

— Kirdeaga! Kirdeaga! strigă mulțimea. Borodatîi! Borodatîi! Kirdeaga! Kirdeaga! Şilo! La naiba Şilo! Kirdeaga!

Toți cei strigați de mulțime, de cum îşi auziră numele, ieşiră fără zăbavă din gloată, ca nu cumva oamenii să-şi închipuie că au ajutat şi ei într-un fel sau altul alegerea lor.

— Kirdeaga! Kirdeaga! se auzea tot mai tare. Borodatîi!

Întru sprijinirea vorbelor veniră acuma pumnii şi Kirdeaga ieşi învingător.

— Duceți-vă de-l aduceți pe Kirdeaga! strigară cazacii.

Din mulțime se desprinseseră pe dată vreo zece cazaci, dintre care unii abia se țineau pe picioare, aşa de zdravăn trăseseră la măsea, şi se duseră drept la Kirdeaga, pentru a-l vesti că a fost ales.

Kirdeaga, deşi cam trecut de ani, dar foarte isteț la minte, era de mult acasă la el, de parcă habar n-ar fi avut de cele ce se puneau la cale.

— Ce doriți, cazaci dumneavoastră? întrebă el.

— Vino, c-ai fost ales hatman!...

— Ce tot spuneți, cazaci dumneavoastră? rosti Kirdeaga. Eu să mă învrednicesc de o astfel de cinste? Eu să fiu hatman? Păi, pe mine nici capul nu mă ajută la împlinirea unei asemenea dregătorii! E oare cu putință să nu fi găsit unul mai bun în toată oştirea noastră?

— Hai odată, dacă-ți spunem! strigară zaporojenii. Doi dintre ei îl apucară de subsuori şi cu toate că omul se împotrivea, proptindu-se zdravăn în picioare, îl duseră mai mult pe sus în piață, mai cu ocări, mai cu ghionturi din spate, mai cu scatoalce, mai cu vorbă bună. Nu mai da îndărăt ca racul, afurisitule! Primeşte, câine, când ți s-a făcut o asemenea cinste!

În felul acesta Kirdeaga fu adus până la urmă în mijlocul cazacilor.

— Ce ziceți, cazaci dumneavoastră? rostiră cu voce tare, pentru a fi auziți de toată mulțimea, cei care-l aduseseră. Primiți ca acest cazac să vă fie hatman?

— Primim! Primim toți! vui mulțimea, şi stepa întreagă se cutremură de vuietul ei.

Una din căpetenii luă atunci buzduganul şi îl întinse hatmanului proaspăt ales. Dar Kirdeaga nu-l primi, după cum era obiceiul. Căpetenia i-l întinse încă o dată, dar Kirdeaga nu-l primi nici acum, ci numai a treia oară. În clipa aceea, un chiot de mulțumire izbucni din toate piepturile şi iarăşi stepa întreagă fu cutremurată până departe. Apoi ieşiră din mulțime patru cazaci dintre cei mai vârstnici, cu mustățile şi moțurile cărunte (bătrâni prea împovărați de ani nu se găseau

la Seci, pentru că nimeni dintre zaporojeni nu murea de moarte bună), şi luând fiecare câte o mână de pământ, muiat proaspăt de ploaie şi prefăcut în glod, îl puseră drept pe capul lui Kirdeaga. Țarina muiată prinse a-i curge pe mustăți, pe obraji şi îi mânji cu noroi toată fața. Dar Kirdeaga stătea neclintit locului şi aducea mulțumiri cazacilor pentru cinstea pe care i-o făcuseră.

Astfel luă sfârşit alegerea zgomotoasă, de care nu ştiu dacă se bucurau şi alții aşa cum se bucura Bulba: pe de o parte se răzbunase împotriva fostului hatman, iar pe de alta, Kirdeaga era un vechi tovarăş de-al său cu care fusese în multe harțuri pe uscat şi pe apă şi cu care împărțise frățeşte greutățile şi restriştile vieții de ostaş. Mulțimea se împrăştie numaidecât şi purcese la sărbătorirea noului-ales. Se porni un chiolhan cum Ostap şi cu Andrii nici nu mai văzuseră până atunci. Cazacii sparseră cârciumile, luând cu japca tot miedul, rachiul şi berea pe care le găsiră. Cârciumarii erau mulțumiți că măcar ei scăpaseră teferi. Toată noaptea au răsunat strigări şi cântece care slăveau faptele vitejeşti şi multă vreme a mai privit luna de pe cer pâlcuri de lăutari ce colindau ulițele cu bandurile, lăutele şi balalaicele lor rotunde, precum şi pe cântăreții bisericeşti, pe care cazacii de la Seci îi țineau pentru slujbe sfinte şi pentru preamărirea isprăvilor săvârşite de ei. În cele din urmă, băutura şi oboseala puseră câte puțin stăpânire pe capetele tari ale zaporojenilor. Ici-colo se vedea câte un cazac prăbuşit la pământ sau doi prieteni vechi înduioşați până la lacrimi de amintiri, care zăceau îmbrățişați în mijlocul drumului. Mai departe, se vedea o ceată întreagă care se pregătea să doarmă, sau câte un cazac stingher ce-şi căuta cu tot dinadinsul un culcuş mai moale, lăsându-se drept peste un butuc de lemn. Câte unul mai tare de înger îndruga încă vorbe fără şir, dar până la urmă se lăsa şi el doborât de vedrele de băutură... într-un târziu toată suflarea căzăcească fu cuprinsă de somn.

IV

A doua zi, Taras Bulba ținu sfat cu noul hatman al oştirii, cum să-i facă să-i ridice pe zaporojeni la o faptă de arme. Hatmanul era un cazac bătrân şi deştept, cunoştea cu de-amănuntul firea zaporojenilor şi dintr-un început aşa grăi: „Nu se cade să călcăm legământul; nu se cade şi pace!" Dar după ce tăcu o vreme, adăugă: „Las' că facem noi într-alt chip: legământul n-o să-l călcăm, da' născocim şi noi ce putem! Numai să se adune mulțimea! Dar nu din porunca mea, ci numai din bunăvoia lor. Cred că te pricepi ce trebuie să faci... Ei, şi-atunci dregătorii şi cu mine o să venim într-un suflet în piață, de parcă n-am şti nimic."

Nu trecu bine un ceas după ăst sfat şi în piață prinseră a bate tobele. Ba se iviră ca la poruncă şi cazaci amețiți de băutură şi nesocotiți la vorbă. Cuşme căzăceşti fără număr împânziră dintr-o dată piață. Porniră întrebările: „Cine?... Pentru ce?... La ce bun sună adunarea?" Dar nimeni nu răspunse, în sfârşit, ici-colo, de prin colțuri se ridicară glasuri: „Se prăpădeşte de-a surda puterea căzăcească: n-avem război... Căpeteniile noastre s-au dedulcit la viață de huzur şi de atâta osânză li s-au luat vederile!... Pasămite, nu mai e dreptate pe lumea asta." Ceilalți cazaci ascultară dintru început tăcuți, dar mai apoi prinseră şi ei a cuvânta: „Ce e drept, nu-i păcat: nu-i dreptate pe lumea asta!" Dregătorii însă păreau a fi cu totul uimiți de vorbele astea. În sfârşit, hatmanul ieşi în față şi zise:

— Îngăduiți, cazaci dumneavoastră, să spun şi eu o vorbă.

— Zi-i!

— Despre aceea vreau mai întâi şi-ntâi a vă spune, boieri dumneavoastră preacinstiți, că mulți zaporojeni – precum bine ştiți şi fără mine – s-au făcut datornici jidovilor cârciumari şi chiar şi fraților lor, întru atâta că nici dracu n-ar şti să-i descurce. Pe urmă iarăşi despre aceia vin a vă vorbi că mulți

dintre flăcăii noştri n-au văzut nici măcar o dată cu ochii lor ce-i aceea război, şi precum bine ştiți şi domniile voastre, câte parale face un flăcău, dacă n-a fost în război. Ce fel de cazac mai e şi acela care nu s-a bătut în viața lui cu păgânul?

„Taci, că-i zice bine", gândi Bulba.

— Să nu care cumva să vă treacă prin minte, cazaci dumneavoastră, că vorbesc aşa ca să calc pacea! Ferească Dumnezeu! Am spus-o şi eu fiindcă veni vorba. Şi-apoi lăcaşul Domnului de la noi de-aici e mai mare ruşinea cum arată! Sunt atâția ani de când prin mila lui Hristos dăinuie Seci pe lumea asta, dar biserica nu numai că pe dinafară nu aduce deloc a biserică, dar nici icoanele dintr-însa n-au podoaba ce li se cuvine. Măcar de i-ar fi dat cuiva prin cap să le facă odăjdii de argint. Dar ele s-au ales numai cu ce le-au lăsat cu limbă de moarte niscaiva cazaci. Unde mai pui că şi dania lor n-a fost mai de Doamne-ajută, pentru că avutul întreg şi l-au băut în timpul vieții. Dar eu vă spun toate acestea nu pentru a porni cu război împotriva paginilor, pentru că noi i-am făgăduit doară sultanului pace, şi mare ne-ar fi păcatul dacă ne-am călca legământul.

„Ce tot le încurcă atâta?" se întreba Bulba.

— Care va' zică, vedeți şi domniile voastre că nu se cuvine să pornim război, nu ne-o îngăduie cinstea noastră de oşteni. Dar eu uite ce zic, după mintea mea asta puțină: să-i lăsăm pe ăi tineri să plece singuri cu bărcile şi să scarmene puțintel malurile Natoliei[18]. Ce ziceți de asta, cazaci dumneavoastră?

— Du-ne pe toți, pe toți! strigară voci de pretutindeni. Suntem gata să ne dăm şi viața pentru credință!

Hatmanul o cam băgă pe mânecă; nu intra în socotelile lui să ridice întreaga Zaporojie, pentru că socotea că ar rupe cu totul pe nedrept pacea odată încheiată.

— Mai îngăduiți-mi o vorbă, cazaci dumneavoastră?

— Ajunge! strigară cazacii. Tot n-ai să spui nimic mai bun decât ce-ai spus!

— Dacă-i aşa, aşa să fie! Sunt sluga dorinței voastre. Că doar îi lucru cunoscut chiar şi din scrieri că glasul norodului e

glasul Domnului, şi chiar că nu poți scorni un lucru mai înțelept decât cel scornit de mulțime. Atâta voi a vă spune: că sultanul n-ar lăsa fără pedeapsă joaca şi desfătul voinicilor noştri, iar noi am avea vreme să ne pregătim; să ne adunăm puteri proaspete şi nu ne-ar fi frică de nimic. Dar aşa, dacă plecăm cu toții, ar putea să ne calce şi tătarii. Ăştia-s câini de-ai turcilor: nu se-aruncă din față şi nu intră în casă când ştiu că acolo-i stăpânul. Dar au obicei să muşte pe la spate, şi muşcă tare! Şi dacă tot am adus vorba despre asta, să ştiți că nici bărci n-avem câte ne trebuie şi nici praf de puşcă atâta cât să putem porni cu toții. Dar eu sunt bucuros să fac ce vreți: sunt robul voinței voastre!

Şi vicleanul hatman tăcu. Dar cetele de oameni prinseră a schimba păreri, iar hatmanii de curene țină sfat; din fericire, nu prea erau mulți cazaci beți în ziua aceea şi oamenii se hotărâră să asculte de sfatul cuminte al căpeteniei lor.

Pe loc fură trimişi câțiva cazaci pe malul celălalt al Niprului, unde, în ascunzişurile de nepătruns de sub apă şi din stufăriş, era tăinuită visteria oştirii şi o parte din armele luate de la duşmani. Alții se repeziră la bărci, pentru a le cerceta şi a le pregăti de drum. Malul râului se făcu negru de lume, într-o singură clipă. Câțiva dulgheri îşi aduseră topoarele. Zaporojenii vârstnici, arşi de soare, lați în umeri şi bine proptiți pe picioarele lor, unii cu mustața căruntă, alții cu mustața neagră, stăteau în apă până la genunchi, cu şalvarii sumeşi, şi trăgeau de pe mal bărcile legate cu funii tari. Alții cărau trunchiuri uscate de arbori, pregătite de cu vreme, şi felurite buturugi. Ici se băteau scânduri la o barcă, dincoace, cazacii răsturnaseră alta cu fundul în sus şi o călăfătuiau; dincolo oamenii legau de o parte şi de alta a bărcilor, după obiceiul căzăcesc, câte un mănunchi de stuf lung, pentru a feri barca de valurile mării care ar putea s-o răstoarne; ceva mai departe, pe tot lungul țărmului, ardeau focuri, deasupra cărora, în cazane de aramă, clocotea smoala trebuincioasă călăfătuirii vaselor. Cei vârstnici şi umblați prin lume îi învățau pe cei tineri. Împrejurimile răsunau de

bocănitul ciocanelor şi strigătele celor ce munceau; malul întreg al Niprului părea că freamătă şi unduiază, ca viu.

În vremea aceasta se apropie de uscat un mare pod plutitor. Mulțimea de pe el făcea semne cu mâna, încă de departe. Erau cazaci îmbrăcați cu svitci zdrențuite. Cu straiele lor în neorânduială – mulți n-aveau altceva decât o cămaşă pe ei şi câte o lulea scurtă între dinți – arătau ca unii care scăpaseră chiar atunci de o năpastă, ori că ar fi petrecut cu atâta foc, încât şi-au băut şi veşmintele de pe ei. Din rândul lor se desprinse, în sfârşit, un cazac mic de statură, dar bine legat, ca de vreo cincizeci de ani, şi ieşi în față. Omul striga şi dădea din mâini mai dihai decât toți ceilalți, dar vorbele lui se pierdeau din pricina bocăniturilor şi a strigătelor celor ce lucrau pe țărm.

— Ce veşti ne aduceți? îi întrebă hatmanul oştirii, când podul se opri la țărm.

Cazacii care lucrau pe mal conteniră munca şi aşteptară răspunsul noilor-veniți, ținând în sus topoarele şi dălțile.

— Veşti proaste! le strigă de pe pod cazacul cel vânjos.

— Ce fel?

— Îngăduiți, cazaci dumneavoastră, să vă spun o vorbă?

— Zi-i!

— Ori poate vreți mai bine să adunați sfatul?

— Zi, că suntem cu toții aici!

Şi oamenii se grămădiră pe dată la un loc.

— Au n-ați auzit de cele ce se petrec în răsăritul Ucrainei?

— Da' ce-i acolo? întrebă unul din hatmanii de curene.

— Ehei! Se vede treaba că v-a înfundat tătarul urechile cu niscaiva câlți, de nu mai auziți nimic cu ele!

— Hai, spune odată, ce-i acolo?

— Ce-i acolo? E ceva ce n-ați văzut de când mama v-a făcut şi v-a botezat!

— N-ai de gând să spui odată, fecior de cățea? strigă un cazac din mulțime, pierzându-şi răbdarea.

— Nici măcar sfintele biserici nu mai sunt ale noastre, iaca ce vremi am ajuns!

— Cum adică nu-s ale noastre?

— Au fost date în arendă jidovilor. Dacă nu plăteşti jidovilor dinainte, n-ai dreptul să mai slujeşti sfânta liturghie.

— Ce tot îndrugi acolo?

— Şi dacă jidovul afurisit nu-şi pune semnul cu mâna lui spurcată pe pasca noastră, nu-i chip să o sfinţeşti de Paşte, şi gata!

— Să ştiți că minte, cazaci dumneavoastră! Nu e cu putință ca jidovul spurcat să-şi pună semnul pe pasca noastră sfântă!

— Ascultați aici!... O să vă spun acum ceva şi mai şi: popii catolici se plimbă-n lung şi-n lat cu daradaice prin Ucraina noastră. Şi n-ar fi mare nenorocire că umblă cu daradaica! Nenorocirea e alta: că înhamă la ele, în loc de cai, creştini de-ai noştri, pravoslavnici! Şi mai ascultați, c-o să vă spun ceva şi mai şi: jidoavcele s-au şi apucat, cică, să-şi facă fuste din odăjdiile preoţeşti. Iaca ce se petrece în Ucraina, cazaci dumneavoastră! Iar domniile voastre staţi frumuşel aici la Zaporojie şi vă ţineți de chiolhane! Se vede treaba că tătarul a băgat în voi o spaimă atât de cumplită, că nu mai aveți nici ochi de văzut, nici urechi de auzit, nimic, şi de aceea nu mai ştiți ce se petrece pe lumea asta!

— Stai, opreşte! îi luă vorba din gură hatmanul oştirii, care stătuse până atunci cu ochii în pământ, ca şi ceilalți zaporojeni, care nu se lăsau niciodată furați de cea dintâi pornire, când era vorba de treburi mai însemnate, ci rămâneau tăcuți, umplându-şi în tăcere sufletele de mânia cea mai clocotitoare. Stai! Să spun şi eu o vorbă! Dar voi? – dare-ar dracu-n tatăl vostru, dar voi ce-ați păzit? Au n-ați avut săbii? Atunci cum de-ați răbdat o astfel de ticăloşie?

— Cum de-am răbdat o asemenea fărădelege, hai? să fi încercat voi, când numai leşi erau cincizeci de mii! Ş-apoi, de ce să ne ascundem după deget, au fost destui câini şi printre ai noştri care au îmbrățişat credința lor!

— Da' hatmanul vostru? Da' polcovnicii ce-au făcut?

— Polcovnicii noştri au făcut o treabă... să-l ferească Dumnezeu pe oricine!...

— Cum aşa?

— Uite aşa: hatmanul nostru a fost fript de viu într-un taur de aramă, la Varşovia. Cât despre polcovnici, leşii umblă din iarmaroc în iarmaroc cu mâinile şi capetele lor şi le arată pretutindeni norodului. Iaca ce ispravă au făcut polcovnicii noştri.

…Mulțimea prinse a fremăta. Mai întâi se aşternu pe tot malul Niprului o tăcere de moarte, ca în preajma unei furtuni năprasnice. Apoi deodată se auziră de pretutindeni voci şi tot ținutul prinse a glăsui.

— Cum vine asta? Să țină jidovii în arendă bisericile pravoslavnice? Popii catolici să pună la ham creştinii dreptcredincioşi? Şi noi să îngăduim ca pământul rusesc să îndure asemenea chinuri din partea paginilor afurisiți? Să-i lăsăm să se răfuiască astfel cu hatmanul şi cu polcovnicii noştri? Nu, nu e cu putință! Nu e cu putință!

Vorbele astea zburau dintr-un capăt în altul. Zaporojenii se frământau, simțind întreaga lor putere. Aici nu mai era vorba de neliniştea unei mulțimi uşuratice: se frământau acum firele tari şi dârze, care nu se aprind cu una cu două, dar, odată aprinse, greu să le potoleşti.

— Să-i spânzurăm pe toți jidovii! se auzi din mulțime. Să nu mai facă fuste din odăjdiile preoțeşti jidoavcele lor! Să nu mai pună semne pe pasca noastră sfântă! Să-i înecăm pe toți afurisiții aceia în apele Niprului!

Vorbele astea, rostite de un glas, trecură ca fulgerul prin toate capetele norodului, care se urni deodată ca un singur om spre mahala, în dorința de a măcelări.

Nefericiții fii ai lui Israel, care şi fără asta erau slabi de înger, îşi pierdură cu desăvârşire cumpătul şi se ascunseră care cum putu: în butoaiele goale de rachiu, în sobe şi chiar sub fustele balabustelor, dar zadarnic: cazacii îi găseau pretutindeni.

— Prealuminați pani! strigă unul din ei, înalt şi lung ca o prăjină, scoțându-şi din grămada semenilor mutra nenorocită şi schimonosită de groază. Prealuminați pani! Lăsați-ne să

spunem o vorbă, numai una! O să auziți ceva ce n-ați auzit în viața dumneavoastră, ceva aşa de grozav, că nici nu pot să spun cât îi de grozav!

— Hai s-auzim! zise Bulba, căruia îi plăcea întotdeauna să asculte vorba osânditului.

— Prealuminați pani! rosti jidovul. Pani ca dumneavoastră n-au mai fost niciodată pe lume! Aşa să trăiesc eu, că n-au mai fost! Atât de buni, de mari la suflet şi de viteji, n-am văzut niciodată!... Glasul lui se pierdea şi tremura de spaimă. Cum se poate să gândim ceva rău despre zaporojeni! Ăia care-s arendaşi în Ucraina, nu-s de-ai noştri! Zău că nu-s! Ei nu-s nici măcar jidovi, ci dracu ştie ce! Să-i stucheşti şi să-i lepezi şi gata! Să spună şi dânşii! N-am zis bine, Şlioma? Sau tu, Şmil?

— Aşa să trăiesc eu că-i adevărat! răspunseră din mulțime şi Şlioma şi Şmil, amândoi cu tichiile rupte şi albi la față cum e varul.

— Noi însă nicicând nu ne-am înhăitat cu vrăjmaşul, urmă jidovul cel lungan. Cât despre papistaşi, nici măcar nu vrem să ştim de ei! Vedea-l-ar pe dracu şi în vis! Noi suntem frați buni cu zaporojenii...

— Cum? Adică zaporojenii să vă fie frați? rosti cineva din mulțime. O dată cu capul, jidovi afurisiți! La Nipru cu ei, cazaci dumneavoastră! Să-i înecăm pe toți spurcații ăştia!

Vorbele lui fură ca un semnal. Cazacii îi înşfăcară pe jidovi şi-i aruncară în valuri. De pretutindeni se auziră strigăte jalnice, dar neînduplecați, zaporojenii râdeau uitându-se la picioarele încălțate cu ciorapi şi cu papuci, care se bălăbăneau prin aer. Sărmanul vorbitor, care-şi adusese singur năpasta pe cap, se smuci din caftanul de care-l apucase un cazac şi aşa cum era, numai într-o cămaşă îngustă şi bălțată, se aruncă la picioarele lui Bulba şi prinse a se ruga de dânsul cu o voce jalnică:

— Stăpâne milostiv, pan prealuminat! L-am cunoscut pe răposatul Doroş, fratele domniei tale! A fost fala şi mândria tuturor voinicilor de la noi! I-am dat şi opt sute de țechini când a trebuit să se răscumpere din robia turcilor!

— L-ai cunoscut pe frăține-meu? întrebă Bulba.

— Să mor dacă nu l-am cunoscut! A fost un pan cu suflet mare!

— Şi cum zici că te cheamă?

— Iankel.

— Bine, făcu Taras. Apoi se gândi o clipă şi întorcându-se către cazaci, zise: Ca să spânzurăm un jidov, o să găsim oricând vreme, de-o trebui. Pentru astăzi însă, dați-l pe mâna mea. Şi zicând aşa, îl duse pe Iankel spre căruțele lui, străjuite de cazaci. Hai, vără-te sub un car şi stai acolo binişor, fără să te clinteşti. Iar voi, fraților, să nu care cumva să-l scăpați din mână!

După ce rosti vorbele astea, Taras Bulba se duse în piață, unde începuseră mai demult să se strângă cazacii. Toți cei care lucraseră adineauri la pregătitul luntrilor părăsiră într-o clipă țărmul: nu pe apă, ci pe uscat urmau să facă ei acum drumul, şi nu de corăbii şi luntri uşoare căzăceşti aveau ei acum trebuință, ci de căruțe şi de cai. Nu era om tânăr sau bătrân care să nu vrea să meargă la război; toată lumea, în urma sfatului căpeteniilor: hatmani de curene şi hatmanul oştirii, întărit de voia a toată oastea zaporojană, luă hotărârea să meargă asupra Lehiei, să răzbune răul făcut de ea, pângărirea credinței şi a slavei căzăceşti, să strângă pradă bogată din oraşe, să pună foc satelor şi holdelor, iar vestea isprăvilor căzăceşti să se răspândească până hăt departe prin stepă. Toată suflarea zaporojană se-ncinse pe loc şi îşi luă armele. Hatmanul oştirii crescu în ochii mulțimii cu un arşin întreg. Nu mai era sfiosul slujitor de odinioară al dorințelor uşuratice izbucnite din sânul unui norod fără frâu. Acum era un samodîrjeț[19] neîngrădit. Era un despot deprins numai să poruncească. Toată ceata de voinici samavolnici şi cheflii stătea acum smirnă în rânduri drepte, cu capetele supus plecate, neîndrăznind să ridice ochii când hatmanul împărțea porunci. Iar el le împărțea domol, fără să strige, fără să se grăbească, rostindu-le răspicat, ca un cazac bătrân şi adânc

cunoscător al meşteşugului, care a mai dus la bună împlinire şi altă dată isprăvi puse la cale cu chibzuinţă.

— Faceţi cu luare-aminte toate pregătirile! zicea el. Dregeţi-vă bine carele şi găleţile cu catran, încercaţi-vă armele. Nu vă luaţi veşminte de prisos: câte o cămaşă şi două rânduri de şalvari de căciulă, vă ajung. Aşijderea şi cu mâncarea: câte un ceaun de salamata, nişte păsat de mei, şi atâta tot: să nu văd că-şi ia cineva mai mult! Toate câte vă trebuie, or să vină în urmă, cu carele. Fiecare cazac să-şi ia câte doi cai. Ş-apoi o să mai luăm cu noi vreo două sute perechi de boi, pentru că la locurile de vad şi prin părţile mlăştinoase o să avem trebuinţă de ei. Şi vă poftesc, cazaci dumneavoastră, să păstraţi cu sfinţenie buna rânduială. Ştiu bine că se află printre domniile voastre unii, care, cum dă Dumnezeu un mijloc mai nimerit, se reped să spintece mătăsuri şi catifele scumpe, ca să-şi facă nădragi din ele. Mai daţi-l naibii de nărav. Lăsaţi încolo cele fuste şi luaţi-vă numai arme, dacă daţi de unele mai de soi, şi galbeni ori arginţi, că ăştia au putere mare şi prind bine oricând. Şi încă ţin să vă spun dinainte, cazaci dumneavoastră: de s-o îmbăta careva din voi pe drum, nici n-o să stau să cercetez cum s-a întâmplat, ci o să dau pe loc poruncă să fie legat de gât la o căruţă de-a noastră, ca un câine, poate el să fie cine-o fi! Chiar şi cel mai destoinic cazac al oştirii! Şi tot ca un câine o să fie împuşcat pe loc, iar leşul lui, fără nicio îngropăciune, lăsat pradă păsărilor hulpave, pentru că unul care bea într-o asemenea împrejurare, nu-i vrednic de pogrebanie pravoslavnică. Tinerii să-i asculte întru totul pe cei bătrâni. De-o muşca glontele din voi ori v-o zgâria vreo sabie duşmană la cap sau în altă parte, nu vă pierdeţi prea multă vreme cu un fleac ca ăsta! Luaţi oleacă de praf de puşcă, amestecaţi-l într-un păhărel de rachiu şi daţi-l de duşcă pe nerăsuflate. O să vedeţi că ia totul cu mâna şi nici frigurile n-o să vă scuture! Iar pe rană, dacă nu-i prea mare, puneţi pământ frământat cu scuipat în palmă, şi vi se usucă cât ai clipi din ochi. Şi acum la treabă, flăcăi! Da’ fără grabă, pe-ndelete!

Aşa vorbi hatmanul oştirii, şi când îşi sfârşi cuvântul, cazacii se apucară fără zăbavă de treabă. Seci se trezise din beție şi nu mai puteai găsi un cazac cherchelit, să dai cu tunul, de parcă n-ar fi băut printre ei nimeni şi niciodată!... Unii dregeau cercurile roților şi înlocuiau osiile căruțelor, alții încărcau saci cu de-ale gurii, alții grămădeau arme, alții aduceau din stepă cai şi boi. De pretutindeni se auzea tropot de cai, se trăgeau focuri de armă pentru încercarea puştilor, zăngăneau săbiile, mugeau boii, scârțâiau carele întoarse în loc, se auzea vorbă, strigăte, îndemnuri... Curând după aceea, tabăra căzăcească se aşternu până hăt departe, pe toată întinderea. Multă vreme ar fi trebuit să alerge cineva, dacă i-ar fi venit în minte să treacă în fugă de la un cap la altul. Preotul înălță rugi în bisericuța mică de lemn şi îi stropi pe cazaci cu aghiazmă iar oamenii sărutară unul după altul crucea. Când tabăra întreagă se puse în mişcare şi ieşi din Seci, zaporojenii întoarseră toți ca unul capetele îndărăt.

— Rămâi cu bine, maica noastră! rostiră ei aproape într-un cuvânt. Să te păzească Dumnezeu de năpastă!

Când trecură prin mahala, Taras Bulba îl văzu deodată pe Iankel; îşi înjghebase în grabă o mică tarabă sub un cort şi vindea acolo cremene, obiele, praf de puşcă şi tot soiul de mărunțişuri trebuincioase unei armate care purcede la drum; avea până şi colaci şi pâine. „Ia te uită ce dat naibii e jidovul", îşi zise Taras şi apropiindu-se călare de Iankel, spuse:

— Ce cauți aici, prostule? Au vrei să te împuşte careva ca pe o vrabie?

Drept răspuns, Iankel se apropie de dânsul şi după ce-i făcu semn cu amândouă mâinile, dându-i a înțelege că vrea să-i încredințeze o taină, şopti:

— Numai de-ar binevoi pan Taras să nu spună la nimeni nimic; printre carele căzăceşti este şi un car de-al meu. Am luat în el toate câte-i trebuiesc unui cazac la drum; ş-apoi toată vremea cât o ține călătoria, mă prind să aduc de-ale mâncării aşa de ieftin cum n-a mai adus niciun ovrei în viața lui! Aşa să trăiesc eu, că nu mint!

Taras Bulba ridică din umeri şi se-ntoarse îndărăt la oştenii lui, minunându-se în suflet de isteţimea şi vioiciunea firii ovreiului.

V

Curând toată partea de miazăzi-apus, locuită de leşi, ajunse pradă spaimei. Pretutindeni se răspândi aceeaşi veste: „Zaporojenii!... S-au ivit zaporojenii!...” Şi toți cei ce erau în stare să-şi pună la adăpost viața, şi-o puneau. Toată suflarea omenească se ridică de-ndată şi se împrăştie unde văzu cu ochii, după obiceiul acelui veac lipsit de orânduire temeinică şi de grija zilei de mâine, când omul nu-şi dura nici cetăți, nici castele, ci se mulțumea doar cu un lăcaş vremelnic de paie, zicându-şi: „Ce să mai irosesc muncă şi bani pe căsuță, dacă tătarii tot au să mi-o facă una cu pământul, când or năvăli peste noi!” Toți erau în mare fierbere: unii îşi schimbau plugul şi boii pe un cal şi o puşcă şi se duceau pe la polcuri, alții se ascundeau, punându-şi la adăpost vitele şi luând cu ei în pribegie tot ce se putea lua. Ici-colo se întâlneau pe drum dintre aceia care întâmpinau oaspeții cu arma în mână, dar cei mai mulți fugeau din vreme la apropierea lor. Toți ştiau că e greu să ai de-a face cu acea mulțime neînfrânată şi gata de luptă, cunoscută sub numele de oaste zaporojană, care, sub înfățişarea neorânduielii ei samavolnice, avea o alcătuire atât de bine chibzuită, când era vorba de fapte de arme. Călăreții înaintau fără să-şi istovească sau să-şi înfierbânte caii; pedestraşii mergeau treji în urma carelor, şi toată tabăra umbla numai noaptea, odihnindu-se în timpul zilei pe întinderi nelocuite, departe de sate, sau prin păduri, încă destul de numeroase pe-atunci. În fața armatei mergeau iscoade şi olăcari, trimişi anume înainte pentru a afla şi a iscodi cum stau lucrurile. Foarte adeseori cazacii răsăreau ca din pământ tocmai acolo unde erau mai puțin aşteptați şi atunci totul îşi lua rămas bun de la viață. Satele erau mistuite de foc; caii şi vitele, care nu puteau fi luate de oştire, erau ucise pe loc. Părea că oastea zaporojană petrece mult mai vârtos decât îşi vede de înaintarea ei războinică. Şi azi ni se

ridică părul măciucă la auzul neînchipuitelor cruzimi pe care le săvârşeau zaporojenii în veacul acela pe jumătate sălbatic: prunci căsăpiți, femei cu sânii tăiați, prizonieri lăsați în libertate cu picioarele jupuite de piele până la genunchi – într-un cuvânt, cazacii plăteau cu vârf şi îndesat datoriile trecutului. Starețul unei mânăstiri, auzind de apropierea lor, le trimise înainte doi monahi, cu poruncă să le spună că ei nu se poartă cum se cuvine, că între cazaci şi ocârmuire domneşte o înțelegere şi că zaporojenii calcă îndatoririle pe care le au față de rigă şi odată cu aceasta şi drepturile poporului.

— Spune-i episcopului tău, din partea mea şi a tuturor zaporojenilor, îi răspunse hatmanul oştirii, să fie fără grijă! Cazacii nu fac deocamdată altceva decât să aprindă şi să-şi ațâțe lulelele!

Nu trecu mult după aceea şi falnica mânăstire fu cuprinsă de o mare de flăcări mistuitoare, şi printre valurile ei dezlănțuite priveau pline de dojana uriaşele ei ferestre gotice. Cete numeroase de călugări, jidovi şi femei pornite în pribegie sporeau numărul locuitorilor din acele oraşe unde se întrezărea chiar numai o licărire de nădejde în ajutorul unei garnizoane sau a miliției orăşeneşti. Sprijinul întârziat trimis uneori de ocârmuire şi alcătuit din pâlcuri mici de armată fie că nu putea să-i găsească pe cazaci, fie că se lăsa cuprins de spaimă la vederea lor şi le întorcea spatele la cea dintâi întâlnire, iar ostaşii fugeau mâncând pământul, pe caii lor iuți. Se întâmpla uneori ca mulți comandanți de armată din slujba craiului, care se acoperiseră de faimă în alte războaie, să-şi unească puterile şi să se ridice laolaltă întru stăvilirea zaporojenilor. În astfel de împrejurări îşi cercau norocul cazacii tineri, care se țineau departe de tâlhării, nu umblau după jaf şi nu se măsurau cu duşmanii neputincioşi, dar ardeau de nerăbdare să-şi arate dibăcia în fața celor vârstnici, încăierându-se fiecare cu câte unul din leşii semeți ce călăreau țanțoşi pe armăsarii lor de foc, fluturându-şi în vânt mânecile largi ale dolmanelor. Ce ucenicie plină de desfătare! Mulți

dintre ei se şi aleseră cu dichisuri de cai, puşti şi săbii scumpe. Nu trecu bine o lună şi puii de altădată, cărora abia le dădeau tuleiele, se schimbară cu totul şi se prefăcură în bărbați. Fețele lor, în trăsăturile cărora se întrezărea până acum un fel de blândețe tinerească, căpătară o pecete de asprime şi putere. Cât despre bătrânul Taras, inima îi creştea de bucurie când vedea că amândoi fiii lui ajunseseră în rândul celor mai destoinici. Lui Ostap părea că ursita însăşi îi hărăzise o viață plină de vitejii şi izbânzi, pe calea anevoioasă a faptelor de arme. Nu-şi pierdea niciodată sângele rece, niciodată nu se simțea descumpănit, ci dimpotrivă, cu o stăpânire de sine aproape nefirească pentru un tânăr de douăzeci şi doi de ani, ştia să cântărească într-o singură clipă primejdia în care se afla, precum şi, îndeobşte, starea lucrurilor, găsind mijlocul de a se feri de acea primejdie, dar a se feri numai şi numai cu gândul de a o birui îndată după aceea, cât mai temeinic. Mişcările lui aveau acum o hotărâre pe care numai încercarea le-o poate da şi purtau în ele semnul neîndoielnic al unei viitoare căpetenii de cazaci. Statura lui falnică şi însuşirile lui ostăşeşti dobândiseră ceva din puterea şi înfățişarea unui leu.

— O, da! Ostap o să ajungă într-o zi o căpetenie destoinică de polcuri, zicea bătrânul Taras. Pe legea mea că o să fie un straşnic paladin, mai ceva decât taică-său!

Andrii se cufundase şi el cu totul în muzica încântătoare a gloanțelor şi a săbiilor. El nu ştia ce înseamnă să cântăreşti, să chibzuieşti sau să socoti dinainte puterile tale sau ale vrăjmaşului. El vedea în luptă o încântare şi o desfătare nebună, ceva ca un fel de beție, în clipa când mințile se înfierbântă, privirile se împăienjenesc şi se tulbură, capetele se rostogolesc de pe umeri, caii se prăbuşesc cu zgomot la pământ, iar el zboară ca amețit de băutură, de şuierul gloanțelor şi strălucirea paloşelor, împarte lovituri în dreapta şi în stânga şi nu le simte pe cele primite. De multe ori rămânea Taras uluit văzând cum Andrii, minat doar de înflăcărarea lui nestăvilită, se încumeta la isprăvi, pe care nu le-ar fi făcut niciodată un oştean socotit şi cu sânge rece, şi

cum, purtat de avântul lui, săvârşea adevărate minuni, care lăsau cu gura căscată şi pe bătrânii cazaci căliți în lupte. Taras se minuna şi zicea:

— Şi ăsta-i un oştean destoinic! Feri-l-ar Dumnezeu de sabia duşmană! Nu-i ca Ostap, dar de vrednic, e vrednic!

...Şi iată că oştirea căzăcească se hotărî să meargă drept asupra oraşului Dubno, unde se zicea că visteria e plină şi că-s mulți târgoveți avuți. Într-o zi şi jumătate străbătură calea până acolo şi se iviră în fața oraşului. Locuitorii din Dubno luară hotărârea să se apere până la cea din urmă picătură de sânge şi îşi vădiră dorința să moară mai degrabă în piețe şi pe uliți, la intrarea caselor, decât să-i lase pe vrăjmaşi să le calce pragurile. Oraşul era împrejmuit de un val înalt de pământ; acolo unde valul era ceva mai jos, se întrezărea câte un zid de piatră al vreunei case ce slujea drept întăritură sau câte o ulucă de stejar. Garnizoana era puternică şi simțea pe deplin toată însemnătatea menirii ei. La început, zaporojenii se avântară pe negândite înspre val, dar fură întâmpinați de o ploaie de mitralii. Târgoveții şi orăşenii nu vroiau nici ei, pesemne, să stea cu mâinile în sân şi se grămădiseră cu toții pe meterez. În ochii lor se vedea o hotărâre deznădăjduită de a se împotrivi; femeile luau şi ele parte la apărare; zaporojenii se treziră împroşcați cu pietre, poloboace, oale, apă clocotită şi saci cu nisip, care le luau vederea. Cazacilor nu le plăcea de fel să lupte împotriva cetăților întărite; nu prea erau meşteri la împresurări. Hatmanul oştirii dădu poruncă de retragere şi zise:

— Nu-i nimic, frați cazaci! Acum dăm înapoi, dar ce-i cu asta? Să nu fiu eu bun creştin, ci tătar spurcat, dacă măcar vreunul din cei din oraş o să ne scape teafăr! N-au decât să crape cu toții de foame, câinii afurisiți!

Oştirea se retrase de pe val, împresură strâns tot oraşul, şi ca să-şi mai treacă de urât până una-alta, începu să pustiască împrejurimile, să pună foc satelor, căpițelor de grâu rămase în câmp şi să-şi slobozească hergheliile pe holdele neatinse încă de seceră, unde se legănau ca într-adins spicele

grele, rodul neobişnuit de bogat care răsplătise în acel an truda plugarilor. Orăşenii priveau cu spaimă cum se duce hrana lor de toate zilele. Iar cazacii, după ce împrejmuiră oraşul de două ori cu câte un brâu de căruțe, se rostuiră la fel ca în Seci, pe polcuri, şi acum îşi fumau luleaua, schimbau între ei armele dobândite în luptă, săreau capra, jucau de-a cine pierde, cine câştigă, şi aruncau căutături ucigător de nepăsătoare spre oraşul împresurat. Noaptea se aprindeau focuri şi bucătarii tuturor curenelor fierbeau terci în ceaune uriaşe de aramă. Până la revărsatul zorilor, străji neadormite rămâneau de veghe lângă focuri. Dar nu trecu mult şi zaporojenilor începu să li se urască de atâta tihnă şi trezie, neîntrerupte de vreo faptă de arme. Hatmanul oştirii dădu chiar poruncă să se împartă cazacilor de două ori mai mult vinaț decât până atunci, lucru îngăduit de datina oştirii, pe timpul când nu se întâmpla să fie încăierări grele ori drumuri istovitoare. Tinerilor, şi mai cu osebire celor doi feciori ai lui Taras Bulba nu le era pe plac o asemenea viață. Andrii era cuprins de urât, şi nu ascundea asta.

— Minte necugetată ce eşti, îi spunea Taras. Rabdă, cazace, c-ai să ajungi hatman! Nu-i numai acela ostaş destoinic care nu-şi pierde cumpătul într-o luptă grea, ci mai cu seamă acela care nu se lasă pradă urâtului chiar când stă degeaba, care ştie să îndure orice, fără să crâcnească şi care până la urmă face tot numai ce ştie el!

Dar poate oare un tânăr înflăcărat să împărtăşească părerile unui bătrân? Alta e firea fiecăruia dintre ei şi cu alți ochi privesc ei acelaşi lucru.

În vremea asta sosi şi polcul lui Taras, adus de Tovkaci, însoțit de alți doi esauli, de pisar şi de alte cinuri ale polcului; se adunaseră cu totul peste patru mii de cazaci. În rândurile lor erau mulți volintiri, care se ridicaseră mânați numai de voia lor, fără să fie chemați de cineva, de îndată ce auziseră despre ce e vorba. Esaulii aduseseră cu ei binecuvântarea trimisă feciorilor lui Taras de bătrâna lor mamă şi câte o iconiță din lemn de chiparos, luate de dânsa de la mânăstirea

Mejogorski din Kiev. Amândoi fraţii îşi puseră la gât iconiţele sfinte şi fără să vrea căzură pe gânduri, amintindu-şi de măicuţa lor. Ce le hărăzea oare binecuvântarea ei? Biruinţă asupra vrăjmaşului şi apoi o întoarcere veselă în patrie, încărcaţi de prăzi bogate şi slavă, spre veşnica preamărire a banduriştilor, ori...? Dar necunoscute sunt căile viitorului, care se ridică în faţa omului aidoma negurii de toamnă ce se înalţă din mlaştini. Nebuneşte zboară prin această negură, în sus şi-n jos, păsări purtate de bătăile repezi ale aripilor, fără să se vadă între ele: porumbiţa nu vede uliul, iar uliul nu vede porumbiţa şi niciuna dintre ele nu ştie cât de departe zboară de pieirea ei...

Într-un târziu, Ostap se apucă iar de treabă, îndreptându-se înspre locul de aşezare al polcurilor. Dar Andrii simţea, fără să ştie nici el de ce, un fel de apăsare pe inimă. Cazacii sfârşiseră cina; seara se stinsese de mult; o noapte de iulie nemărginit de frumoasă stăpânea stihiile. Dar Andrii nu se încumeta să se întoarcă la polcul său, nici să se culce; căta întruna, fără să vrea, la măreaţa privelişte din faţa lui. Tăriile înalte ale cerului sclipeau de licărul fără număr al stelelor cu lumina lor şovăielnică şi tăioasă. Până hăt departe în câmp se întindeau care risipite în neorânduială; de ele atârnau căldări murdare de dohot, iar înăuntrul carelor erau grămădite bunuri şi merinde luate de la vrăjmaşi. Pe lângă care, sub ele sau ceva mai depărtişor, erau întinşi pe iarbă zaporojenii. Dormeau cu toţii, trântiţi parcă anume pentru a fi zugrăviţi pe pânză: unul cu o legăturică sau o cuşmă sub cap, altul folosind în loc de pernă şoldul aproapelui său... Dar sabia, puşca, luleaua scurtă cu zorzoane de aramă, cu cui de fier pentru curăţat şi cu amnar erau fără greş asupra fiecăruia dintr-înşii. Boii mari şi grei se culcaseră aşijderea cu picioarele strânse sub ei, ca nişte grămezi albicioase şi aduceau de departe cu nişte pietroaie sure aruncate la întâmplare pe câte un loc mai povârnit. De pretutindeni din iarbă se ridica sforăitul gros al oştenilor adormiţi, la care răspundea din stepă nechezatul răsunător al armăsarilor, scoşi din fire din

pricina piedicilor de la picioare. Apoi, pe nesimțite o altă privelişte, măreață şi totodată înspăimântătoare îşi adăuga culorile la frumusețea de negrăit a nopții de iulie: erau vâlvătăile roşietice ale împrejurimilor oraşului, mistuite de foc. Ici – flăcările se înălțau mărețe şi liniştite, aşternându-se frumos pe cer; colo – dând în calea lor de vreo piedică uşor de mistuit, se învolburau dintr-o dată ca un vârtej, şuierând şi repezindu-se în sus până la stele, unde şuvițele lor desprinse din trupul pojarului se stingeau hăt departe, în cer… Dincoace se zărea câte o mânăstire neagră, pârjolită mai demult, ce se înălța aspră şi amenințătoare ca un călugăr cartusian[20], vădindu-şi la fiecare străfulgerare de lumină măreția mohorâtă. Dincolo ardea câte o livadă a monahilor. Părea că se aude până în depărtare cum sfârâie pomii încolăciți de fumul negru, şi când în sfârşit flacăra răzbea biruitoare, strălucirea ei de fosfor sângerie-liliachie scălda într-o clipă ciorchinele grele de prune, sau prefăcea în aur roşu perele abia date în pârg; o dată cu ele însă lumina şi câte un leş negru aninat de zidul mânăstirii sau de ramura vreunui copac. Erau monahii sau bieții ovrei ce piereau o dată cu clădirea, mistuiți de aceeaşi pară. Deasupra vâlvătăilor se roteau în depărtare păsări ce semănau cu îngrămădiri de cruci negre şi mărunte, presărate pe o câmpie de foc. Oraşul împresurat părea că doarme. Turlele bisericilor, acoperişurile, gardurile şi zidurile lui se luminau uneori liniştit de văpăile flăcărilor îndepărtate. Andrii făcu ocolul cazacilor. Focurile în jurul cărora şedeau străjile erau gata-gata să se stingă, pe când străjile moțăiau, sătule de terciul şi de găluştele cu care se îndopaseră din belşug, după pofta inimii. Andrii se minună în treacăt de o asemenea nepăsare, zicându-şi: „Bine că nu se află în preajmă vreun duşman puternic şi că n-avem de cine ne teme”. În cele din urmă se apropie şi el de unul din care, se urcă întrânsul şi se lungi cu fața în sus şi cu mâinile împreunate sub ceafă, dar nu putu multă vreme să adoarmă şi rămase cu ochii la cerul larg desfăşurat înaintea lui. Văzduhul era curat şi limpede. Mulțimea stelelor ce alcătuiau Calea Laptelui şi încingeau

bolta ca un brâu era scăldată toată în lumină. Uneori, Andrii se pierdea pentru o vreme şi pâcla uşoară a somnului trecător îi întuneca strălucirea cerului; dar apoi cerul se limpezea din nou şi Andrii îl vedea iar ca înainte.

Cum sta aşa, îi păru deodată că zăreşte o fărâmă de clipă un chip ciudat, un chip de om. Crezând că-i doar o plăsmuire a visului care o să se risipească îndată, deschise larg ochii, dar văzu cu adevărat un obraz supt şi nespus de chinuit, ce stătea aplecat asupră-i şi-l privea drept în față. De sub năframa întunecată, aruncată în grabă peste cap, ieşeau smocuri lungi de păr negru ca tăciunele, încâlcit şi neîngrijit. Lucirea neobişnuită a ochilor şi obrazul galben ca de mort, cu trăsăturile prea ascuțite, l-ar fi făcut pe oricine să creadă că are în fața lui o nălucă. Andrii îşi încleşta fără să vrea mâna pe armă şi rosti repede, cu o voce aproape sugrumată:

— Cine eşti? De eşti duh necurat, piei din ochii mei! De eşti om în carne şi oase, nu ți-ai ales bine timpul de şagă. Te ucid dintr-un singur foc!

Ca răspuns la vorbele lui, năluca îşi duse degetul la buze; părea că-l roagă din toată puterea sufletului să tacă. Andrii coborî mâna şi începu să cerceteze arătarea, cu toată luarea-aminte. Părul lung, gâtul şi pieptul negricios, pe jumătate dezgolit, îi dădură a înțelege că are în fața lui o femeie. Dar se vedea cât colo că nu era de prin partea locului. Chipul ei supt de boală era smead; pometii ieşeau mult în afară din obrajii scofâlciți. Ochii înguşti se lungeau în sus spre coadă. Cu cât Andrii privea mai mult chipul ei, cu atât i se părea că întrezăreşte în trăsăturile lui ceva cunoscut. În cele din urmă nu mai putu răbda şi întrebă:

— Cine eşti? Spune! îmi vine a crede că te-am cunoscut odată, ori poate te-am zărit numai în treacăt?

— Acum doi ani, la Kiev.

— Acum doi ani… la Kiev… îngână Andrii vorbele ei, căutând în acelaşi timp să depene în minte tot ce-i mai rămăsese în cap din viața lui de bursac. Apoi o mai privi o

dată țintă şi cu totul pe neaşteptate strigă în gura mare: Eşti tătăroaica… sluga duducăi, fata voievodului!…

— Ssst! făcu tătăroaica, împreunându-şi mâinile a rugă. Tremura din tot trupul şi căta cu spaimă în jur, să vadă de nu s-o fi deşteptat vreun cazac, trezit de strigătul nestăvilit al lui Andrii.

— Spune odată, cum de eşti aici şi pentru ce? zise Andrii în şoaptă, cu o voce sugrumată ce se frângea în orice clipă de marea tulburare lăuntrică. Unde-i duduca? Mai trăieşte?

— E aici, în oraş!

— În oraş? rosti Andrii, stăpânindu-se cu greu să nu strige iarăşi şi simți că tot sângele îi năvăleşte în inimă. Pentru ce e în oraşul ăsta?

— Pentru că şi domnia sa, boierul bătrân, tot în oraş e. De un an şi jumătate îi voievod la Dubno.

— Şi duduca-i măritată? Haide, vorbeşte odată! Că tare mai eşti nu ştiu cum! Ce face?…

— De două zile n-a luat nimic în gură.

— Cum aşa?

— Nimeni din oraş nu mai are de multă vreme nicio fărâmă de pâine. Toți mănâncă de nu ştiu câte zile numai țărână.

Andrii rămase încremenit.

— Duduca te-a văzut de pe meterez, împreună cu zaporojenii tăi. Ea mi-a zis: „Du-te de-i spune paladinului că de-şi aminteşte de mine, să vină! Iar de nu-şi aminteşte, să-ți dea o bucată de pâine pentru mama mea bătrână, pentru că nu vreau să văd cum îşi dă sufletul în ochii mei. Mai bine mor eu cea dintâi, iar dânsa după mine. Să te rogi de el, să-i cazi în genunchi, să-i cuprinzi picioarele. Are şi el o mamă bătrână! Să-ți dea pâinea în sănătatea ei!”

Un noian de simțăminte se deşteptară şi se aprinseră în pieptul tânăr al cazacului.

— Dar cum de ai ajuns aici? Pe unde ai venit?

— Pe sub pământ.

— E vreo trecere?

— Este.

— Unde?

— N-ai să mă dai de gol, voinicule?

— Făgăduiesc pe sfânta cruce.

— Dacă te coborî în râpă şi treci pârâiaşul, dai de intrarea ei ascunsă în păpuriş.

— Şi răspunde drept în oraş?

— Drept în mânăstirea de-acolo.

— Să mergem fără zăbavă, să mergem!

— Dar… în numele lui Hristos şi a sfintei Marii, ia o bucată de pâine!

— Las' că iau! Rămâi aici, lângă car. Sau, mai bine, culcă-te în el. N-o să te vadă nimeni, dorm toți! Mă întorc îndată!

Şi Andrii se îndreptă spre carele cu merindea polcului. Inima îi bătea cu putere. Tot trecutul, tot ce fusese până acum înăbuşit de viața din tabără, de traiul aspru de ostaş, se ridicase dintr-o dată din adâncurile sufletului său, umbrind întâmplările de azi. Şi iar se ivi din străfunduri, în fața ochilor lui, ca din adâncul fără margini al unei mări, femeia mândră de odinioară. Ca într-o lucire de fulger văzu voinicul în amintirea lui brațele ei fermecătoare, ochii minunați, buzele surâzânde, părul castaniu şi des, răspândit în cârlionți peste piept, şi tot trupul ei feciorelnic, mlădiu, puternic şi armonios. Nu, toate acestea nu erau stinse, nu muriseră în pieptul lui: se trăseseră doar vremelnic la o parte, lăsând libertate altor porniri clocotitoare ale sufletului; dar adesea, foarte adesea chiar, tulburau somnul adânc al tânărului cazac. În astfel de nopți se trezea şi rămânea îndelung cu ochii deschişi, neştiind să-şi tălmăcească pricinile acestei stări. Acum mergea înainte, dar bătăile inimii lui se întețeau tot mai mult, şi numai la gândul că are s-o vadă iar, îi tremurau genunchii tineri. Ajuns la căruțe, îşi dădu seama că uitase pentru ce venise acolo. Duse mâna la frunte şi se frecă îndelung, pentru a-şi aminti ce anume avea de făcut. La urmă, tresări deodată cu putere, cuprins de spaimă la gândul că fata poate moare de foame. Atunci se repezi la căruță, înşfacă mai multe pâini negre, mari, le luă sub braț, dar numaidecât îi dădu prin minte că

hrana aceasta i s-ar potrivi mai degrabă unui cazac voinic, care se mulțumeşte cu te miri ce, dar că-i prea grea şi chiar jignitoare pentru gingăşia unei fete. Tot gândind aşa, îşi aminti că în ajun hatmanul oştirii dojenise pe bucătari pentru că irosiseră toată făina de hrişcă la un singur terci, în vreme ce ar fi putut pregăti dintr-însa pe puțin trei terciuri. Încredințat pe deplin că o să găsească terci îndeajuns prin cazanele bucătarului, Andrii luă cu el ceaunelul de drum al lui taică-su şi se duse la bucătarul polcului lor, care dormea în preajma a două cazane de câte zece vedre fiecare; cenuşa de sub ele n-apucase încă să se răcească. Dar când privi înăuntrul lor, flăcăul rămase uimit: cazanele erau goale. Ca să mănânci tot terciul din el, ar fi trebuit să dai o luptă aproape dincolo de puterile omeneşti, mai cu seamă că în polcul lor erau mai puțini oameni decât în toate celelalte. Mai aruncă o privire şi prin cazanele polcurilor vecine: nicăieri nimic! Şi fără să vrea îi veni în minte zicala: „Zaporojenii sunt aidoma copiilor: puțin le dai, puțin mănâncă; le dai mult, nimic nu lasă". Dar ce era de făcut? îşi aminti că în căruța lui Taras trebuia să fie un sac cu pâine albă, găsită de cazaci la brutăria mânăstirii pe care o jefuiseră. Se duse drept la carul părintelui său, dar sacul nu mai era acolo: şi-l luase Ostap drept căpătâi şi acum dormea tolănit pe iarbă, în apropierea carului, umplând câmpul cu sforăitul său puternic. Andrii apucă sacul cu o mână şi îl trase dintr-o dată cu atâta putere, încât capul lui Ostap se izbi de pământ; buimac de somn, Ostap se aşează în capul oaselor, cu ochii închişi, şi strigă în gura mare: „Puneți mâna pe afurisitul cela de leah şi prindeți calul, calul, zic!" – „Ține-ți gura că te omor!" îi strigă la rândul lui Andrii, speriat, ridicând mâna cu sacul. Dar Ostap şi fără asta încetase să mai țipe, se domolise de tot şi scoase un sforăit atât de înfiorător, încât până şi iarba se clătina de suflarea lui. Andrii privi cu sfială în jur, ca să se încredințeze că vorbele fără şir, rostite de Ostap în aiureala somnului, nu treziseră pe vreunul din cazaci. Ce e drept, din polcul de alături se înălță deodată un cap moțat, cercetă din ochi

împrejurimile şi se lăsă numaidecât iar la pământ. Flăcăul mai aşteptă o clipă-două, apoi porni spre căruța lui, cu sac cu tot. Tătăroaica zăcea culcată în car, mai mult moartă decât vie de spaimă.

— Scoală-te şi hai la drum! Toată lumea doarme, nu-ți fie teamă! Eşti în stare să duci măcar una din pâini, dacă nu mi-o fi la îndemână să le port pe toate?

Şi după ce spuse astea, Andrii îşi încarcă sacii pe umeri, mai şterpeli dintr-un car pe lângă care trecea un alt sac cu mei, luă în mână până şi pâinile pe care voise să le dea tătăroaicei şi, încovoiat puțin sub greutatea poverii, porni neînfricat printre rândurile de zaporojeni adormiți.

— Andrii, rosti deodată bătrânul Bulba, în vreme ce flăcăul trecea în dreptul lui.

Inima voinicului se opri din bătaie. Încremeni locului, tremurând din tot trupul şi întrebă:

— Ce vrei?

— Văd o muiere alături de tine. Pe cinstea mea c-o să-ți trag, când m-oi scula, o bătaie, să mă pomeneşti. Muierile o să-ți mănânce capul, flăcăule!

Zicând aşa, Bulba se propti în cot şi începu să cerceteze cu luare-aminte tătăroaica înfăşurată în vălul ei. Andrii stătea cu sufletul la gură şi nu îndrăznea să-şi privească tatăl în ochi. Dar după o vreme, când îşi înălță privirile, văzu că bătrânul Bulba doarme cu capul proptit în palmă.

Flăcăul îşi făcu cruce. Spaima îl părăsi mai degrabă chiar decât îi încleştase inima. Dar când se întoarse pentru a privi tătăroaica, o văzu stând în fața lui ca o stană de piatră, înfăşurată toată în văl, iar licărirea îndepărtată a unui foc, ce se întețise o clipă, îi lumina doar ochii tulburi, ca de mort. Andrii o trase de mânecă şi îşi văzură amândoi de drum, întorcând adeseori privirile înapoi, până coborâră pe un povârniş într-o vale joasă, aproape de vâlcea – numită în unele părți râpă – pe fundul căreia se târa leneş un pârâiaş, printre tufe de rogoz şi bulgări de noroi uscat. Odată ajunşi în vâlcea, fură ascunşi cu totul câmpiei pe care se întindea tabăra

zaporojenilor. Cel puțin când Andrii îşi întoarse capul şi se uită îndărăt, văzu că în spatele lui se ridică asemenea unui zid drept, mai înalt decât un stat de om, povârnişul vâlcelei. Sus, pe marginea lui, se legănau câteva fire de iarbă, iar peste ele se ridica crai nou, ca o seceră din aur roşu şi sclipitor. O adiere uşoară de vânt ce se stârnise în stepă vestea ivirea apropiată a zorilor. De nicăieri însă nu se auzea cântatul îndepărtat al cocoşului: nici în oraş, nici în împrejurimile lui pustiite nu mai rămăsese de multă vreme niciun cocoş. Cei doi drumeți trecură apa râulețului, pe un podeț închipuit dintr-un trunchi de copac prăvălit peste el; de partea cealaltă, malul părea şi mai înalt decât cel lăsat de ei în spate şi se ridica aidoma unei coaste de prăpastie, alcătuind o pavăză trainică şi nezdruncinată cetății oraşului. Meterezul de pământ era mai jos în locul acesta şi garnizoana de după el nu se zărea. În schimb, ceva mai departe se ridica zidul gros al mânăstirii. Malul repede al povârnişului era năpădit pe de-a-ntregul de buruieni, iar pe fâşia îngustă de lângă pârâu creştea trestia, înaltă cât un stat de om. Deasupra malului se mai zăreau rămăşițele unui gard de nuiele ce arătau că nu demult pe locul acela fusese o grădină de legume. În fața gardului creşteau frunze mari de brusture; de după ele se întrezăreau fire de lobodă, scaieți țepoşi şi floarea-soarelui ce-şi înălța deasupra celorlalte ierburi tipsiile rotate. De cum ajunseră aici, tătăroaica se descălță şi porni mai departe în picioarele goale, ținându-şi grijulie cu mâna poala rochiei, pentru că pământul era mocirlos şi plin de apă. Amândoi drumeții străbătură anevoie păpurişul şi se opriră în fața unei grămezi de vreascuri şi mănunchiuri de crengi uscate, de soiul acelora pe care oamenii le foloseau la întărirea pământului râpos. Aici dădură la o parte uscăturile şi găsiră un fel de intrare boltită, o hrubă doar cu puțin mai mare decât gura unui cuptor. Tătăroaica îşi plecă capul şi intră cea dintâi; Andrii o urmă, îndoit tare din şale, astfel încât să poată trece cu sacii lui, şi în curând amândoi se treziră într-o întunecime de beznă.

VI

Andrii înainta anevoie prin coridorul îngust de sub pământ, prin care mergea în urma tătăroaicei, cărând pe umeri sacii cu pâine.

— Nu mai avem mult şi dăm de puțină lumină, rosti în sfârşit călăuza. Ne apropiem de locul unde mi-am lăsat opaițul.

Şi într-adevăr, pe întunecații pereți de pământ se ivi o slabă licărire de lumină. Andrii şi tătăroaica ajunseră într-un loc mai larg şi mai neted, unde fusese, pesemne, altădată o capelă; aşa vădea cel puțin o măsuță îngustă, lipită de perete, ce slujise, se vede, drept masă de altar; deasupra ei se mai zărea încă icoana Madonei, cu chipul aproape şters şi ieşit de vreme. O candelă mică de argint, aninată în fața ei lumina slab icoana. Tătăroaica se plecă la pământ şi ridică opaițul de aramă lăsat acolo de dânsa; opaițul era prins pe un picior înalt şi subțire şi avea în jur, atârnate de lănțişoare, un cleştişor, un ac pentru îndreptarea feştilei şi un stingător. Femeia aprinse opaițul de la candelă. Lumina se înteți şi cei doi drumeți care înaintau prin coridor erau uneori luminați de o izbucnire mai puternică a flăcării, iar alteori îşi trimiteau pe pereți umbra neagră ca tăciunele, ceea ce îi făcea să semene cu tablourile lui Gerardo delle Notti{21}. Fața proaspătă, înfloritoare de sănătate şi tinerețe a voinicului se deosebea izbitor de fața istovită şi gălbejită a însoțitoarei lui. Coridorul prinse a se lărgi încetul cu încetul, astfel încât Andrii se simți mai la largul lui şi cercetă acum cu nesaț pereții de pământ care-i aminteau de peşterile din Kiev. La fel ca şi în ele, se vedeau aici firide săpate în pereți, iar în ele, pe-alocuri coşciuge. Când şi când dădeau chiar de grămezi de oseminte, fără raclă, muiate de umezeală sau prefăcute în scrum. Odinioară trăiseră pesemne şi aici sihastri, adăpostiți în locul acesta tainic de furtunile vieții, de amărăciuni şi ispite. Pe

alocuri, umezeala era atât de mare, încât călcau de-a dreptul pe apă. Andrii era nevoit să se oprească de multe ori pentru a o lăsa pe însoțitoarea lui să-şi tragă sufletul; femeia se simțea tot mai des copleşită de oboseală. Bucățica de pâine pe care o mâncase îi stârnise dureri atât de mari în stomacul dezvățat de hrană, încât rămânea nemişcată clipe lungi, până îşi venea în fire. În cele din urmă văzură în fața lor o uşiță de fier. „Slavă Domnului, am ajuns!" spuse tătăroaica cu glasul stins şi ridică mâna vrând să bată în uşă, dar nu putu. Andrii izbi cu putere fierul în locul ei; îndată se auzi un vuiet prelung ce arăta că în spatele uşii se întinde un loc gol. Apoi vuietul se preschimbă în hăulit gros: dăduse, pesemne, de o boltă înaltă. Peste câtăva vreme se auzi zornăit de chei. Părea că cineva coboară o scară. În cele din urmă, uşa se deschise şi drumeții fură întâmpinați de un monah ce stătea pe o scăriță îngustă, ținând în mână o legătură de chei şi o lumânare. Andrii se opri fără să vrea locului, la vederea călugărului catolic, care stârnea în cazaci un dispreț plin de ură; zaporojenii se purtau cu ei mai neomenos decât cu jidovii. Monahul se dădu şi el cu un pas înapoi, zărindu-l pe cazac, dar tătăroaica îi şopti o vorbă pe care Andrii n-o auzi, şi monahul se linişti. Le lumină calea cu lumânarea lui, închise uşa după dânşii, îi duse pe scară în sus şi curând drumeții se văzură sub bolțile înalte şi întunecate ale bisericii mânăstirii. În fața unuia dintre altare, cu sfeşnice înalte şi lumânări, sta în genunchi un preot şi se ruga încetişor. De-a dreapta şi de-a stânga lui stăteau îngenuncheați doi slujitori tineri în odăjdii liliachii, cu pieptare albe de horbotă prinse pe deasupra; amândoi țineau câte o cădelniță în mână. Preotul cerea de la Cel-de-sus o minune: mântuirea oraşului, tărie sufletească pentru cei ce-au început s-o piardă, răbdare pentru cei din cetate, înlăturarea ispititorului care-i povățuia pe cei oropsiți să cârtească şi să se plângă aidoma unor nevrednici, împotriva nenorocirilor pământeşti. Câteva femei ce semănau mai mult a năluci stăteau şi ele în genunchi, sprijinindu-se de spetezele scaunelor din față şi de băncile de lemn, înnegrite de vreme, pe

care-şi țineau plecate capetele istovite; câțiva bărbați, proptiți de coloanele şi pilaştrii ce țineau bolțile lăturalnice ale bisericii, se rugau şi ei, trişti, în genunchi. Fereastra cu geamuri în multe culori, de deasupra altarului, se încinse dintr-o dată de rumeneala zorilor dimineții şi rotogoale albastre, galbene şi de alte multe culori căzură pe podea, luminând ca prin farmec biserica întunecată. Altarul, ascuns într-o firidă adâncă, se arătă atunci vederilor în toată strălucirea lui; fumul cădelnițelor se opri în aer, ca un nor scăldat de raze vesele de curcubeu. Andrii privea cu uimire, din colțul său întunecat, minunea săvârşită de lumină. În clipa următoare, vuietul majestuos al orgii umplu toată încăperea. Vuietul se înteți din ce în ce şi crescu, prefăcându-se în bubuituri grele ca de tunet, apoi se preschimbă într-o muzică cerească şi sunetele ei se avântară sus de tot, până sub boltă, ca un cântec de glasuri feciorelnice, pentru ca apoi să se prefacă iar într-un vuiet gros şi să se curme. Multă vreme încă mai răsunară bolțile cutremurate de bubuituri ca de tunet, ce păreau să stăruie pe sub ele, şi multă vreme se mai minună Andrii, cu gura întredeschisă, de măreția muzicii auzite.

Apoi simți cum îl trage cineva de poala hainei. „E vremea să plecăm!” îi zise tătăroaica. Străbătură biserica nevăzuți de nimeni şi ieşiră în piața dinaintea ei. Zorile rumeneau de mult cerul, prevestind răsăritul soarelui. Piața, în patru colțuri, era cu desăvârşire deşartă; în mijlocul ei mai rămăseseră tarabe de lemn, care vădeau că încă acum o săptămâna, poate, se vindeau aici de-ale gurii. Ulița, nepietruită ca toate ulițele din acea vreme, nu era altceva decât o mare de glod uscat. În jurul pieței se ridicau case mărunțele de piatră şi de pământ, cu un singur cat. Pereții lor lăsau să se vadă grinzi şi stâlpi înalți cât casa, legați între ei prin alte grinzi de lemn bătute cruciş, după obiceiul de atunci; de altfel, se pot vedea asemenea clădiri încă şi astăzi prin unele părți ale Lituaniei şi Lehiei. Toate aceste case aveau acoperişuri din cale-afară de țuguiate, cu o sumedenie de ferestruici şi răsuflători. De o parte a pieții,

foarte aproape de biserică, se ridica o clădire mult mai înaltă şi cu totul deosebită de celelalte, primăria oraşului, pesemne, sau vreo altă ocârmuire; era cu două caturi şi avea în vârf un turnuleț cu două arcade, unde stătea un oştean de veghe; în acoperiş era zidit un cadran mare de orologiu. Piața întreagă părea moartă; totuşi lui Andrii i se păru că aude un geamăt slab. Cercetând cu luare-aminte, văzu de cealaltă parte vreo doi-trei oameni, întinşi la pământ fără mişcare. Cazacul îşi pironi ochii asupra lor, căutând cu tot dinadinsul să vadă dacă sunt numai toropiți de somn ori morți de-a binelea, dar în clipa aceea se împiedică de ceva. Era leşul unei femei, care părea a fi evreică. Femeia fusese pesemne încă tânără, cu toate că trăsăturile ei, schimonosite de durere şi istovite, nu vădeau acest lucru. Pe cap avea o broboadă roşie de mătase; peste urechi îi atârnau podoabe de mărgăritare ori mărgele, în două rânduri, iar de sub ele ieşeau şuvițe lungi de păr cârlionțat, ce se aşterneau peste gâtul ei uscat, cu vinele umflate. Alături de ea zăcea un prunc; mânuța lui se încleştase încrâncenat de sânul vlăguit al mamei şi îl răsucise cu degetele lui mici, într-o pornire de mânie neputincioasă: căutase lapte şi nu-l găsise. Copilaşul nu mai plângea şi nu mai țipa şi doar mişcările abia zărite ale pântecului său, care se ridica şi se cobora încetişor, te făceau să crezi că n-a murit încă şi că e pe cale doar să-şi dea cea din urmă suflare. Andrii şi însoțitoarea lui o cotiră într-o uliță lăturalnică şi aici fură întâmpinați de un om ieşit din minți, care văzând încărcătura prețioasă pe care o purta Andrii, se repezi asupra lui ca un tigru, strigând: „Pâine!” Dar n-avea puteri pe măsura pornirii lui nebuneşti. Andrii îi dădu un brânci şi omul se prăbuşi la pământ. Împins de milă, cazacul îi azvârli o pâine şi nenorocitul se aruncă asupra ei ca un câine turbat, rozând şi muşcând dintr-însa, iar apoi îşi dădu sufletul tot acolo, în drum, închircit, de dureri supraomeneşti pricinuite de stomacul său care se dezobişnuise să primească hrana. Aproape la fiecare pas rămâneau îngroziți de victimele înspăimântătoare ale foametei. Părea că mulți nenorociți nu

mai puteau îndura chinurile în casele lor şi năvăleau în ulițe, mânați de nădejdea nebună că cerul o să le trimită ceva pentru a le întări puterile. La poarta unei case şedea o bătrână despre care nu puteai spune dacă doarme, a murit ori a căzut cu totul în nesimțire; femeia nu auzea şi nu vedea nimic. Cu capul adânc plecat în piept, şedea neclintită pe locul ei. De pe acoperişul unei alte case spânzura de-o funie un trup istovit şi țeapăn: nenorocitul nu găsise în el puteri să îndure până la sfârşit suferințele foametei şi se hotărâse să le curme cu mâna lui.

La vederea tuturor acestor mărturii groaznice ale foametei, Andrii nu se mai putu stăpâni şi o întrebă pe tătăroaica:

— Se poate oare să nu fi găsit chiar nimic cu ce să-şi țină zilele? Omul ajuns la mare strâmtoare n-are încotro: trebuie să mănânce chiar şi lucruri de care până atunci i-a fost scârbă, ca de pildă vietățile oprite de lege şi câte altele.

— Oamenii au mâncat tot ce-a fost cu putință, i-a răspuns tătăroaica. Au mâncat toate vietățile. Poți să răscoleşti mult şi bine oraşul că nu găseşti niciun cal, niciun câine, şi chiar niciun şoarece. De altfel, noi n-am avut niciodată aici hambare cu de-ale gurii: toate se aduceau din satele vecine.

— Dar cum se face că voi, care pieriți de moarte atât de cumplită, mai vreți să vă apărați oraşul?

— Poate că voievodul nostru i-ar fi închinat până acum cazacilor, dar ieri dimineață polcovnicul din Budjaka i-a trimis un răvaş, adus de un şoim, îndemnându-l să nu dea oraşul pe mâna duşmanului; mai zicea acolo că vine în ajutorul nostru cu polcul său, dar că aşteaptă un alt polcovnic şi o să pornească la drum împreună cu el. Îi aşteptăm să pice din clipă în clipă… Dar uite şi casa. Am ajuns.

Andrii zărise încă de departe casa care se deosebea de celelalte şi părea clădită de un arhitect italian. Era ridicată din cărămidă frumoasă şi subțire şi avea două caturi. Ferestrele catului de jos erau înconjurate de un cadru de granit ce ieşea mult în afară. Catul de sus era alcătuit din arcade nu prea mari, care făceau o galerie. Printre arcade se zăreau gratii cu

steme. La colțurile casei erau aşijderea steme. O scară largă, din cărămidă vopsită, ieşea până în piață. La picioarele ei, de-a dreapta şi de-a stânga, vegheau străji, care se țineau atât de asemănător una cu alta, că păreau zugrăvite. Cu o mână îşi apucase fiecare alebarda, iar în cealaltă îşi sprijineau frunțile plecate astfel că aduceau mai degrabă a statui decât a ființe vii. Străjile nu dormeau şi nici nu moțăiau măcar, dar erau nesimțitoare față de orice; nici nu băgară de seamă pe cei ce urcau acum treptele. În capul scării drumeții dădură de un oştean în veşminte bogate, înarmat până în dinți, cu o carte de rugăciuni în mână. El ridică o clipă ochii istoviți asupra lor, dar tătăroaica îi spuse doar o vorbă şi oşteanul îşi coborî privirile iar asupra ceaslovului. Andrii şi însoțitoarea lui intrară în cea dintâi încăpere, destul de mare, care slujea drept odaie de primire sau numai drept tindă. Odaia era ticsită de oameni aşezați în fel şi chip pe lângă pereți; se găseau aici soldați, slugi, îngrijitori de câini, pivniceri şi argați de tot soiul, neapărat trebuincioşi pentru a vădi însemnătatea unui dregător leah, fie oştean, fie stăpân de moşii. În aer se simțea fum de lumânare stinsă. Alte două lumânări mai ardeau încă în sfeşnice mari, aproape cât un stat de om, aşezate în mijlocul încăperii, cu toate că prin geamurile ferestrei mari şi zăbrelite privea de mult dimineața. Andrii se pregătea tocmai să intre drept pe uşa largă de stejar, împodobită cu stemă şi o sumedenie de alte înfloriturii tăiate în lemn, când tătăroaica îl trase de mânecă şi-i arătă o uşiță lăturalnică, în perete. Prin uşița asta cei doi ieşiră într-un coridor şi de acolo dădură într-o odaie pe care cazacul o cercetă cu luare-aminte. O rază de lumină, strecurată printr-o crăpătură a oblonului, cădea doar pe o perdea grea de catifea vişinie, pe pervazul daurit şi pe un tablou din perete. Tătăroaica îi făcu semn lui Andrii să rămână acolo şi deschise uşa spre camera de-alături, de unde țâşni un mănunchi de raze. Cazacul auzi şoapte şi o voce stinsă ce-i răscoli toată ființa. Prin uşa întredeschisă văzu o clipă statura gingaşă a unei femei cu părul strâns într-o coadă lungă şi grea, ce-i

cădea peste brațul ridicat. Apoi tătăroaica se întoarse şi-i spuse că poate să intre. Andrii nu-şi dădu seama cum a intrat şi cum a închis uşa în urma lui. În odaie ardeau două lumânări; în fața icoanei pâlpâia sfios o candelă; sub icoană se afla o măsuță înaltă, dintre acelea pe care le au de obicei catolicii, cu trepte pe care poți îngenunchia când îți spui rugăciunea. Dar ochii voinicului căutau altceva. El întoarse capul în altă parte şi văzu o femeie ce părea înmărmurită într-o mişcare repezită, întocmai ca şi cum toată făptura ei se avântase spre dânsul, şi deodată se oprise locului. Cazacul rămase şi el uluit în fața ei. Şi-o închipuise cu totul altfel: nu era ea, nu era fata pe care o cunoscuse înainte vreme; n-avea nimic asemănător cu cea de altădată, dar acum era de două ori mai frumoasă şi mai încântătoare. Pe atunci avea în ea ceva neterminat, nedesăvârşit; acum însă era o înfăptuire căreia pictorul îi dăduse până şi cea din urmă atingere de penel. Cea de odinioară era o fată minunată şi fluşturatică. Cea de azi era o femeie minunată, în toată strălucirea frumuseții împlinite. Ochii ei, înălțați spre dânsul, vădeau un simțământ mare şi întreg, nu o fărâmă, nu o făgăduială, ci un simțământ plin. Lacrimile, ce nu se uscaseră încă, îi învăluiau privirile într-o strălucire umedă, care-i pătrunsese până în adâncul sufletului. Pieptul, gâtul şi umerii ei atinseseră acum hotarul hărăzit frumuseții care a ajuns în culmea înfloririi; părul, ce i se risipea înainte vreme în bucle uşoare peste față, era strâns acum într-o coadă bogată, pe jumătate împletită, pe jumătate risipită peste brațul rotund şi peste piept, în şuvițe lungi şi unduioase. Trăsăturile ei păreau cu totul schimbate. Zadarnic cerca Andrii să găsească măcar una dintre acelea pe care le păstra în amintirea lui. Nu, nu mai rămăsese niciuna. Paloarea atât de mare a feței nu-i şterbea întru nimic frumusețea minunată; dimpotrivă, îi dădea ceva şi mai pătrunzător, o vrajă cu neputință de învins. Andrii îşi simți sufletul copleşit de o teamă cucernică şi rămase nemişcat în fața ei. Fata părea şi ea, la rându-i, uluită de înfățişarea cazacului care răsărise înaintea ei în toată

frumusețea şi puterea lui tinerească; până şi încremenirea lui din acea clipă nu-i putea ascunde libertatea nestingherită a mişcărilor; ochii îi străluceau de o hotărâre nezdruncinată, sprâncenele-i catifelate se arcuiau semeț, obrajii arşi de soare erau rumeniți de focul patimii lui neprihănite, iar mustăcioara-i neagră lucea ca firul de mătase.

— Nu, nu stă în puterile mele să te răsplătesc, viteaz cu suflet mare, rosti fata cu glas argintiu şi unduios. Numai Dumnezeu e în măsură să te răsplătească, şi nu eu, o femeie nevolnică…

Şi îşi lăsă ochii în pământ; aidoma unor petale negrăit de frumoase şi albe ca zăpada, căzură pleoapele peste luminile lor, umbrindu-le cu genele lungi ca nişte săgeți. Tot chipul ei minunat se plecă uşor, rumenit de jos de o gingaşă roşeață. Andrii nu ştiu să-i răspundă nimic. Ar fi vrut să-i spună tot ce avea pe inimă, să i-o spună cu acelaşi foc care-i dogorea sufletul, dar nu putea. Îşi simțea buzele încleştate şi n-avea glas; simțea că un umil ca el, crescut la seminar şi într-o viață rătăcitoare de oştean, nu poate să răspundă la astfel de vorbe şi îl cuprinse ura față de firea lui de cazac.

În clipa aceea intră în odaie tătăroaica. Ea tăiase câteva felii din pâinea adusă de voinic şi le aducea acum pe o tipsie de aur pe care o aşează în fața stăpânei sale. Frumoasa îi aruncă o privire, se uită apoi la pâine, îşi înălță ochii spre Andrii şi… multe mai citi Andrii în aceşti ochi. Căutătura ei duioasă, care vădea o mare slăbiciune, şi neputință de a rosti prin viu grai simțămintele ce o năpădiseră, era mult mai pe înțelesul lui Andrii decât toate vorbele. Îşi simți dintr-o dată sufletul uşor, descătuşat. Pornirile şi dorințele inimii lui, stăvilite până atunci ca de un frâu apăsător, se scuturară acum de povara acestui frâu şi, libere cum erau, se pregăteau tocmai să izbucnească în şuvoaie nestăvilite de vorbe, când frumoasa îşi întoarse ochii spre slujnică şi o întrebă plină de grijă:

— Dar mama? Ei i-ai dus pâine?

— Doarme.

— Dar tata?

— I-am dus. A zis că o să vină chiar el să-i mulțumească voinicului.

Atunci fata luă pâinea şi o ridică spre gură. Andrii privea cu o încântare nemaisimțită cum rupea miezul cu degetele ei de o albeață strălucitoare şi cum îl mânca; dar deodată îşi aminti de omul înnebunit de foame care-şi dăduse sfârşitul în fața ochilor lui, după ce înghiți se o bucată de pâine. Cazacul îngălbeni şi o apucă de mână, strigând:

— Ajunge! Nu mai mânca! N-ai mai pus de atâta vreme nimic în gură şi acum pâinea poate să-ți fie otravă!

Şi fata coborî de-ndată mâna, puse bucățica pe tavă şi-şi aținti privirile în ochii lui, ca un copil ascultător. Să încerce numai o vorbă omenească a zugrăvi... Dar nu! Nici dalta, nici penelul, nici vorba atotcuprinzătoare nu sunt în stare uneori să înfățişeze tot ce spune o privire de fată şi duioşia de care se simte cuprins acela care se învredniceşte de o astfel de privire.

— Regină! strigă Andrii, cu inima şi sufletul pline până în margini de simțire. Ai trebuință de ceva? Ai vreo dorință? Spune, porunceşte! Porunceşte-mi să fac pentru tine cel mai greu lucru din lume şi o să alerg într-un suflet ca să-l săvârşesc. Spune-mi să înfăptuiesc ceva pe care niciun om nu-i în stare să facă şi o să îndeplinesc porunca ta, chiar de-ar trebui să-mi dau şi viața. Să mor, da, să mor, pentru că şi moartea de dragul tău mi-e atât de dulce că... ți-o jur pe sfânta cruce... Nu, nu sunt în măsură să-ți spun cât îmi e de dulce! Am trei cătune! Jumătate din hergheliile părintelui meu sunt ale mele! Tot ce i-a adus de zestre mama, chiar şi bunurile pe care le tăinuieşte tatălui meu – sunt ale mele! Nimeni dintre cazaci n-are arme ca ale mele! Numai pentru plăseaua săbiei ce-o port, cazacii noştri îmi dau cea mai bună herghelie şi trei mii de oi pe deasupra. Dar de toate o să mă lepăd, toate o să le las, o să le zvârl, o să le ard, o să le înec la o singură vorbă de-a ta sau numai la o mişcare cât de mică a sprâncenelor tale negre! Ştiu că îndrug vorbe prosteşti şi poate nelalocul lor, ştiu că nu-i vremea potrivită pentru toate astea şi mai ştiu că nu unul ca mine, crescut la seminar şi la

Zaporojie, o să ştie să mânuiască vorbele, aşa cum ştiu să le mânuiască aceia ce se întâlnesc cu rigi, cneji şi cu toată floarea cavalerilor strălucițI. Văd că tu eşti o făptură a lui Dumnezeu deosebită de noi toți ceilalți muritori şi că stai neasemuit mai presus decât orice femeie ori fiică de boier. Noi, ceştilalți, nu suntem vrednici să-ți fim nici robi şi numai îngerii cerului ar fi în măsură să te slujească.

Cu o uimire din ce în ce mai mare, toată numai urechi, fără să scoată nicio vorbă, asculta fata cuvintele deschise, izvorâte din inimă, în care se zărea, ca într-o oglindă, sufletul tânăr şi plin de puteri al voinicului. Orice vorbă nemeşteşugită, rostită de glasul ce pornea din fundul inimii lui, era plină de putere. Fata îşi înălță obrazul minunat, îşi îndepărtă cu o mişcare a mâinii şuvițele supărătoare ale părului, îşi întredeschise buzele şi rămase aşa multă vreme, cu ochii ațintiți spre voinic. Apoi vru să spună ceva, dar se opri deodată, amintindu-şi că alta era menirea oşteanului din fața ei, că în spatele lui se ridică în chip de aprigi răzbunători tatăl, frații şi patria întreagă a voinicului, că înspăimântători sunt zaporojenii care au împresurat oraşul şi că atât ea, cât şi cei din oraş sunt sortiți unei morți crâncene... Şi ochii i se umplură de lacrimi; atunci, cu o mişcare repede a mâinii, fata luă o batistă înflorată de mătase, îşi ascunse fața în ea, şi într-o clipă batista se umezi toată... Şi multă vreme rămase ea nemişcată, cu capul dat pe spate, strivindu-şi între dinții albi ca zăpada buza ei gingaşă de jos, de parcă ar fi simțit pe neaşteptate muşcătura înveninată a unui şarpe, şi cu fața acoperită cu batista, ca să-i ascundă voinicului durerea copleşitoare de care era stăpânită.

— Spune-mi măcar o vorbă! se rugă Andrii, luându-i mâna catifelată.

La acea atingere, un foc dogoritor i se răspândi prin vine şi cazacul strânse cu şi mai multă putere mâna ce zăcea fără viață între ale lui.

Dar ea tăcea, nu-şi lua batista de pe față şi rămânea mereu nemişcată.

— De ce eşti atât de tristă? Spune-mi de ce eşti atât de tristă?

Atunci fata aruncă batista, dădu pe spate părul lung ce-i cădea peste ochi şi îşi revărsă durerea în vorbe tânguitoare, rostindu-le atât de încetişor, încât vocea ei părea o adiere de vânt, născută într-o seară minunat de liniştită, ce abia de atinge stuful des crescut pe margine de apă; stuful prinde a foşni, a doini şi trimite deodată în aer sunete subțirele, pline de o nemărginită tristețe; iar călătorul ce se nimereşte prin apropiere le prinde din zbor, pătruns de un dor nelămurit, uitând şi de seara ce se stinge încetul cu încetul, şi de cântecele vesele ale plugarilor şi cosaşilor ce se întorc de la câmp, şi de dondănitul îndepărtat al vreunei căruțe, ce trece pe-acolo.

— Nu sunt eu oare vrednică de nesfârşită milă? Nu e oare nenorocită mama care m-a adus pe lume? N-am eu parte de soarta cea mai amară din câte s-au văzut? Şi nu eşti tu oare, soartă nemiloasă, cel mai aprig călău al meu? Pe câți nu i-ai adus la picioarele mele? Pe cei mai mândri dintre şleahtici, pe cei mai avuți dintre pani, dintre grofii şi baronii străini, precum şi toată floarea cavalerilor noştri. Toți mă puteau iubi, fără vreo oprelişte şi ar fi socotit drept o mare fericire dragostea mea. Un semn cu mâna să fi făcut şi oricare dintre ei, cel mai frumos la chip şi cel mai de neam, m-ar fi luat de soție. Dar tu, soartă nemiloasă, nu mi-ai legat inima de niciunul dintre ei, ci mi-ai legat-o, în ciuda atâtor voinici ai țării mele, de un străin, de un duşman. Pentru ce, o, maică preacurată a lui Hrist, pentru ce păcate grele, pentru ce nelegiuiri mă prigoneşti atât de cumplit? Zilele vieții mele de până azi s-au scurs în bogăție şi belşug. Bucatele cele mai scumpe şi vinurile cele mai dulci mi-au fost hrană şi băutură. Pentru ce? La ce bun? Oare numai pentru a mă lăsa să mor de o moarte aprigă, la care nu e osândit nici cel mai din urmă cerşetor al țării mele? Şi nu e de ajuns că mă aşteaptă o astfel de ursită înspăimântătoare; nu e de ajuns că înainte de a-mi da sufletul, scris mi-a fost să văd cum o să moară în chinuri

neomeneşti tatăl şi mama mea, pentru mântuirea cărora mi-aş da cu drag de douăzeci de ori viața. Nu, toate astea nu sunt de ajuns: am fost sortită ca înainte de moarte să aud vorbe şi să văd o dragoste cum nu se mai află alta pe lume. A trebuit ca prin spusele lui voinicul acesta să-mi sfâşie în bucăți inima, ca ursita mea să mi se pară şi mai de plâns, ca să jelesc şi mai amarnic tânăra-mi viață, ca moartea să mi se arate şi mai înspăimântătoare, şi ca, murind, să te blestem şi mai mult, soarta mea cumplită, şi pe tine, fie-mi iertate păcatele grele, sfântă Maică Precistă!

Şi după ce tăcu, o deznădejde fără margini se oglindi în ochii ei, pe față i se aşternu o tristețe chinuitoare şi totul, de la fruntea şi ochii dureros plecați şi până la lacrimile mistuite şi uscate de văpaia obrajilor ei blânzi, totul părea a spune: „Nu e fericire pe acest chip".

— Dar unde s-a mai auzit pe lume una ca asta? Nu se poate, nu se cade, zise Andrii, ca cea mai frumoasă şi mai bună dintre femei să aibă parte de o soartă atât de amară, când a fost născută să i se închine, ca în fața unei icoane, tot ce e mai ales în lume. Nu, n-ai să mori! Nu eşti sortită morții! Mă leg pe neamul meu de cazac şi pe tot ce am mai scump în lume că n-ai să mori! Iar de s-o întâmpla totuşi una ca asta, de n-o fi cu putință să îndepărtez prin putere, prin rugă ori prin vitejie acea soartă nemiloasă, atunci o să murim împreună, dar mai întâi eu! O să mor în fața ta, la picioarele tale minunate şi numai moartea o să mă poată despărți de tine.

— Nu căuta, voinice, să te înşeli nici pe tine, nici pe mine, îi răspunse fata, clătinând uşor capul ei frumos. Eu ştiu, şi spre marea mea nenorocire, ştiu prea bine, că tu n-ai dreptul să mă iubeşti! Şi mai ştiu aşijderea care e datoria şi menirea ta: te cheamă la ei, tatăl, tovarăşii şi patria, pe când noi toți îți suntem duşmani!

— Ce sunt pentru mine tatăl, tovarăşii şi patria? răspunse Andrii, scuturând din cap, şi îşi îndreptă făptura mlădie şi puternică, asemenea plopului din marginea de râu. Şi dacă tot

am ajuns aici, uite ce vreau să-ți spun: nu am pe nimeni în lume! Pe nimeni, pe nimeni! repetă el cu acelaşi glas, însoțindu-şi vorbele cu acea mişcare a mâinii cu care un cazac voinic şi dârz îşi arată hotărârea nezdruncinată pentru o faptă nemaiauzită şi cu neputință de săvârşit pentru un altul. Cine a zis că patria mea e Ucraina? Cine mi-a dat-o de patrie? Patria e acel lucru spre care năzuieşte sufletul nostru, acel lucru care îi e mai drag decât orice pe lume. Patria mea eşti tu! Iată patria mea! Şi o port în inimă această patrie, am s-o port câte zile oi mai trăi şi aş vrea să văd cum ar putea s-o smulgă de acolo vreunul din cazaci?! Şi tot ce am pe lume o să vând, o să dau, o să calc în picioare, pentru această patrie!

Frumoasa încremeni o clipă ca o statuie negrăit de fermecătoare, privindu-l drept în ochi, iar apoi izbucni într-un plâns cu sughițuri, şi cu o pornire minunată, de care e în stare numai un suflet mare de femeie, plăsmuit anume pentru asemenea porniri, i se aruncă la piept şi, cuprinzându-i gâtul cu brațele albe ca zăpada, dădu frâu liber lacrimilor. În clipa aceea se auziră pe stradă strigăte nelămurite, însoțite de sunete de goarnă şi de bătaia tobelor. Dar Andrii nu le auzi. Nu simțea altceva decât răsuflarea caldă şi înmiresmată a buzelor ei, şiroaiele de lacrimi ce i se revărsau pe față şi părul greu, cu miros ametitor, ce-i căzuse fetei din creştetul capului şi-l învăluia acum în mătasea lui întunecată şi strălucitoare.

Deodată năvăli în odaie tătăroaica, strigând fericită şi amețită de bucurie.

— Suntem izbăviți, suntem izbăviți! Au intrat ai noştri în oraş, ne-au adus pâine, mei, făină şi zaporojeni legați fedeleş.

Dar niciunul din cei doi nu auzi ce fel de „ai noştri” au intrat în oraş, ce au adus cu dânşii şi care sunt prinşii lor. Cu sufletul plin de simțăminte necunoscute celor de pe pământ, Andrii săruta buzele înmiresmate ce-i atingeau obrazul, buze ce nu rămaseră nici ele pecetluite: îi răspunseră în acelaşi chip. Şi în sărutul care-i lega pe amândoi, tinerii simțiră ceea ce îi e dat omului să simtă numai o singură dată în viață.

Şi pierdut a fost cazacul! Pierdut pentru toată falnica seminție căzăcească! N-o să mai vadă el de aci înainte nici Zaporojie, nici cătunele părinteşti, nici biserica Domnului, cum nici Ucraina n-o să-şi mai vadă în veci pe cel mai vrednic dintre fii, porniți întru apărarea ei. Iar bătrânul Taras o să smulgă un smoc de păr din moțul lui încărunțit şi o să blesteme ziua şi ceasul în care a zămislit un astfel de fiu, spre ocara şi ruşinea lui!

VII

În tabăra cazacilor era mare frământare şi zarvă. La început nimeni nu putea răspunde lămurit cum de au pătruns în oraş ostile de sprijin. Dar mai pe urmă ieşi la iveală că tot curenul Pereiaslavski, ce-şi avea locul de aşezare în faţa porţii lăturalnice a oraşului, a fost beat turtă, şi iată că astfel nu mai e de mirare că jumătate din oamenii lui au fost măcelăriţi, iar cealaltă jumătate legaţi burduf, mai înainte chiar să se fi dumirit cum stau lucrurile, şi până să pună mâna pe armă ceilalţi cazaci din curenele vecine, treziţi de zgomotul încăierării, oastea duşmanului izbutise să treacă aproape toată pe poarta cetăţii, iar cele din urmă rânduri se apăraseră cu focuri de flinte împotriva cazacilor somnoroşi şi pe jumătate ameţiţi de băutură, ce se năpustiseră în neorânduială asupra lor. Hatmanul oştirii dădu poruncă să se strângă toată căzăcimea, şi când oamenii făcură roată în jurul lui şi se liniştiră, stând cu capetele descoperite, cuvântă:

— Aţi văzut acum, cazaci dumneavoastră, ce s-a petrecut în noaptea asta. Aţi văzut unde duce beţia! Aţi văzut ce ocară ne-a făcut duşmanul! Se vede treaba că domniile voastre aşa aţi înţeles lucrurile: dacă v-am îngăduit să îndoiţi măsura băuturii, sunteţi în stare să vă afumaţi până într-atâta, încât duşmanul oştirii Domnului nu numai că vă scoate şalvarii, dar vă şi scuipă în obraz şi voi nici că simţiţi!

Cazacii ţineau cu toţii capetele plecate, ştiindu-se vinovaţi. Numai Kukubenko, hatmanul curenului Nezamaikovski, îl înfruntă, zicând:

— Ia stai oleacă, tătucule! Măcar că nu se cade să ridici glasul când vorbeşte hatmanul a toată oastea în faţa soborului de cazaci, dar faptele nu s-au petrecut chiar întocmai şi de aceea voi a o spune. N-ai dojenit chiar pe drept toată oştirea pravoslavnică. Cazacii s-ar fi făcut pe de-a-ntregul vinovaţi şi vrednici de moarte, dacă s-ar fi ameţit cu

băutură la drum, în luptă sau la vreo muncă anevoioasă şi grea. Dar noi, noi am stat aici cu mâinile în sân şi ne-am fâțâit fără nicio treabă în fața cetății. Şi-apoi nu era nici post, nicio altă oprelişte creştinească de la băutură pe vremea asta, şi atunci cum e putință să nu se amețească omul de atâta huzur? Nu-i niciun păcat! Să le arătăm mai bine acum ce vra să zică să taberi aşa, pe nepusă masă, asupra unor oameni nevinovați! I-am bătut noi şi înainte vreme de ți-era mai mare dragul, d-apoi acum o să-i batem de n-or să ştie cum să-şi ia picioarele la spinare!

Cuvântarea lui Kukubenko le merse cazacilor drept la inimă. Îşi înălțară frunțile adânc plecate, iar mulți dintre ei încuviințară din cap zicând: „Bine a spus Kukubenko!" Taras, care stătea mai aproape de hatmanul oştirii, îl întrebă:

— Ce spui, hatmane? Oare n-a grăit drept Kukubenko? Ce ai de zis la asta?

— Ce am de zis? Uite ce: ferice de părintele care a zămislit un astfel de fecior! Că nu-i mare înțelepciune să rosteşti vorbe de dojană! Mai mare e când ştii să zici un cuvânt care să nu batjocorească omul în nenorocire, ci, dimpotrivă, să-l mângâie, să-i ațâțe îndrăzneala, cum ațâță pintenii calul, răcorit de apa proaspătă. Îmi stătea şi mie pe limbă să vă spun o vorbă de mângâiere, dar Kukubenko mi-a luat-o înainte.

„Bine a grăit şi hatmanul!" se auzi din rândurile zaporojenilor. „Vorbă înțeleaptă!" spuseră şi alții. Până şi cei mai cărunți, care se țineau ca un pâlc de hulubi porumbaci, încuviințară şi ei din cap şi rostiră încet, mişcându-şi mustața sură: „Da, a spus vorbe înțelepte!"

— Ascultați dar, cazaci dumneavoastră! urmă hatmanul oştirii. Ca să cucerim cetatea, cățărându-ne ori săpând pe sub ziduri, cum fac veneticii, adică meşterii nemți – găsi-i-ar relele – nici nu se cade, nici nu-i treabă vrednică de un cazac. Dacă stai să judeci toate cum sunt, duşmanul n-a adus în oraş cine ştie câte merinde, pentru că a avut cu el care puține. Iar norodul din oraş e hămesit de foame! Se cheamă că o să mănânce totul cât ai bate din palme! Ş-apoi iarăşi cu finul

pentru cai! Nu ştiu zău, poate doar să le arunce din cer un braţ-două vreun sfânt de-al lor… Numai că despre asta singur Dumnezeu ştie de-o fi sau n-o fi aşa. Cât despre paterii lor, apoi numai gura-i de ei. Mă rog, pentru una sau pentru alta, leşii o să fie nevoiţi să iasă din oraş. Voi să vă împărţiţi în trei cete şi să vă aşezaţi pe trei drumuri, în faţa celor trei porţi de cetate. Înaintea porţii celei mari să se aşeze cinci curene, iar în faţa celorlalte două, câte trei. Curenele Deadkivski şi Korsunski să se aşeze la pândă. Aşijderea şi polcovnicul Taras cu polcul lui. Curenele Tîtarevski şi Tîmoşevski să rămână la dreapta căruţelor, până când o să fie trebuinţă de ele, iar curenele Şcerbinovski şi Steblikivski să rămână şi ele de partea stângă. Din rândurile oştirii să iasă în faţă toţi cei mai clonţoşi, ca să zădărască duşmanul. Că leahul, care-i fudul din fire, n-o să rabde să fie luat în batjocură şi poate chiar azi o să-i vedem ieşind pe toţi din oraş. Hatmanii de curene să stea să-şi numere fiecare oştenii: dacă are ceva cazaci lipsă, să-şi întregească polcul din rămăşiţele curenului Pereiaslavski. Toate să fie încă o dată cercetate! Fiecare cazac să primească un păhărel de rachiu şi o pâine, ca să se dreagă după beţia de ieri. Dar eu unul aşa zic, că trebuie să fiţi sătui cu ce aţi mâncat ieri, pentru că – de ce să nu spunem drept – v-aţi umplut burţile de mă prinde mirarea cum de n-a crăpat vreunul din voi în timpul nopţii. Şi încă ceva: de s-o încumeta vreun cârciumar jidov să-i vândă cazacului fie şi numai o cană de rachiu, o să-i bat în frunte, câinelui celuia, o ureche de porc şi o să-l spânzur de picioare, cu capul în jos! Şi acum, hai la treabă, fraţilor! La treabă!

Aşa rândui hatmanul oştirii, şi cazacii, câţi erau acolo, îi făcură o plecăciune adâncă, după care se îndreptară spre căruţele şi taberele lor, ţinându-şi întruna cuşmele în mână, şi numai când fură departe de tot, se acoperiră din nou. Apoi fiecare dintre ei prinse a se găti de luptă: îşi încercă sabia şi paloşul, îşi umplu cornul cu praful de puşcă pe care-l lua dintr-un săculeţ, îşi aşeză cum e mai bine carul şi-şi alese calul.

Taras porni şi el la polcul său, tot gândindu-se cam unde ar putea fi Andrii şi negăsind răspuns. Să fi căzut oare rob împreună cu alți cazaci care au fost legați buştean, adormiți cum erau? Dar nu, Andrii nu era dintre aceia care se lasă robit de vin! Nici printre cazacii morți nu se zărea leşul lui. Taras mergea în fruntea polcului său atât de cufundat în gânduri, că nu auzi cum îl strigă de multă vreme cineva pe nume.

— Care eşti ăla de mă strigi? rosti el într-un târziu scuturându-se din toropeală.

În fața lui stătea Iankel, jidovul.

— Pan polcovnice, pan polcovnice! spunea Iankel grăbit, cu glas întretăiat, după care se vedea că are de povestit ceva nu tocmai lipsit de temei. Am fost în oraş, pan polcovnice!

Taras îl privi, minunându-se cum de-a avut vreme să pătrundă în cetate.

— Şi ce naiba ai căutat acolo?

— Iaca, spun tot, făcu Iankel. De îndată ce am auzit zarvă mare în zori de zi şi cazacii au început să puste colo şi colo, am înşfăcat caftanul şi, fără să-l îmbrac, m-am repezit într-un suflet acolo; numai pe drum mi-am tras caftanul pe mâneci, atât eram de dornic să aflu pentru ce e tărăboiul ăsta mare şi pentru ce trag cazacii cu noaptea-n cap. Am ajuns la poarta cetății chiar în clipa când cei din urmă oşteni intrau în oraş. Când, ce să văd? în fruntea lor era pan Galiandovici, stegarul. Pe ăsta îl cunosc bine, îmi datorează de trei ani o sută de galbeni. M-am luat după dânsul, chipurile, ca să-i cer datoria, şi am intrat împreună cu el în oraş.

— Cum adică? După ce că ai intrat în oraş, mai vroiai să-ți scoți şi banii? întrebă Bulba. Şi n-a dat el poruncă să fii spânzurat pe loc, ca un câine?

— Aşa să trăiesc eu c-a vrut să mă spânzure! răspunse jidovul. Slugile lui au şi pus mâna pe mine şi erau cât p-aci să-mi anine ştreangul de gât, dar eu m-am rugat fierbinte de pan stegar, zicându-i că o să-l aştept cu datoria cât vrea dânsul, ba i-am făgăduit să-I mai dau şi alți bani împrumut,

de cum m-o lăsa să strâng tot ce-am de luat de la alți oşteni; iar pan stegar – pentru că a fost vorba să-ți spun totul domniei tale – n-are niciun galben în buzunar. Măcar că-i stăpân peste nu ştiu câte sate şi moşii, şi patru castele, şi pământ de stepă până la Şklov, dar la pungă parcă-i cazac sadea: n-are o para chioară. Chiar şi acum, de nu l-ar fi înzestrat cu arme jidovii din Brațlav, n-ar fi avut cu ce merge la război. Tot din pricina asta n-a fost nici la adunarea trimişilor boierimii leşeşti…

— Şi-n oraş ce ai făcut? Ai văzut barem pe cineva dintre ai noştri?

— Cum să nu? Sunt mulți de-ai noştri acolo! Alde Ițic, Rahum, Samuilo, Haivaloh, unul care-i arendaş…

— Lua-i-ar naiba de câini! strigă Taras, scos din fire. Ce-mi tot bagi pe gât neamul tău jidovesc, hai? Eu te întrebam de zaporojenii noştri.

— Pe zaporojenii noştri nu i-am văzut, afară de unul: pe pan Andrii!

— Pe Andrii l-ai văzut? întrebă repede Bulba. De ce taci? Unde l-ai văzut? în vreun beci? în vreo groapă? Necinstit? Legat?

— Cine ar îndrăzni să-l lege pe pan Andrii? Ehei, ce cavaler mândru e acum! Aşa să trăiesc eu că nici nu l-am cunoscut întâi! Epoleți de aur, mânecare de aur, platoşă de aur, şapcă de aur, brâu de aur, pretutindeni aur, într-un cuvânt e cu totul şi cu totul de aur. Cum îi soarele care s-arată primăvara, când piuie şi ciripeşte în grădină orice păsăruică şi când miroase orice firicel de iarbă, aşa străluceşte şi pan Andrii în aurul lui. Ba i-a dat voievodul şi un cal de călărit, mândru de n-are pereche! Numai calul cela face vreo două sute de galbeni!

Bulba rămase încremenit.

— De ce s-a îmbrăcat cu straie de-ale lor?

— Pentru că-s mai frumoase decât ale lui, iaca de ce!… Să-l vezi cum se plimbă călare şi el, şi alții; el îi învață pe ei, ei pe

dânsul. Mă rog, zici că-i cel mai bogat pan de-al leşilor şi pace bună!

— Şi cine l-a silit să le facă pe toate astea?

— Am zis eu că l-a silit careva? Ori poate pan Taras nu ştie că dânsul a trecut de bunăvoie la ei?

— Cine să treacă?

— Păi… pan Andrii!

— Unde să treacă?

— A trecut, zic, de partea leşilor. Acum e cu totul şi cu totul al lor!

— Minți, ureche de porc ce eşti!

— Se poate să mint? Ce, sunt prost? Să mint ca să dau de vreun bucluc? Ce, tocmai eu să nu ştiu că un jidov care îndrăzneşte să mintă un pan e spânzurat pe loc ca un câine?

— Atunci, după tine el şi-a vândut țara şi credința strămoşească?

— Am zis eu c-a vândut ceva? Eu am zis atât: că a trecut de partea lor.

— Minți, jidov afurisit! Una ca asta nu s-a mai întâmplat pe pământul nostru pravoslavnic. Le cam încurci, câine!

— Să crească iarbă pe pragul casei mele, dacă le-ncurc! Să scuipe cine-o vrea peste mormântul lui taică-meu, al mamei mele, al socrului, al tatălui tatălui meu şi al tatălui mamei mele, dacă le-ncurc! Dacă pan Taras vrea, o să-i spun chiar pentru ce a trecut de partea lor.

— Pentru ce?

— Are voievodul o fată frumoasă! Da frumoasă, de zici Doamne!

Aici jidovul se strădui în fel şi chip să arate cât e de frumoasă fata, desfăcându-şi mâinile în lături, închizând pe jumătate ochii şi strâmbându-şi gura, de parcă ar fi gustat din ceva.

— Ei şi ce-i cu asta?

— Păi, pentru ea le-a făcut pe toate şi pentru ea a trecut de partea lor. Omul, când îl păleşte dragostea, e ca o bucată de talpă muiată în apă: n-ai decât s-o îndoi cum îți place.

Bulba căzu pe gânduri. Îşi aminti cât e de mare puterea femeii plăpânde, care pe mulți i-a dus la pierzare, îşi mai aminti că despre partea asta Andrii era cam slab de înger şi rămase multă vreme aşa, pironit locului.

— Numai să asculte pan Taras, că eu o să-i spun tot, zise din nou jidovul. Când am auzit zarvă şi am văzut că oştenii intră pe poarta cetății, am apucat în grabă, aşa ca să fie, un şirag de mărgăritare, pentru că în oraş sunt duduci frumoase şi boieroaice, mi-am zis eu, şi dacă-i aşa, poate să nu fie pic de mâncare, da' mărgăritarele mele tot o să mi le cumpere vreuna din ele. Iar după ce slugile stegarului mi-au dat drumul, am alergat într-un suflet la curtea voievodului, ca să-mi vând mărgăritarele şi acolo am descusut-o bine de tot pe slujnica-tătăroaică. „Nunta o prăznuim numaidecât după ce-i gonim pe zaporojeni. Pan Andrii a făgăduit să-i gonească el, cu mâna lui."

— Şi tu nu l-ai ucis pe loc, pe câinele cela? strigă Taras Bulba.

— Pentru ce să-l ucid? N-a trecut el de bunăvoie? Atunci cu ce-i vinovat? Se vede că se simte mai bine acolo, de aceea a trecut!

— Şi tu l-ai zărit cu ochii tăi?

— Să mor dacă nu l-am văzut cu ochii mei! Ce voinic! Mândru cum nu mai e niciunul! Şi de cum m-a văzut, numaidecât şi-a adus aminte de mine, să-i dea Dumnezeu sănătate! Iar când m-am apropiat de el, a zis…

— Ei, ce-a zis?

— A zis… dar mai întâi şi-ntâi mi-a făcut aşa cu degetul, adică să viu lângă el, numai atunci a zis: „Iankel!" Iar eu i-am şi răspuns pe dată: „Pan Andrii!" – „Iankel, să-i spui tatălui meu şi fratelui şi cazacilor zaporojeni, să le spui tuturor că părintele meu nu-mi mai e părinte, că fratele meu nu-mi mai e frate şi tovarăşii de arme nu-mi mai sunt tovarăşi, şi că o să mă bat cu ei cu toți! Cu toți o să mă războiesc, uite-aşa!"

— Minți, iudă afurisită! țipă Taras Bulba, scos din fire. Minți, câine! Tot tu l-ai răstignit şi pe Hristos, blestematule! O

să te ucid, satană! Şterge-o, că de nu, n-ai să scapi teafăr din mâna mea. Şi spunând asta, Taras îşi smulse sabia de la brâu.

Jidovul, speriat, o luă la fugă de-i sfârâiau călcâiele, alergând atât de repede cât îl puteau duce picioarele lui subțiri şi uscățive. Aşa fugi el mult şi bine printre căruțele cazacilor şi apoi dincolo de ele, în câmp deschis, fără să privească îndărăt, deşi Taras nu se ținea după el: chibzuise bătrânul că nu face să-şi răzbune mânia pe cel dintâi om care i-a căzut la îndemână.

Iar Taras abia acum îşi aduse aminte că l-a văzut pe Andrii trecând cu o seară înainte prin tabără alături de o femeie şi îşi lăsă adânc în piept capul nins de ani, dar tot nu-i venea să creadă că a fost cu putință să i se întâmple o ocară ca asta! Fiul lui să-şi vândă credința şi sufletul!

În cele din urmă, îşi duse polcul la locul de pândă, dincolo de singura pădure ce scăpase nepârjolită de cazaci, în vreme ce zaporojenii ceilalți, călare şi pe jos, înaintau pe cele trei drumuri, spre cele trei porți de cetate. Unul după altul veneau toate curenele: Umanski, Popovicevski, Kanevski, Steblikivski, Nezamaikovski, Gurguziv, Tîtarevski, Tîmoşevski. Numai curenul Pereiaslavski lipsea din rândul lor. Straşnic au băut cazacii acelui curen. Atât de straşnic, că şi-au băut şi libertatea. Unii dintre ei s-au trezit legați, în mâinile vrăjmaşilor, iar alții nu s-au mai trezit deloc, ci aşa, adormiți cum erau, au trecut în somnul veşnic, în pământul umed. Hatmanul Hlib s-a pomenit şi el în tabăra vrăjmaşă, fără şalvari şi fără hainele de deasupra.

Cei din oraş au simțit numaidecât mişcarea cazacilor şi au ieşit cu toții sus, pe meterez, în fața zaporojenilor se desfăşura acum un tablou cât se poate de viu: muchia valului era presărată cu cavaleri leşi, unul mai mândru decât altul. Coifurile lor de aramă, împodobite cu câte un surguci din pene albe ca nişte lebede, străluceau ca soarele. Alții aveau pe cap tichiuțe subțiri, trandafirii şi albastre, îndoite şi date spre ceafă, şi hainele lor, cu mâneci largi erau brodate cu fir sau

împodobite cu găitane de aur; unii aveau săbiile şi puştile lucrate cu podoabe scumpe şi plătite cu bani grei, precum şi multe alte zorzoane ce-ți luau ochii. În fața tuturor celorlalți stătea țanțoş polcovnicul din Budjaka, cu o căciulă roşie cusută cu fir. Polcovnicul era un om greoi, mai înalt şi mai gras decât toți, iar haina mai largă şi scumpă abia de-l putea cuprinde. De partea cealaltă a meterezului, mai spre partea lăturalnică, era un alt polcovnic, mărunțel de stat şi uscățiv. Dar ochii lui mici şi ageri priveau cu vioiciune de sub sprâncenele stufoase, iar polcovnicul se răsucea ca o sfârlează în toate părțile, arătând ceva cu o mişcare sprintenă a mâinii lui slabe şi descărnate şi împărțind porunci. Se vedea bine că, în ciuda staturii sale mărunțele, se pricepea în meşteşugul armelor, în apropierea lui se ținea un stegar lung ca o prăjină, cu mustăți stufoase şi cu obrajii roşii ca para focului, care arătau că acest pan se da în vânt după mieduri tari şi mâncări gustoase. Iar dincolo de ei se vedea sumedenie de alți şleahtici înarmați până în dinți, unii pe galbenii lor, alții pe socoteala statului, iar alții pe banii jidovilor, cărora le zălogiseră tot ce aveau în castelele moştenite din strămoşi. Mai erau acolo şi mulți trântori aciuați pe lângă senatori, pe care aceştia îi luau cu dânşii la mese simandicoase, ca să pară mai strălucițI, dar care furau de pe masă ori din dulapuri cupe de argint şi a doua zi, după vreo sindrofie pompoasă, se urcau pe capra trăsurii unui pan oarecare. Într-un cuvânt, era acolo multă lume fel de fel. Unii dintre ei n-aveau adeseori cu ce să-şi plătească un păhărel de băutură, dar acum, că era război, se înțoliseră cu toții ca de sărbătoare.

Cazacii, aşezați şiruri-şiruri, stăteau tăcuți în fața zidurilor cetății. Nimeni n-avea aur pe el, ici-colo lucea răzleț câte o înfloritură pe o plăsea de sabie sau pe un pat de puşcă. Nu le plăcea zaporojenilor să se gătească în straie scumpe când ieşeau la luptă. Purtau zale din cele mai obişnuite şi svitci. Doar căciulile lor negre de oaie, cu fundul roşu, se zăreau până departe, ca nişte pete vişinii.

Din rândurile căzăceşti se desprinseră curând doi călăreți: unul tinerel de tot, altul ceva mai copt, amândoi erau meşteri buni la vorbă usturătoare, dar şi la faptă: Ohrim Naş şi Mikîta Golokopîtenko. Îndată după ei ieşi din rând şi Demid Popovici, un cazac voinic aciuat de multă vreme la Seci, care se războise sub zidurile Adrianopolului şi trecuse prin nenumărate încercări la viața lui; ba odată scăpase şi din foc şi ajunsese la Seci cu capul negru, de pârlit ce era, şi cu mustățile pârjolite. Dar acum Popovici era iar gras şi frumos, cu un moț pe care-l răsucea după ureche, iar mustățile-i crescuseră la loc, negre ca tăciunele. Şi ce meşter mai era la vorbă usturătoare, Popovici ăsta!

— Tare mândre veşminte are toată oştirea voastră! Mult am da să ştim dacă şi puterea oştirii tot aşa de mândră el

— O să vă arăt eu vouă! strigă numaidecât de sus polcovnicul cel gras. O să vă leg buştean pe toți! închinați-ne de bunăvoie, slugi nenorocite, armele şi caii voştri! Ați văzut cum v-am legat frații? Aduceți încoace pe zaporojenii ceia, ca să-i vadă!

Şi leşii aduseră pe meterez zaporojenii prinşi în strânsoarea funiilor. Înaintea tuturor venea hatmanul de curen Hlib, fără şalvari şi fără hainele de deasupra, aşa cum fusese înşfăcat, în amețeala băuturii. Hatmanul ținea ochii în pământ: îi era ruşine față de cazacii lui că-l vedeau despuiat şi că-l ştiau ajuns în robie, ca un câine, luat în somn. Într-o singură noapte capul lui semeț căruntise de tot.

— Nu te mai amărî, Hlib! Te scăpăm noi! îi strigară de jos cazacii.

— Nu fi trist, fârtate, spuse şi hatmanul de curen Borodatîi, că te-au luat despuiat – asta nu-i vina ta. Fiecăruia poate să i se întâmple! Mai mare ruşinea pentru cei ce te-au adus aici spre necinstire, fără să-ți fi acoperit cuviincios trupul despuiat!

— Se vede treaba că sunteți viteji nevoie mare, când e vorba de oameni toropiți de somn! zise Golokopîtenko, privind în sus, spre meterez.

— Un bob zăbavă, că vă tăiem şi vouă moţurile, îi răspunseră cei de pe val.

— Straşnic aş vrea s-o mai văd şi pe asta, strigă Popovici, răsucindu-se cu cal cu tot. Apoi le aruncă o căutătură cazacilor şi adăugă: Sau ce zic eu? Or fi având dreptate şi leşii! Dacă o să-i ducă la atac burtosul cela, o să aibă o pavăză de toată nădejdea!

— Şi de ce gândeşti c-ar avea o pavăză de nădejde? îl întrebară cazacii, ştiind că Popovici pregăteşte pesemne una bună.

— Păi, pentru că îndărătul lui poate să se pitească toată oştirea, iar burta îi e atât de grozavă, că pe naiba mai poţi ajunge prin ea cu sulița la vreunul din leşi!

Cazacii izbucniră cu toţii în hohote de râs şi multă vreme unii din ei mai clătinară încă din cap, zicând: „Halal, Popovici! De-o apuca să-l atingă pe careva cu o vorbuliță de-a lui, apoi…” Dar nu sfârşiră să spună ce s-ar întâmpla „apoi”.

— Fugiţi, fugiţi mai repede de lângă ziduri! strigă deodată hatmanul oştirii, pentru că leşii, pe cât se pare, nu putuseră îndura vorba usturătoare a lui Popovici şi căpetenia lor făcuse un semn cu mâna.

De-abia se traseră cazacii de la meterez, că leşii îi şi împroşcară cu mitralii. Pe val începu o mişcare vie: se ivi chiar voievodul, călare, cu părul alb. Porţile se deschiseră şi oastea ieşi din cetate. În faţă veneau, frumos orânduiţi în şiruri drepte, husarii cu hainele cusute cu fir. După ei veneau oştenii îmbrăcaţi cu zale, apoi alţii cu platoşe şi lance, apoi cei cu coifuri de aramă; în urmă înaintau călare, unul câte unul, cei mai arătoşi dintre şleahtici, îmbrăcaţi fiecare în alt fel. Nu voiseră, semeţii de ei, să se amestece în rândurile celorlalţi; chiar şi cei care n-aveau oşteni, veneau singuri, numai cu slugile lor. Apoi veneau iar şiruri de luptători, iar în spatele lor ieşi, tot călare, stegarul. Apoi alte şiruri, şi după ele polcovnicul cel gras şi în sfârşit, cel din urmă, după oştirea toată, ieşi polcovnicul cel mărunţel.

— Nu-i lăsați, nu-i lăsați să se rânduiască şi să se aşeze în şiruri! strigă hatmanul oştirii căzăceşti. Pe ei, toate curenele o dată! Lăsați celelalte porți! Curenul Tîtarevski să atace dintr-o parte! Deadkivski – din alta! Kukubenko şi Palîvoda să le sară-n spate! învălmăşiți-i, amestecați-i şi despărțiți-i unii de alții!

…Şi cazacii îi izbiră din toate părțile, îi învălmăşiră, îi amestecară şi se amestecară şi ei. Nu-i lăsară nici măcar să tragă cu flinte: dintr-o dată ajunseră la paloşe şi lănci. Se făcu un vălmăşag cumplit şi toți avură prilejul să-şi arate dibăcia. Demid Popovici străpunse trei luptători de rând şi trânti de pe cai doi dintre şleahtici cei mai semeți, zicând: „Ce mai cai! De mult vroiam să pun mâna pe asemenea cai!” După care mână caii departe în stepă, strigându-le cazacilor ce se țineau deoparte să-i prindă. Apoi îşi făcu iar loc până în grămadă, se repezi la şleahticii doborâți de el la pământ, pe unul îl omorî, iar altuia îi aruncă arcanul de gât, îl legă de şaua lui şi îl târî peste tot câmpul, după ce mai întâi îi scosese de la brâu sabia cu mânerul scump şi chimirul doldora de galbeni. Kobita, un alt cazac vrednic, tânăr de ani, se încaieră şi el cu un viteaz cunoscut din oastea leşească şi se luptă cu dânsul vreme îndelungată, până ajunseră să se bată piept la piept. Cazacul fusese cât pe-aci să iasă învingător: îşi trântise duşmanul la pământ, îl lovise în piept cu un pumnal turcesc bine ascuțit, dar nu ştiuse să se ferească la vreme: un glonte fierbinte îl plesnise în aceeaşi clipă drept în tâmplă. Îl doborâse cel mai de seamă dintre pani, cavalerul cel mai strălucit, din neamul cel mai de vază! Ca un plop subțirel şi mlădios, zbura tânărul peste tot câmpul, pe calu-i şarg. Multă vrednicie de cavaler şi vitejie vădise el până în clipa aceea; despicase în două pe doi zaporojeni – pe Feodor Korj, un cazac inimos, îl trântise la pământ cu cal cu tot. Apoi împuşcase calul, iar pe călăreț îl străpunsese cu lancea; tăiase multe mâini şi multe capete şi-l lăsase mort pe loc pe Kobita, trimițându-i un glonț drept în tâmplă.

— Iată cu cine aş vrea să mă măsor! strigă hatmanul curenului Nezamaikovski – Kukubenko. Apoi dădu pinteni

calului, zbură cât ai clipi din ochi drept în spatele cavalerului şi slobozi un strigăt atât de sălbatic, încât toți cei din jur tresăriră de spaimă. Leahul vroi să-şi întoarne calul, ca să stea față-n față cu cazacul, dar calul nu-l ascultă: înspăimântat de strigătul năprasnic al cazacului, se smuci în lături şi-l ajunse din urmă glonțul lui Kukubenko; i se înfipse fierbinte între umeri şi-l doborî la pământ. Dar nici acum nu se lăsă bătut leahul şi cercă din răsputeri să-şi izbească duşmanul. Numai că mâna, căzută sub povara săbiei, slăbea din ce în ce. Iar Kukubenko îşi luă cu amândouă mâinile paloşul greu şi i-l împlântă drept între buzele ce începuseră să se învinețească. Paloşul îi rupse doi dinți albi ca zahărul, îi despică în două limba din gură, sfărâmă osul cefei şi se înfipse adânc în pământ, țintuind pentru vecie țeasta duşmanului de țarina rece. Un val de sânge țâşni în sus, roşu ca bobul de călin crescut pe-un mal de apă, sânge boieresc de viță veche, scăldând veşmântul galben, cusut cu fir. Iar Kukubenko îl părăsi numaidecât şi îşi făcu loc, împreună cu cazacii lui, spre o altă grămadă de luptători.

— Ehei, ce mai podoabe a lăsat Kukubenko ăsta! zise Borodatîi, hatmanul curenului Umanski, depărtându-se de cazacii săi spre locul unde zăcea ucis cavalerul doborât de Kukubenko. Am omorât şi eu şapte şleahtici cu mâna mea, dar podoabe ca astea n-a avut niciunul dintre ei.

Şi s-a lăsat ademenit de lăcomie hatmanul Borodatîi: s-a aplecat spre leah, ca să-i scoată găteala scumpă de oştean; a izbutit să-i smulgă pumnalul turcesc bătut cu nestemate, i-a desprins de la brâu chimirul doldora de galbeni, i-a luat din piept tolba cu rufe de pânză subțire, cu argintărie bogată şi cu o buclă din părul unei fete, păstrată cu grijă spre bună amintire... Şi n-a simțit Borodatîi cum îl ajunge din urmă, ca o furtună, stegarul cel cu nasul roşu, pe care-l doborâse mai adineauri de pe cal, lăsându-i spre aducere-aminte şi un semn de paloş de toată frumusețea. Şi şi-a luat avânt stegarul şi mi l-a izbit pe hatman cu toată setea, drept peste grumazul aplecat. Cazacului nu i-a fost spre bine lăcomia: a sărit

departe de trup capul voinicesc şi s-a prăvălit trupul văduvit de cap, muind până hăt departe țărâna cu sângele lui. S-a înălțat în sus, spre tăriile cerului sufletul dârz de cazac, mohorât şi supărat de cele petrecute, dar totodată mirat că părăseşte atât de timpuriu un trup atât de puternic. Dar n-a apucat bine stegarul leah să-şi înfigă degetele în moțul hatmanului, pentru ca să şi-l lege de şa, că răzbunătorul nemilos s-a şi ivit.

întocmai ca hultanul din ceruri care, după ce s-a rotit de câteva ori pe aripile-i puternice, se opreşte deodată ca răstignit şi apoi se repede în zbor de săgeată peste pitpalacul ce strigă la margine de drum, tot aşa Ostap, fiul lui Taras, s-a năpustit fără veste asupra stegarului leah şi i-a aruncat cât ai clipi din ochi lațul de gât. Stacojie s-a făcut fața stegarului, din roşie cum era, când s-a strâns în jurul gâtului lațul nemilos, mâna lui s-a încleştat pe mânerul pistolului, dar degetele închircite de durere n-au putut să îndrepte țeava şi glonțul s-a pierdut de-a surda. Ostap i-a desprins pe loc de pe şa şnurul de mătase pe care stegarul îl purta la dânsul pentru înlănțuirea vrăjmaşilor robiți, şi cu el l-a legat pe stegar de mâini şi de picioare; celălalt capăt al şnurului şi l-a prins de şa şi a pornit peste câmp, târându-l pe leah după el, în vreme ce-i chema cu glas tare pe toți cazacii din polcul Umanski să vină şi să dea hatmanului lor cea din urmă cinstire.

Iar cazacii aceia, de cum auziră că Borodatîi, hatmanul lor, nu mai e în viață, părăsiră câmpul de bătaie şi se adunară într-un suflet ca să-i ridice trupul; tot acolo, pe loc, ținură sfat pe cine să aleagă hatman. În cele din urmă ziseră cu toții:

— La ce bun atâta vorbă? Unul mai vrednic ca Ostap al lui Bulba nici că se poate. E mai tânăr, ce e drept, decât noi toți, dar are judecată cât unul bătrân.

Ostap îşi scoase căciula şi le mulțumi tuturor fraților săi cazaci pentru cinstea pe care i-au arătat-o, dar nu putu să se mai împotrivească, zicând că-i tânăr ori necopt la minte, pentru că vedea bine că războiul e în toi şi că nimănui nu-i arde de astfel de fleacuri, ci îşi luă cazacii şi-i duse tocmai

unde era vălmăşagul mai mare, arătând astfel tuturor că nu l-au ales degeaba hatman. Leşii, simțind că se îngroaşă gluma, se dădură mai înapoi şi trecură în fugă de cealaltă parte a câmpiei, pentru a se aduna cu toții la un loc. Iar polcovnicul lor cel mărunțel făcu semn cu mâna spre cei patru sute de luptători proaspeți, neosteniți ce stăteau chiar în poarta cetății, şi o ploaie de gloanțe se abătu asupra cazacilor. Dar nu atinse pe mulți: izbiră mai cu seamă boii care se uitau înnebuniți la luptă. Boii mugiră sălbatic, se întoarseră spre tabăra cazacilor şi în fuga lor rupseră o mulțime de care şi striviră în picioare oameni. În aceeaşi clipă însă, Taras, care stătuse până atunci la pândă cu polcul, se năpusti înaintea lor cu oamenii lui, care strigau de mama focului, şi le tăie calea. Turma înnebunită se întoarse în loc, înspăimântată de strigătele cazacilor, şi se repezi spre oastea leşilor, dând peste cap călăreții, strivind şi împrăştiind tot ce întâlnea în cale.

— Mulțumescu-vă, boilor, strigară zaporojenii, ne-ați slujit cu cinste pe drum, iar acum ne-ați adus folos şi în luptă, şi se repeziră iar asupra vrăjmaşului.

Mulți duşmani au mai căzut atunci şi mulți dintre cazaci au arătat de ce sunt în stare: Metelîția, Şilo, frații Pîsarenko, Vovtuzenko şi câți alții! Dacă au văzut şi au văzut leşii că le merge prost, au înălțat steagul şi au început să strige să le deschidă porțile. Şi s-au deschis scârțâind porțile ferecate şi au primit în cetate pe călăreții istoviți şi prăfuiți, cum primeşte țarcul o turmă de oi înghesuite în fața lui. Mulți dintre zaporojeni se luară dintru început după ei, dar Ostap şi-i opri pe ai lui, zicându-le: „Mai departe de ziduri, frați cazaci! Nu-i bine să vă apropiați prea mult de ele!” Şi bine le-a zis, pentru că de pe ziduri leşii prăvăliră şi aruncară tot ce le cădea la îndemână şi mulți cazaci o pățiră. Tocmai atunci se apropia călare şi hatmanul oştirii, care-l lăudă pe Ostap, spunând: „Iaca un hatman nou-ales, care îşi călăuzeşte oamenii întocmai ca unul vechi!” Bătrânul Bulba întoarse şi el capul, ca să vadă hatmanul cel nou, şi-l zări pe Ostap călare în fruntea polcului Umanski, cu căciula dată voiniceşte pe

spate şi cu buzduganul de hatman în mână. „Ia te uită!” zise Bulba, privindu-şi fiul, şi cu inima plină de bucurie le mulțumi tuturor cazacilor pentru cinstirea ce i-o arătaseră feciorului său.

Zaporojenii se traseră apoi iar îndărăt, pregătindu-se să se întoarcă la taberele lor, iar sus pe val se arătară din nou leşii, numai că de astă dată aveau îmbrăcămintea zdrențuită. Multe veşminte scumpe erau pline de sânge închegat, iar coifurile frumoase de aramă erau acoperite de praf.

— Ei, ce ziceți? Ne-ați legat burduf, hai? le strigau de jos zaporojenii.

— Las’ că vă arăt eu vouă! se rățoi la fel ca înainte polcovnicul cel gras, arătându-le funia.

Şi multă vreme încă oştenii prăfuiți şi rupți de oboseală îşi trimiseră amenințări unii altora, iar aceia dintre ei care erau mai ascuțiți la limbă, schimbară vorbe care mai de care mai usturătoare.

Într-un târziu se împrăştiară cu toții. Unii se întinseră pentru odihnă, istoviți de luptă cum erau. Alții îşi presărară rănile cu pământ şi acum rupeau batistele şi veşmintele scumpe luate de la vrăjmaşii ucişi, prefăcându-le în feşe. În sfârşit, alții, mai puțin obosiți, se apucară să strângă morții şi să le dea cea din urmă cinstire: săpară morminte cu ajutorul paloşelor şi lăncilor, scoțând țărâna cu cuşma sau în poala hainelor, apoi rânduiră frumos în gropi trupurile neînsuflețite şi le acoperiră cu pământ proaspăt, ca să nu le scoată ochii corbii sau vulturii hrăpăreți. Iar morții leşilor îi legară laolaltă, cum se nimerea, câte zece împreună, de cozile cailor înnebuniți, pe care îi lăsară slobozi în câmpie, ba îi mai şi fugăriră vreme îndelungată după aceea, biciuindu-le coastele. Iar caii porniră în goană turbată peste brazde şi hârtoape, peste râpi şi peste ape, izbind de pământ leşurile însângerate, acoperite cu praf.

Apoi toate curenele se aşezară să cineze, alcătuind cercuri, cercuri şi vorbiră îndelung despre faptele şi vitejiile ce le-a fost dat să săvârşească în acea zi, menite să fie povestite apoi

veacuri în şir urmaşilor lor, precum şi străinilor ce vor veni pe acele locuri. Târziu în noapte au rămas de veghe cazacii, şi mai târziu decât toți a rămas treaz bătrânul Taras, căutând să înțeleagă pentru ce nu s-a aflat şi Andrii în rândul oştirilor vrăjmaşe. S-o fi ruşinat oare Iuda să iasă împotriva alor săi, ori o fi mințit jidovul şi Andrii căzuse rob la leşi? Dar numaidecât îşi aminti Taras că sufletul lui Andrii era peste măsură de pornit să asculte vorbe muiereşti; atunci îşi simți inima plină de amărăciune, se oțărî cumplit împotriva muierii care-i vrăjise feciorul şi se legă să se răzbune. Şi n-ar fi pregetat bătrânul să-şi îndeplinească legământul! Nu s-ar fi uitat la frumusețea ei strălucitoare; ar fi apucat-o de părul bogat împletit în coadă groasă şi ar fi târât-o peste tot câmpul, printre toți cazacii. S-ar fi zdrobit de pământ, s-ar fi acoperit de sânge şi colb sânii şi umerii ei minunați, a căror strălucire nu se putea asemui decât cu zăpezile veşnice de pe cele mai înalte piscuri ale munților. I-ar fi ciopârțit în bucăți trupul ei nespus de frumos! Dar nu ştia Bulba ce-i hărăzeşte Dumnezeu omului pentru a doua zi. Somnul puse încetul cu încetul stăpânire pe el şi bătrânul adormi…

Iar cazacii vorbiră între ei multă vreme şi noaptea întreagă rămaseră lângă focuri străjile treze şi neadormite, cercetând cu luare-aminte împrejurimile.

VIII

N-apucase soarele să urce în creştetul cerului, că toți zaporojenii se şi adunară roată. Sosise veste de la Seci că tătarii, folosindu-se de plecarea cazacilor, jefuiseră tot ce lăsaseră ei acolo, dezgropaseră bunurile tăinuite de ei sub pământ, omorâseră şi robiseră pe toți cei rămaşi pe loc, luaseră turmele şi hergheliile zaporojenilor – şi acum erau în drum spre Perekop. Un singur cazac, pe nume Maxim Goloduha, izbutise să scape din mâna tătarilor, înjunghiase un mârzac{22}, îi luase săculețul cu țechini, se îmbrăcase cu straie tătăreşti, încălecase un cal tătăresc şi vreme de o zi şi jumătate şi două nopți fugise de urmărirea duşmanilor; tot gonind aşa, omorâse calul, se urcase pe-un altul, îl omorâse şi pe acesta şi numai pe-un al treilea ajunsese în tabăra zaporojenilor, despre care aflase pe drum că sunt lângă Dubno. Cazacul nu apucă să spună decât numai că s-a întâmplat o nenorocire; dar cum de s-a abătut o asemenea urgie asupra lor… dacă zaporojenii rămaşi la Seci s-au dedat la chefuri, după obiceiul căzăcesc, şi s-au lăsat robiți, pentru că erau beți, şi cum de-au aflat tătarii locul unde fuseseră îngropate bunurile oştirii – despre toate astea nu apucă să sufle o vorbă. Era rupt de oboseală cazacul; se umflase tot şi avea fața arsă de vânt; căzu la pământ şi fu cuprins pe loc de un somn adânc.

La un asemenea prilej, zaporojenii obişnuiau să urmărească îndată pe făptaşi, căutând să-i ajungă din urmă în drum, pentru că altfel cazacii robiți se trezeau vânduți în piețele Asiei Mici, la Smirna, în ostrovul Creta, sau cine ştie unde mai puteai zări capetele moțate ale zaporojenilor. Iaca de ce țineau acum sobor cazacii. Stăteau cu toții acoperiți, cu căciulile în cap; pasămite nu veniseră să asculte porunca hatmanului oştirii, mai mare peste ei, ci să se sfătuiască, fiind toți deopotrivă.

— Să-şi spună mai întâi cuvântul cei mai bătrâni dintre noi! se auziră glasuri din mulțime.

— Ba să şi-l spună hatmanul oştirii! strigau alții.

Şi hatmanul oştirii se descoperi, nu ca mai-marele cazacilor, ci ca un tovarăş bun de-al lor, le mulțumi tuturor pentru cinstea ce i-o arătau şi grăi:

— Printre noi, aici, se află mulți cazaci mai vârstnici şi mai înțelepți decât mine. Dar dacă mi-ați făcut mie cinstea asta, o să vă spun care-i sfatul meu: să nu pierdem vremea, fraților, şi să pornim în urmărirea tătarului. Că ştiți şi dumneavoastră ce fel de liftă-i asta: n-o să stea să aştepte cu bogățiile jefuite de la noi, ca să-l ajungem din urmă, ci o să irosească într-o clipită totul, de n-o să le aflăm nici urma. Sfatul meu este: să mergem! Ne-am făcut de ajuns cheful aici. Acum ştie orice leah ce poate cazacul. Am răzbunat cât a fost cu putință credința noastră pravoslavnică. Cât despre pradă, nu prea avem de luat mare lucru dintr-un oraş bântuit de foamete. Încă o dată vă zic dară: sfatul meu e să mergem!

— Să mergem! se auziră strigăte pornite din toate polcurile.

Dar vorbele acestea nu erau pe placul lui Taras Bulba; sprâncenele-i încruntate, atinse de cărunțeală, asemenea tufelor crescute pe marginea munților întunecați, ale căror piscuri stau troienite pe de-a-ntregul de bruma tăioasă de la miazănoapte, îi pogorâră şi mai jos, peste ochi.

— Nu, nu e bun sfatul tău, hatmane! grăi dânsul. N-ai vorbit cum se cuvine! Ai uitat, pesemne, că o să rămână robiți fraților noştri prinşi de leşi! Ai vrea, se vede, să călcăm cea dintâi şi cea mai sfântă lege a frăției, adică să ne lăsăm cazaci de-ai noştri să fie jupuiți de vii sau sfârtecați de leşi, care o să le poarte apoi trupurile ciuntite prin oraşele şi satele lor, aşa cum au făcut cu hatmanul Ucrainei şi cu cei mai destoinici viteji ai ei. Oare nu-i de ajuns cât şi-au bătut joc de tot ce-avem noi mai sfânt? Dar ce suntem noi, la urma urmelor, vă întreb eu? Ce fel de cazac e acela care-şi leapădă un frate de-al său în nevoie, ca pe-un câine, lăsându-l să moară prin străine locuri? Şi dacă am ajuns aici, dacă nimeni dintre domniile

voastre nu dă o para chioară pe cinstea noastră de cazaci şi îngăduie ca oricine să-l scuipe în mustățile-i cărunte şi să-l dojenească, aruncându-i vorbe de ocară, apoi eu unul n-o să mă las dojenit! Rămân singur aici!

Prin rândurile zaporojenilor trecu un freamăt.

— Dar ai uitat tu, oare, polcovnice viteaz, zise atunci hatmanul oştirii, că în mâinile tătarilor sunt de asemenea frați de-ai noştri, că de nu i-om libera acum, viața lor o să fie vândută paginilor spre robie veşnică, care-i mai rea decât moartea cea mai crâncenă? Ai uitat tu oare că în mâinile lor e toată visteria noastră, plătită cu sânge creştinesc?

Cazacii căzură pe gânduri. Nu ştiau ce să mai spună! Nimeni nu vroia să se aleagă cu un nume de ocară. Atunci ieşi în față cel mai bătrân cazac din toată oştirea zaporojană, pe nume Kasian Bovdiug. Era în mare cinste la toți ceilalți; de două ori fusese ales hatman al oştirii; pe câmpul de luptă iarăşi se dovedise tare vrednic, dar acum era bătrân şi de multă vreme nu mai plecase la drum, întru săvârşirea faptelor vitejeşti; de obicei bătrânului luptător nu-i plăcea să dea sfaturi, ci doar să stea tolănit într-o rină pe lângă ceilalți cazaci aşezați în cerc şi să asculte poveşti despre tot soiul de întâmplări petrecute cu adevărat şi despre fapte de arme de-ale cazacilor. Nicicând nu se amesteca în vorbele lor, ci se mulțumea numai să asculte, apăsând întruna cu degetul cenuşa din luleaua-i scurtă, pe care n-o lăsa nicio clipă din gură; apoi rămânea vreme îndelungată pe acelaşi loc, cu ochii pe jumătate închişi, şi cazacii nu se puteau dumiri dacă doarme sau tot mai ascultă. De obicei, când plecau cazacii la drum, el rămânea acasă, dar de data asta nu-l răbdase inima. A dat din mână, după obiceiul cazacilor, adică „fie ce-o fi!” şi-a zis:

— Hai să merg şi eu! Poate tot oi fi bun la ceva pentru cazacii noştri!

Acum că ieşea să țină o cuvântare în fața oştirii, zaporojenii stăteau tăcuți, pentru că nu-l auziseră de mult vorbind. Fiecare era dornic să ştie ce o să spună Bovdiug.

— Iacă, mi-a venit şi mie rândul să vă zic o vorbă, cazaci dumneavoastră, începu dânsul. Ascultaţi ce vă spune un bătrân, feţii mei! Hatmanul nostru a grăit bine! Ca o căpetenie a toată oastea căzăcească, menită să apere acea oaste şi să se îngrijească de bunurile ei, nici nu putea să zică ceva mai înţelept. Iac-aşa! Şi ăsta să-mi fie cuvântul dintâi! Iar acum ascultaţi-mi-l şi pe cel din urmă! Mult adevăr stă iarăşi în spusa polcovnicului Taras, să-i dea Domnul zile multe, iar nouă cât mai mulţi polcovnici de felul lui, aici în Ucraina! Cea dintâi datorie şi cea mai de seamă cinste pentru cazac este să rămână întotdeauna bun tovarăş pentru ai săi. Multe zile mi-a fost dat să trăiesc pe lume, cazaci dumneavoastră, dar niciodată n-am auzit ca un cazac să-şi lepede sau să-şi vândă vreun tovarăş de-al său. Şi unii şi alţii sunt de-ai noştri şi dacă într-o parte sunt mai mulţi, iar în alta mai puţini, totuna e: toţi ne sunt deopotrivă de dragi. Şi acum, uite care mi-e cuvântul: aceia dintre cazaci cărora li-s dragi fraţii mei robiţi de tătari, să pornească în urmărirea tătarilor. Iar aceia cărora li-s dragi fraţii mei robiţi de leşi şi care nu vor să lase baltă lupta dreaptă pe care o duc aici, să rămână aici. Hatmanul oştirii are datoria să meargă cu acea jumătate de cazaci care i-ar urmări pe tătari, iar cealaltă jumătate să-şi aleagă un nou hatman, care să-i ţină locul celuilalt. Iar hatmanul acela – dacă vreţi să-i daţi ascultare unui cap nins de ani – nu se cade să fie altul decât numai Taras Bulba. Că nu e printre noi nimeni care să fie la fel de viteaz cum îi el.

Aşa grăi Bovdiug şi după aceea tăcu. Iar cazacii se bucurară de vorba bătrânului care-i luminase la minte, aruncară în sus căciulile şi prinseră a striga:

— Îţi mulţumim, taică! Multă vreme ai mai tăcut şi la urmă bine ai mai grăit! Nu degeaba ziceai, când ne pregăteam să pornim la drum, că ai să fii de folos cazacilor! Chiar aşa s-a şi întâmplat.

— Ei, fraţilor, primiţi? întrebă hatmanul.

— Primim, primim cu toţii! strigară cazacii.

— Atunci s-a sfârşit şi sfatul nostru!

— S-a sfârşit! strigară cazacii.

— Ascultaţi acum porunca mea pe oştire, feţii mei, rosti hatmanul, ieşind în faţă şi punându-şi căciula. Atunci toţi zaporojenii' câţi erau acolo îşi scoaseră pe loc căciulile şi rămaseră cu capetele descoperite şi cu ochii în pământ, cum era obiceiul la cazaci, de câte ori vorbea mai-marele lor.

— Despărţiţi-vă în două, fraţi cazaci! Care vrea să meargă împotriva tătarilor, să treacă de partea dreaptă; care vrea să rămână aici, să treacă de partea stângă. Hatmanul fiecărui polc să treacă acolo unde o trece cea mai mare parte a polcului său; acei care rămân mai puţini, să se alăture altor polcuri.

Şi cazacii începură să treacă, unii la dreapta, alţii la stânga. Acolo unde trecea partea mai mare a polcului, trecea şi hatmanul lui; acolo unde trecea partea mai mică, se alipea altor polcuri şi până la urmă se aleseră aproape tot atât de mulţi cazaci şi de o parte şi de alta. Cei care-şi arătară dorinţa să rămână, erau: aproape tot polcul Nezamaikovski, cea mai mare parte din polcul Popovicevski, tot polcul Umanski, tot polcul Kanevski, cea mai mare parte din polcul Tîmoşevski. Toţi ceilalţi se arătară dornici să pornească în urmărirea tătarilor. Atât de o parte, cât şi de alta, erau mulţi cazaci voinici şi plini de vitejie. Printre aceia care se pregăteau să meargă pe urmele tătarilor era Cerevatîi, un cazac bătrân, de nădejde, Pokotîpole, Lemiş, Prokopovici Homa. Demid Popovici trecuse şi el de partea lor, pentru că era grozav de aprins din fire şi nu-l răbda inima să rămână vreme îndelungată pe un loc; acum, că-i văzuse pe leşi câte parale fac, vroia să-i vadă şi pe tătari. Dintre hatmanii de polcuri erau: Nostiugan, Pokrîşka, Nevîlîciki şi câţi alţi cazaci voinici şi viteji care vroiau să-şi cerce paloşul şi braţul într-o încăierare cu tătarii. Dar mulţi cazaci negrăit de viteji se aflau şi în rândurile celora care rămâneau pe loc; dintre hatmanii de polcuri erau Demîtrovici, Kukubenko, Vertîhvist, Balaban şi Ostap al lui Bulba. Aşijderea şi mulţi alţi cazaci viteji şi bine cunoscuţi: Vovtuzenko, Cerevâcenko, Stepan Guska, Ohrim Guska,

Mîkola Gustâi, Zadorojnîi, Metelâția, Ivan Zakrutâguba, Moşii Şilo, Degtearenko, Sîdorenko, Pîsarenko, apoi alt Pîsarenko şi încă un Pîsarenko şi o sumedenie de alți cazaci vestiți. Toți colindaseră lumea cu piciorul sau de-a-n călare: bătuseră țărmurile Anatoliei, pământurile sărate şi stepele Crimeii, umblaseră pe râurile mari şi mici care se varsă în Nipru, străbătuseră toate văile şi ostroavele lui, colindaseră pământurile Moldovei, Valahiei şi Turciei, brăzdaseră în lung şi în lat toată Marea Neagră în luntrile lor căzăceşti cu două cârme, năvăliseră cu câte cincizeci de luntri rânduite în şir asupra unor corăbii nespus de bogate şi mari, scufundaseră nenumărate galere turceşti şi cheltuiseră atâta praf de puşcă în viața lor, cât nu se poate spune. Dar ce de mătăsuri scumpe şi catifele au rupt ei în fâşii ca să-şi facă obiele dintr-însele! De câte ori nu şi-au umplut chimirurile cu țechini curați! Iar bogățiile fără număr pe care fiecare din ei le-a băut şi le-a irosit în petreceri le-ar fi ajuns altora pentru o viață întreagă! Dar ei le-au vânturat căzăceşte, cinstind pe toți cei din jur şi tocmind lăutari spre înveselirea a toată suflarea omenească. Chiar şi acum puteai să numeri pe degete cazacii care aveau îngropate diferite bunuri: căni, potire de argint şi brățări, tăinuite pe sub stufărişul ostroavelor, ca să nu le găsească tătarii, dacă ar călca, Doamne fereşte, pe nepusă masă la Seci! Dar greu i-ar mai veni tătarului să le găsească, pentru că şi stăpânii lor începuseră să uite pe unde le-au tăinuit. Aşa erau cazacii care îşi arătau acum dorința de a rămâne pe loc şi de a se răzbuna împotriva leşilor pentru tovarăşii robiți şi pentru credința pângărită. Bătrânul Bovdiug îşi arătase şi el dorința de a rămâne, zicând: „La anii mei nu se cade să mai fugăresc tătari. Pe când aici e numai bine locul unde aş putea să închid ochii de-o moarte vrednică de cazac! Demult i-am cerut lui Dumnezeu, că de o trebui să mor, să mă ajute să-mi sfârşesc viața în război, pentru sfânta lege pravoslavnică. Şi uite că s-a întâmplat întocmai. Un sfârşit mai vrednic nici că poate găsi în altă parte un cazac bătrân ca mine.”

Când toată căzăcimea se împărți în două şi se aşează de o parte şi de alta polcuri-polcuri, hatmanul oştirii trecu printre rânduri şi spuse:

— Ce ziceți, cazaci dumneavoastră, sunteți mulțumiți de împărțeală?

— Mulțumiți, taică! răspunseră într-un glas cazacii.

— Atunci, pupați-vă şi luați-vă rămas bun unii de la alții, că numai Dumnezeu ştie de ne-o mai fi dat să ne întâlnim vreodată aici, pe pământ. Ascultați-vă hatmanul şi faceți aşa cum vă porunceşte cinstea voastră de cazaci.

Şi toți cazacii câți erau acolo s-au pupat unii cu alții. Mai întâi au început hatmanii: şi-au trecut mâna peste mustățile cărunte, s-au sărutat în cruciş pe amândoi obrajii, apoi şi-au strâns cu putere mâinile şi au rămas aşa. Le stătea pe buze fiecăruia să-l întrebe pe celălalt: „Ce zici, frate cazac, ne-om mai întâlni noi oare vreodată au ba?" dar n-au scos o vorbă şi capetele lor albite de ani s-au aplecat sub povara gândurilor. Iar ceilalți cazaci şi-au luat şi ei rămas bun, ştiind că multe isprăvi au de făcut şi unii şi alții. Dar au hotărât să nu se despartă pe loc, ci să aştepte noaptea neagră, ca să nu vadă vrăjmaşul cum a scăzut oastea căzăcească. Apoi s-au dus să prânzească fiecare polc la locul lui.

După masă, toți aceia care trebuiau să pornească la drum s-au culcat să se odihnească şi au dormit mult şi bine, de parcă ar fi simțit că este, poate, cel din urmă somn pe care-l gustă într-o astfel de libertate... Nu s-au deşteptat decât pe la apusul soarelui, iar când s-a înserat cât de cât, s-au apucat să-şi ungă carele. După ce şi-au sfârşit pregătirile, au trimis carele înainte, iar ei au schimbat din nou câte o plecăciune cu tovarăşii lor şi au pornit încetişor în urma carelor. Iar călăreții s-au avântat şi dânşii, tropotind uşor, în urma pedestraşilor, în mare rânduială, fără să chiuie sau să strige la cai, şi curând au fost înghițiți de întunericul nopții. Nu se mai auzea decât tropot înăbuşit de copite şi scârțâitul vreunei roți mai noi sau care fusese unsă mai prost, din pricina întunecimii.

Iar tovarăşii lor au rămas vreme îndelungată pe loc, făcându-le semn cu mâna de departe, cu toate că nu se mai zărea nimic. Apoi când au prins în sfârşit a se mişca şi s-au întors la polcurile lor, au văzut deodată la lumina stelelor limpezi şi strălucitoare că jumătate din căruțe nu mai sunt pe locul lor şi că mulți, mulți dintre tovarăşi s-au dus, şi o mare amărăciune le-a cuprins inima şi toți au căzut pe gânduri fără să vrea, plecându-şi în pământ capetele lor pururi înfierbântate.

Taras vedea bine cât de mohorâte stau şirurile de cazaci şi cum tristețea, ruşinoasă pentru cei viteji, pune încetişor stăpânire pe mințile lor, dar tăcea; vroia bătrânul să le lase vreme să se mai deprindă cu tristețea stârnită de plecarea tovarăşilor, iar el plănuia, în întunecimea nopții, să-i trezească dintr-o dată şi pe neaşteptate printr-un chiuit căzăcesc, ca să i se întoarcă fiecăruia din nou, cu şi mai multă putere, vitejia în suflet, lucru de care e în stare numai firea unui slav, fire năvalnică şi tare față de toate celelalte, cum e marea față de râurile cu apă puțină. Pe vreme de furtună mugeşte şi bubuie, încrețindu-şi fața şi ridicând valuri pe care niciun râu n-ar fi în stare să le ridice; iar pe vreme de linişte, îşi aşterne mai senină decât toate râurile fața-i necuprinsă şi netedă ca oglinda, spre veşnica desfătare a ochilor.

Şi a dat poruncă Taras slugilor sale să desfacă încărcătura unuia din carele ce stăteau mai la o parte. Era carul cel mai mare şi mai cu nădejde făcut decât toate celelalte; roțile-i puternice erau prinse în două cercuri de fier în loc de unul, iar încărcătura lui era grea şi învelită cu grijă în cergi, în piei tari de bou şi legată strâns cu funii smolite. În carul acela erau toate balercile şi butoiaşele de vin vechi şi tare care se păstraseră vreme îndelungată în beciurile lui Taras. Bătrânul îl luase cu el pentru vreo sărbătorire mai osebită, sau, dacă s-o întâmpla să pornească la o faptă măreață, vrednică a fi lăsată spre pomenire urmaşilor, şi pentru ca fiecare cazac, până la cel mai din urmă, să se învrednicească să bea din vinul acela străvechi, ca într-o clipă măreață, măreț să fie şi

simțământul din sufletul omului. De cum auziră porunca polcovnicului, slugile lui se repeziră la carul cu pricina, tăiară cu paloşul funiile tari, dădură la o parte pieile groase şi cergile şi descărcară balercile şi butoiaşele.

— Luați totul, zise Bulba. Tot ce e aici! Aduceți cine ce are: potir sau găleată de adăpat caii, mănuşă ori căciulă, iar de nu aveți nimic la îndemână, țineți palmele căuş.

Şi cazacii, toți câți erau acolo, îşi luară câte un potir, care o găleată de adăpat caii, care o mănuşă, care cuşma… iar unii îşi făcură palmele căuş. Slugile lui Taras treceau printre şiruri şi le turnau vin din balerci şi din butoiaşe. Dar Taras nu le îngăduia cazacilor să bea, până nu le-o da el semn, ca să bea toți deodată. Avea să le spună ceva, vedeau bine voinicii. Pentru că ştia Bulba că oricât ar fi de tare vinul străvechi şi oricât de mare ar fi puterea lui întru întărirea sufletului omenesc, dacă-i mai adaugi şi o vorbă potrivită, sporeşte încă pe atâta şi tăria vinului, şi cea a sufletului.

— Vă cinstesc acum, cazaci dumneavoastră, începu el, nu pentru că m-ați făcut hatmanul vostru, oricât de mare ar fi această prețuire, şi nici în semn de rămas bun cu prilejul plecării tovarăşilor noştri de lupte, nu! Dacă ar fi fost alte timpuri, s-ar fi cuvenit să vă cinstesc şi pentru una şi pentru alta. Dar azi trăim altfel de clipe. Avem în fața noastră isprăvi care cer de la noi multă caznă şi mare vitejie căzăcească! Să bem dar, fraților, să bem înainte de toate pentru sfânta noastră credință pravoslavnică; în sfârşit, pentru ziua când sfânta noastră credință se va fi întins în lumea întreagă şi toți păgânii câți mai sunt pe pământ se vor fi creştinat şi ei! Dar totdeodată să bem şi pentru Seci, ca să dăinuie vreme îndelungată spre pieirea a toată seminția păgână, şi să scoată-n lume, an de an, voinici, unul mai vrednic decât altul şi care de care mai chipeş! iar o dată cu asta, să mai bem şi pentru slava noastră, ca să spună într-o zi şi nepoții noştri şi fiii lor că au fost odată nişte cazaci care nu şi-au dat de ruşine seminția şi nu i-au trădat pe ai lor. Să bem, aşadar, pentru credința noastră, frați dumneavoastră!

— Pentru credință! strigară ca unul, cu glasuri groase, cazacii din primele rânduri.

— Pentru credință! strigară şi cei mai depărtați, prinzând din zbor vorbele celor dintâi; şi toți câți erau, tineri şi bătrâni, băură pentru credință.

— Pentru Seci! rosti Taras, ridicând mâna sus, deasupra capului.

— Pentru Seci! îi răspunse cu glasuri groase căzăcimea din față.

— Pentru Seci! făcură încet bătrânii, şi mustățile lor tremurară uşor; iar cei tineri, tresăriră ca şoimii, îngânând după ei:

— Pentru Seci!

Şi stepa largă auzi până departe cum era pomenită Seci de către cazaci!

— Şi acum, frați zaporojeni, cea din urmă înghițitură, pentru slava tuturor creştinilor din lume!

Şi toți cazacii câți se aflau pe câmpie băură şi cea din urmă înghițitură de potir pentru creştinii din lumea întreagă. Şi multă vreme încă răsunară printre şiruri şi curene vorbele:

— Pentru toți creştinii pravoslavnici din lume!

Potirele erau de mult goale, dar cazacii tot mai stăteau cu mâna ridicată. Şi cu toate că ochii lor, ai tuturora, cătau veseli, limpeziți de vin, gânduri grele le frământau capetele. Dar nu la câştig ori la pradă de război cugetau acum cazacii, nici la norocul care i-o ajuta să pună mâna pe cât mai mulți galbeni, arme scumpe, veşminte cusute cu fir ori armăsari caucazieni; stăteau şi ei să cugete, aidoma vulturilor ce s-au lăsat pe piscurile înalte şi prăpăstioase ale munților de unde se vede până departe marea întinsă, nețărmurită, presărată cu bărci, corăbii şi vase felurite asemănătoare păsărilor mărunte, şi împrejmuită de țărmuri abia zărite, ca nişte fâşii subțirele, cu orăşele mititele cât musculițele şi păduri ca firele mici de iarbă. Asemenea vulturilor îşi roteau cazacii ochii peste tot câmpul, căutând să pătrundă cu privirea şi soarta lor întunecată, ascunsă în depărtare. Fi-va câmpul tot,

neumblat ori brăzdat de drumuri, presărat de osemintele lor albe răspândite pretutindeni, scăldat din belşug din sângele lor căzăcesc şi împestriţat de care fărâmate, de săbii şi lănci frânte. Până departe s-or rostogoli capetele moţate, cu smocurile lor de păr încâlcit şi încleiat de sânge închegat şi cu mustăţile pleoştite. Iară vulturii s-or năpusti din zbor asupra lor, ca să le smulgă şi să le scoată ochii de cazac! Dar câtă slavă în această tabără a morţii care se întinde atât de slobod, în toată voia ei! Nicio înfăptuire mare nu e sortită pieirii, cum nu-i e sortită slava căzăcească ce nu se va irosi ca un fir de praf de puşcă, picat de pe buza armei. Şi s-o găsi într-o zi un cobzar bătrân, cu barba albă în piept, ori poate unul cu părul nins, dar încă în toată virtutea şi cu sufletul plin de har, care o să povestească despre ei cu slove răsunătoare şi pline de putere. Şi slava lor o să umple lumea şi toţi urmaşii le vor pomeni numele, că mult departe străbate cuvântul puternic, asemenea clopotului de aramă cu dangăt adânc, în care meşterul a turnat din belşug argint curat, pentru ca glasul lui plin să se răspândească pretutindeni prin oraşe, bordeie, palate şi cătunuri, chemându-i pe toţi la sfânta rugăciune.

IX

Nimeni dintre cei din oraş nu prinsese de veste că o jumătate din zaporojeni plecase în urmărirea tătarilor. Doar straja din turnul primăriei băgase de seamă că o parte din căruțe se îndreptase în şir lung dincolo de pădure, dar îşi zise că zaporojenii şi-au făcut acolo un loc de pândă. La fel îşi zise şi inginerul franțuz. Între timp, începură a se adeveri vorbele hatmanului oştirii: în oraş nu se ajungea merindea. După obiceiul veacurilor trecute, ostile nu socotiseră bine cât le trebuia. Atunci leşii încercară să iasă din cetate, dar o bună parte din îndrăzneții care se încumetaseră s-o facă fură măcelăriți pe loc de cazaci, iar cealaltă parte fu alungată înapoi în oraş cu mâna goală. Ovreii însă se folosiră de acest prilej pentru a afla totul: unde şi pentru ce au plecat zaporojenii, ce polcovnici s-au dus cu ei, ce curene şi câți cazaci la număr, câți cazaci au rămas pe loc şi ce au de gând să facă, într-un cuvânt, nu trecură bine câteva minute şi cei din oraş aflară tot. Căpeteniile leşilor prinseră inimă şi se pregătiră de luptă. Taras îşi dădu seama numaidecât de asta, după forfota şi zgomotul din oraş şi purcese la pregătire cu toată priceperea lui: rândui, împărți porunci, făcu trei tabere din toată oştirea şi le împrejmui cu care, prefăcându-le într-un soi de cetăți: era un fel de a lupta al zaporojenilor, în care nu-i întrecea nimeni. Apoi aşeză două polcuri la pândă şi înfipse pe o bună bucată de câmp pari ascuțiți, bucăți de săbii şi lănci fărâmate, ca să poată, când i-o veni bine, să mâne într-acolo călărimea vrăjmaşă. Iar după ce toate fură duse la bun sfârşit, rosti o cuvântare în fața cazacilor, nu pentru a-i îmbărbăta ori a le împrospăta vitejia – ştia Taras că şi fără asta sunt ei destul de tari – ci numai aşa, pentru că simțea dorința să le spună tot ce avea pe suflet.

— Voi a vă spune, cazaci dumneavoastră, ce este frăția noastră. Ați auzit, de bună seamă, de la tații şi bunii voştri de

ce mare cinste s-a bucurat odinioară pământul nostru: şi grecii îi ştiau de frică, şi Țarigradul îi trimitea galbeni, şi oraşele îi erau falnice şi bisericile mândre, iar cnejii, cnejii erau de neam rusesc, cneji de-ai noştri şi nicidecum papistaşi necredincioşi. Dar pe toate ni le-au luat păgânii, toate s-au dus de râpă. N-am rămas decât noi, bieți orfani: întocmai ca vădana ce rămâne după moartea unui bărbat de toată nădejdea, a rămas şi pământul nostru orfan şi el ca noi! Iaca aşa au fost vremile, când ne-am întins mâna şi ne-am legat frați. Iaca pe ce se întemeiază frăția dintre noi şi nu-i pe lume legătură mai sfânta decât această frăție. Şi tatăl îşi iubeşte copilul, şi mama îşi iubeşte copilul, şi copilul, la rândui lui, îşi iubeşte tatăl şi mama. Dar asta e cu totul altceva, fraților: că fiara îşi iubeşte şi ea puiul. Numai omul în toată lumea asta este în stare să se înrudească prin sufletul lui şi nu prin sângele lui cu alt om. Frați s-au mai prins şi alții, pe alte meleaguri, dar frați ca cei de pe pământul rusesc nu s-au mai văzut pe lume. Vi s-a întâmplat doar multora să vă duceți prin străine locuri; tot oameni sunt şi acolo, tot făpturi de-ale Domnului. Uneori chiar intri cu câte unul în vorbă, de parcă ar fi dintr-ai tăi. Dar când dai să-ți deschizi inima în fața lui, vezi că… nu! O fi el deştept, dar nu-i de-al tău; e om ca şi tine dar… altfel! Nu, fraților! Să iubeşti aşa cum iubeşte un suflet de rus, să iubeşti nu cu mintea sau altcum, ci cu tot ce ți-a dat Dumnezeu, cu tot ce ai în tine, cu… zise Taras şi făcu doar cu mâna a neputință, clătinându-şi capul cărunt, iar mustățile prinseră a-i tremura. Apoi urmă: Nu, nimeni nu e în stare să iubească astfel. Ştiu că acum ticăloşia şi-a făcut cuib şi pe pământul nostru: mulți se gândesc numai la clăi de grâu, stoguri de fân, herghelii de cai şi la mieduri vechi, pecetluite, pe care vor să le păstreze neatinse în beciurile lor. Apoi se mai umplu şi de naiba ştie ce obiceiuri păgâneşti, se ruşinează de limba lor, se înstrăinează unul de altul şi se vând unul pe altul, cum ai vinde la iarmaroc o vită fără suflet. Mai scumpă decât orice frăție le e mila unui rigă străin, şi nici măcar a unui rigă, ci mila scârboasă a boierului leah, care-i

loveşte peste mutră cu cizma lui galbenă. Dar şi cel din urmă nemernic, oricare ar fi el, oricât de mult s-ar fi tăvălit în murdărie şi slugărnicie, are în sufletul său, fraților, o fărâmă de simțire rusească. Şi o să vină o zi când această simțire o să se trezească şi o să se lovească atunci nenorocitul cu capul de toți pereții, o să-şi smulgă părul şi o să-şi afurisească cu glas tare viața-i mişelească, gata fiind să răscumpere prin chinuri ticăloşia săvârşită. Aşadar, să ştie ei toți ce înseamnă pe pământul rusesc frăția noastră. Şi dacă ne-o fi dat să murim, apoi niciunul dintre ei nu s-o învrednici, de bună seamă, de o moarte ca a noastră!... Nimeni, nimeni!... N-are să le-o îngăduie sufletul lor mic, de şoareci!

Aşa grăi hatmanul, iar după ce-şi sfârşi cuvântarea, mai clătină încă o vreme din capul încărunțit în isprăvi căzăceşti. Şi toți câți s-au aflat acolo în față, s-au simțit pătrunşi până în fundul sufletului de vorba asta. Cei mai bătrâni din rânduri stăteau nemişcați cu capetele ninse plecate în pământ. Din ochii lor îmbătrâniți se rostogolea domol câte o lacrimă, pe care ei o ştergeau pe furiş cu mâneca. Apoi toți, parcă s-ar fi înțeles dinainte, au dat din mână a pagubă şi şi-au clătinat capetele mult încercate. Se vede că bătrânul Taras le-a amintit multe din cele mai cunoscute şi mai bune lucruri pe care le păstrează în inima lui un om înțelepțit de amar, de trudă, de vitejie şi de restriştile vieții, sau chiar şi un tânăr care nu le-a cunoscut, dar le simte cu sufletul lui proaspăt şi curat ca mărgăritarul, spre veşnica bucurie a părinților bătrâni care i-au dat viață.

În vremea asta, din oraş prinse a ieşi armata duşmană, în sunete de tobe şi trompete; panii călăreau semeți cu mâinile în şolduri, înconjurați de slugi fără număr. Polcovnicul cel gras împărțea porunci. Rândurile strânse ale leşilor se repeziră asupra taberelor căzăceşti, cu arma la ochi, amenințând, aruncând căutături pline de ură şi scânteind din zalele lor de aramă. Iar cazacii îi aşteptară să se apropie la un foc de armă şi atunci traseră toți dintr-o dată din flintele lor cu țeava de şapte palme şi nu mai conteniră cu împuşcăturile. Bubuitul

lor răsunător se răspândi departe, peste câmpurile şi holdele dimprejur, ca un fel de vuiet neîntrerupt; norii de fum învăluiră toată câmpia, dar zaporojenii puşcau întruna fără să se oprească, fără să-şi tragă măcar sufletul. Cei din spate încărcau o flintă după alta şi o treceau celor din față, iar leşii se tot minunau şi nu se mai dumireau de fel, cum de trag cazacii, fără să-şi încarce armele. Perdeaua groasă de fum care se aşternuse peste o armată şi peste cealaltă, îi împiedica pe oşteni să vadă cum cade ba unul, ba altul din rândurile lor; cu toate acestea, leşii simțeau bine că ploaia de gloanțe se întețeşte mereu şi că se îngroaşă gluma, iar când dădură înapoi, ca să iasă din întunecimea fumului şi să-şi mai dea seama pe ce lume trăiesc, văzură că mulți ostaşi lipsesc dintre ei; pe când cazacii, din rândurile cărora nu căzuseră decât doi-trei de fiecare sotnie, trăgeau întruna, trăgeau înainte, fără să le dea leşilor răgaz nici măcar o clipă. Până şi inginerul străin se minună nespus de un asemenea fel de a lupta, nemaivăzut încă de el, şi zise, de față cu toată lumea: „Straşnici voinici, zaporojenii ăştia! Uite cum ar trebui să se bată şi alții, prin alte țări!” După care îi sfătui pe leşi să îndrepte tunurile asupra taberelor căzăceşti. Gâtlejurile largi de tuci scoaseră un muget greu; pământul se cutremură şi gemu până departe, iar câmpia se învălui într-un nor de fum de două ori mai gros. Până şi locuitorii oraşelor mai apropiate şi chiar şi mai îndepărtate simțiră pe uliți şi în piețe mirosul prafului de puşcă. Dar țintaşii ochiseră prea sus şi ghiulelele încinse făcură, în zborul lor, un arc prea înalt, trecură cu un scrâşnet înspăimântător peste capetele cazacilor şi se îngropară adânc în pământ, răscolindu-l şi aruncând în aer vârtejuri negre de țărână. Inginerul franțuz îşi puse mâinile în cap la vederea unei astfel de neştiințe şi se apucă chiar el să îndrepte gurile tunurilor, cu toată ploaia de gloanțe ce cădea cu nemiluita dinspre cazaci.

Taras îşi dădu seama numaidecât că o să fie vai şi amar de polcurile Nezamaikovski şi Steblikivski şi strigă odată cât îl ținea gura: „leşiți repede de după care şi săriți în şa!” Dar

cazacii n-ar fi izbutit să le facă pe amândouă, dacă Ostap nu s-ar fi repezit drept în mijlocul leşilor şi n-ar fi smuls fitilurile din mâinile a şase tunari; numai de la patru nu putu să le smulgă, pentru că leşii îl alungară înapoi.

În vremea aceasta, căpitanul străin luă cu mâna lui un fitil şi se pregăti să tragă dintr-un tun aşa de mare, cum nu mai văzuseră vreodată cazacii. Gura neagră a tunului privea înspăimântător, de parcă ar fi fost chiar moartea cea cu o mie de ochi. Şi când bubui o dată, iar după el alte trei, zguduind pământul care le întoarse cele patru bubuituri înăbuşite, mult amar mai semănară! Multe mame bătrâne aveau să-şi plângă feciorii-cazaci, bătându-se în pieptul ofilit cu mâinile lor osoase! Şi multe văduve aveau să rămână din acea zi în Gluhov, Nemirov, Cernigov şi alte oraşe. Au să iasă, bietele de ele, zi de zi în piață, au să se agate de toți trecătorii, privindu-i în față şi căutând printre ei pe unul, cel mai drag din lumea aceasta. Dar oricâtă oştire de tot felul o să treacă prin oraş, n-o să se afle în rândurile ei acel unul, cel mai drag din lume.

Jumătate din curenul Nezamaikovski parcă nici n-ar fi fost vreodată pe lume. Cum pustieşte grindina o holdă, culcând la pământ spicele grele ca galbenii, tot astfel au fost nimiciți şi culcați la pământ cazacii.

Şi cum s-au mai năpustit atunci frații lor! Cum s-au mai avântat în luptă! Ce mânie năprasnică l-a cuprins pe hatmanul Kukubenko, când a văzut că cea mai mare parte dintre voinicii lui au pierit! Şi-a adunat pe loc toți cazacii polcului Nezamaikovski ce-i mai rămăseseră, şi s-a băgat drept acolo unde era încăierarea mai mare. Cuprins de mânie cum era, a sfârtecat în bucăți pe cel dintâi dintre leşi care i-a ieşit în cale, a doborât de pe cai o mulțime de călăreți, străpungând dintr-o dată cu sulița şi calul şi omul, şi-a tăiat drum până la tunari, şi când a pus mâna pe un tun, l-a văzut şi pe Stepan Guska şi pe hatmanul polcului Umanski, care trebăluiau şi ei tot acolo, gata-gata să cucerească tunul cel mare. Atunci îi lăsă pe ei să se descurce cu tunurile şi se îndreptă cu oamenii săi spre o altă încăierare. Şi uite aşa se

făcea că pe unde trecea polcul Nezamaikovski, rămânea o uliță, iar pe unde se răsucea, gata şi ulicioară! Rândurile vrăjmaşilor se răreau văzând cu ochii. Cădeau leşii ca spicele! Lângă căruțe lupta Vovtuzenko; mai în față Cerevicenko, iar mai în fund Degtiarenko, după care venea Vertâhvist, hatman de curen. Degtiarenko străpunsese cu sulița doi şleahtici şi nimerise, în sfârşit, un al treilea, care nu se lăsa doborât cu una cu două. Sprinten ca o zvârlugă şi puternic era leahul; straie scumpe avea pe el şi adusese în război cincizeci de slugi. Rău l-a mototolit el pe Degtiarenko, l-a aruncat la pământ, a ridicat sabia deasupra lui şi a strigat: „Nu se află printre voi, câinilor, niciunul care să-mi poată ține piept!”

„Ba cum să nu!” răspunse Moşii Şilo, ieşind în față. Era un cazac zdravăn care fusese de nenumărate ori hatman pe mare şi îndurase o sumedenie de nenorociri. Odată, el şi cazacii lui fuseseră prinşi de turci lângă Trebizonda şi puşi să tragă la galere, cu mâinile şi picioarele ferecate în lanțuri; săptămâni întregi îi lăsau păgânii fără să le dea pic de mei fiert, iar de băut le aduceau apă sălcie de mare. Dar toate le-au îndurat fără să crâcnească sărmanii robi, numai ca să nu-şi schimbe credința lor pravoslavnică. Doar hatmanul Moşii Şilo nu putu răbda: calcă în picioare credința-i sfântă, îşi legă în jurul capului păcătos turbanul afurisit, câştigă încrederea paşei şi ajunse chelar pe vas şi mai mare peste toți robii. Mult s-au mai întristat din astă pricină bieții osândiți, pentru că ştiau ei bine că dacă unul de-ai lor îşi vinde credința şi trece de partea asupritorilor, mai grea şi mai amară soartă îi aşteaptă din partea lui decât a oricărui alt păgân. Şi nu s-au înşelat. Moşii Şilo i-a aşezat câte trei în rând, i-a ferecat cu lanțuri noi, iar frânghiile nemiloase, cu care erau legați, le-a strâns până le-a pătruns la oase; apoi le-a tras fiecăruia câte un pumn după ceafă şi numai în ghionturi i-a ținut. Dar când turcii, bucuroşi că şi-au găsit o astfel de slugă, s-au aşezat la chef şi uitându-şi de legea lor, s-au îmbătat criță, Şilo a adus toate cele şaizeci şi patru de chei şi le-a împărțit robilor, ca să-şi desfacă lanțurile şi fiarele, să le azvârle în mare, iar în locul lor să ia în

mână câte o sabie şi să-i măcelărească pe păgâni. Multă pradă au luat atunci cazacii şi s-au întors acasă plini de slavă, iar cobzarii au preamărit vreme îndelungată isprăvile lui Moşii Şilo. L-ar fi ales cazacii neapărat hatman în oştire, dar era un om tare sucit. Uneori săvârşea câte o faptă care nu i-ar fi venit în minte nici celui mai mare înțelept; dar alteori se prostea de-a binelea. Aşa de pildă, şi-a irosit în chefuri şi petreceri tot ce-a avut, s-a împrumutat pe la toți cei din Seci, ba pe deasupra, a mai şi furat ca un hoț de drumul mare: într-o noapte a şterpelit dintr-un polc vecin toate hamurile de acolo şi le-a zălogit unui cârciumar. Pentru isprava aceasta ruşinoasă cazacii l-au legat de stâlpul din mijlocul pieței şi au pus alături de el o măciucă, pentru ca fiecare să-l croiască pe Şilo, după puterea lui. Dar nu s-a găsit în rândurile zaporojenilor niciunul care să ridice mâna asupra lui, pentru că toți îşi aminteau de vitejiile pe care le săvârşise. Aşa era cazacul Moşii Şilo.

„Ba mai sunt şi dintre aceia care să vă bată pe voi, câinilor!” strigă el, repezindu-se la leah. Şi ce s-au mai bătut! Până şi apărătoarele şi platoşele amândurora se îndoiră de atâtea lovituri. Leahul, vrăjmaşul, îi spintecă zalele şi tăişul săbiei lui străbătu la trupul cazacului, înroşindu-i cămaşa. Dar Şilo nici nu băgă de seama asta: îşi avântă în sus brațul vânjos (şi greu mai era brațul de voinic!) şi-l izbi fără de veste în cap. Țăndări s-au ales din coiful de aramă; leahul se clătină, se prăbuşi la pământ, iar Şilo se apucă să-şi taie şi să-şi cresteze duşmanul amețit de lovitură. Lasă-l, cazace, lasă-l în plata Domnului! întoarnă-te mai bine înapoi! Dar nu se întoarse cazacul la vreme şi una din slugile răpusului îi şi implântă pumnalul în ceafă. De-abia atunci se-ntoarse Şilo, dar tocmai când fu gata să-l ajungă pe cutezător, acesta fu învăluit de un nor de fum. De pretutindeni se auzi răpăiala de flinte. Şilo se clătină pe picioare şi simți că rana primită îi aduce moartea… Apoi se prăbuşi la pământ, îşi duse mâna la rană şi spuse tovarăşilor săi: „Rămâneți cu bine, cazaci dumneavoastră, frați de arme! Trăiască în vecii vecilor pământul pravoslavnic

al Rusiei şi veşnică să-i fie slava!” Apoi îşi închise ochii stinşi şi sufletul lui de cazac părăsi trupul aprig. În vremea asta, iată-l şi pe hatmanul Zadorojnîi, cu oamenii lui; apoi pe Vertîhvist, care tăia cărări în rândurile leşilor, şi pe Balaban, care-l urma.

— Ei, ce ziceți, fraților? le strigă Taras hatmanilor de curene. Mai aveți praf de puşcă în cornuri? N-a slăbit încă tăria voastră de cazaci? Nu se dau bătuți cazacii?

— Mai avem, taică, praf în cornuri! N-a slăbit încă tăria noastră de cazaci. Nu se dau bătuți cazacii!

Şi se avântară zaporojenii cu şi mai multă putere şi învălmăşiră cu totul rândurile duşmanilor. Polcovnicul cel mărunt de statură sună adunarea şi porunci să fie înălțate opt flamuri zugrăvite, pentru a-şi strânge laolaltă leşii împrăştiați peste toată câmpia. Aceştia se năpustiră în fugă spre flamuri, dar n-apucară să se aşeze ca lumea, şi hatmanul de curen Kukubenko se năpusti, izbi iar cu polcul său Nezamaikovski drept în mijlocul lor şi se trezi față în față cu polcovnicul cel burtos. Şi nu putu polcovnicul să țină piept cazacilor: îşi întoarse calul şi o luă la fugă. Iar Kukubenko îl goni departe peste câmp, împiedicându-l să se unească cu polcul lui. Văzând una ca asta, Stepan Guska, din polcul lăturalnic, se repezi să-i taie calea leahului, cu arcanul în mână; cu capul lipit de coama calului, zbură aşa până alese o clipă mai prielnică şi dintr-o singură aruncătură îl prinse pe duşman cu lațul de gât. Polcovnicul se învineți la chip şi se apucă de frânghie cu amândouă mâinile, străduindu-se din răsputeri s-o rupă, dar o lovitură voinicească a cazacului îi înfundă în burtă sulița ucigătoare. Şi polcovnicul rămase locului, țintuit la pământ. Dar nici Guska n-avu o soartă mai bună. N-apucară să se dezmeticească bine acei cazaci şi îl văzură pe Guska ridicat în patru sulițe. „Piară toți vrăjmaşii! Strălucească în vecii vecilor pământul rusesc” – atâta apucă să spună sărmanul şi îşi dădu pe loc sufletul.

Se uitară cazacii în jur, şi ce să vezi? Dintr-o parte Metelîția împărțea cu dărnicie lovituri, cinstind când pe unul, când pe

altul dintre leşi; din altă parte îi înghesuia hatmanul Nevîlîciki cu oamenii lui; lângă căruțele mai apropiate, Zakrutîguba îi sucea şi îi buşea de mai mare dragul, iar lângă căruțele mai îndepărtate, al treilea Pîsarenko alungase cât colo o ceată întreagă. Mai departe, cazacii încăierați piept la piept cu leşii se băteau chiar sus pe care.

— Ce ziceți, fraților? strigă iar hatmanul Taras, trecând pe calul său înaintea tuturor. Mai aveți praf de puşcă în cornuri? Nu slăbeşte încă puterea voastră de cazaci? Nu se dau bătuți cazacii?

— Mai avem, taică, praf în cornuri! Nu slăbeşte puterea noastră de cazaci! Nu se dau bătuți cazacii!

Dar nu trecu mult şi Bovdiug căzu de pe car. Drept sub inimă îl nimerise glonțul; dar îşi adună bătrânul toată puterea sufletului său şi zise: „Nu-mi pare rău că plec din lumea asta. Dare-ar Domnul fiecăruia un asemenea sfârşit! Slăvit fie în veci pământul rusesc!” Şi sufletul lui Bovdiug se avântă spre tăriile înalte, ca să povestească bătrânilor răposați mai demult cum ştiu să se bată oamenii pe pământul rusesc şi mai cu seamă cum ştiu să moară pentru credința lor pravoslavnică.

Curând după el se prăvăli la pământ şi hatmanul de curen Balaban, atins de trei răni de moarte: una de suliță, alta de glonte şi a treia de paloş greu. Şi fusese Balaban ăsta unul dintre cei mai destoinici cazaci; bătuse de multe ori ca hatman căile mării, dar cea mai strălucită ispravă dintre toate fusese cea săvârşită pe țărmurile Anatoliei. Mulți țechini au luat atunci cazacii, mult postav scump, țesături frumoase şi tot soiul de podoabe, dar mult amar au gustat pe drum de întoarcere: i-au ajuns din urmă ghiulelele turceşti. Când mi ți-au bubuit o dată tunurile de pe vasul duşman, o jumătate din luntrile cazacilor s-au învârtit ca purtate de vârtej şi s-au răsturnat, înecându-i pe mulți; dar stuful legat de pe margini a ferit luntrile de scufundare. Iar Balaban s-a depărtat vâslind cu nădejde, s-a aşezat în bătaia soarelui şi cei de pe corabia turcească nu l-au mai zărit. Toată noaptea cazacii lui şi cu dânsul au scos cu căuşe şi cuşme apa din barcă şi i-au

astupat spărturile; apoi şi-au tăiat şalvarii, au făcut pânze din ei şi au fugit de urmărirea celei mai repezi corăbii turceşti. Şi nu numai că s-au întors cu bine la Seci, dar au mai adus cu ei şi odăjdii cusute cu fir pentru arhimandritul mânăstirii Mejigorski din Kiev, şi odăjdii din argint curat pentru icoana Maicii Domnului din Zaporojie. Şi multă vreme au proslăvit după aceea cobzarii isprăvile cazacilor norocoşi. Iar acum, simțind că i se apropie sfârşitul, Balaban îşi lăsă adânc capul în piept şi spuse cu voce stinsă: „Pare-mi-se, frați cazaci, că mor de o moarte frumoasă: şapte vrăjmaşi am tăiat cu paloşul, nouă am străpuns cu sulița. Pe mulți i-am strivit sub copitele calului meu, pe mulți i-a ajuns din urmă glonțul meu. Înflorească în veci pământul rusesc!..." Şi sufletul lui se înălță la cer.

Cazaci, cazaci! Nu lăsați pradă duşmanului floarea oştirii voastre! Iată-l pe Kukubenko încercuit! Din tot polcul Nezamaikovski n-au rămas decât şapte oameni; dar şi ei se apără cu cele din urmă puteri. Haina lui Kukubenko e roşie de sânge. Văzându-l în nevoie, Taras se grăbeşte în ajutorul lui. Dar cazacii ajung prea târziu: adânc sub inimă i-a pătruns sulița vrăjmaşă, înainte de a fi fost împrăştiați leşii care l-au încercuit. Şi domol s-a lăsat cazacul în brațele fraților săi şi un val de sânge tânăr i-a țâşnit din piept, ca vinul scump adus din beci în vas de cleştar de slugi nepăsătoare, care, lunecând chiar la gura beciului, sparg plosca neprețuită şi vinul tot se varsă pe jos, iar stăpânul, sosit în fuga mare, îşi pune mâinile în cap de deznădejde, căci îl păstrase cu grijă pentru cea mai fericită întâmplare din viața lui: ziua când l-ar ajuta Dumnezeu să se întâlnească la bătrânețe cu un tovarăş al anilor tineri, să poată bea cu el în amintirea altor vremi, a vremilor trecute, când oamenii ştiau să se veselească mai altfel, mai frumos... îşi roti Kukubenko privirile în jur şi zise: „Mulțumesc lui Dumnezeu că m-a învrednicit să mor în fața ochilor voştri, fraților! Vină după noi alții şi mai vrednici! Strălucească în veci pământul rusesc iubit de Hristos!" Sufletul lui tânăr zbură din trup. Şi-l primiră îngerii pe brațele

lor şi-l înălțară la ceruri, unde o să-i fie mai bine. „Stai aici, Kukubenko, de-a dreapta mea! o să-i zică Hristos: tu nu ți-ai vândut frații, n-ai săvârşit fapte necinstite, n-ai lăsat omul la greu, iar biserica mea ai întărit-o şi ai păstrat-o". Moartea lui Kukubenko îi întrista pe toți. Rândurile cazacilor se răreau din ce în ce, nu se mai zăreau în ele mulți, foarte mulți voinici. Dar tot mai țineau cazacii piept duşmanilor, tot nu se dădeau bătuți.

— Ce ziceți, fraților? mai strigă odată Taras spre polcurile rămase. Mai aveți praf de puşcă în cornuri? Nu vi s-au tocit săbiile? Nu s-a istovit oare în voi puterea căzăcească? Se mai țin încă bine cazacii?

— Las' că ne-ajunge praful de puşcă, taică hatmane! Săbiile noastre mai sunt încă bune, puterea noastră căzăcească nu s-a istovit şi cazacii nu se dau bătuți!

Şi se avântară iar cazacii în luptă, de parcă nici n-ar fi suferit vreo pierdere. Şi iată că nu mai rămaseră în viață decât trei hatmani de polcuri. Iar pretutindeni curgeau râuri de sânge şi se înălțau tot mai sus mormanele de leşuri căzăceşti şi leşeşti. Privi Taras spre ceruri, şi ce să vezi? Şiruri întregi de hultani pluteau în tăriile lui. Ehei, ce mai ospăț pentru ei! în vremea aceasta un vrăjmaş îl ridică în lance pe Metelâția, iar capul celui de-al doilea Pîsarenko se-nvârti şi el în aer, clipind din ochi pentru cea din urmă oară. Sfârtecat în patru, Ohrim Guska se prăbuşi ca secerat la pământ. „Hai!" strigă Taras şi făcu semn cu basmaua. Ostap îi pricepu numaidecât chemarea şi năpustindu-se cu ai lui din locul de pândă, izbi greu călărimea vrăjmaşă. Şi nu putură leşii ține piept acelei navale şi o luară la goană, iar Ostap îi fugări drept spre locul înțesat cu pari şi vârfuri de lănci. Acolo, caii lor prinseră a se împiedica şi a cădea, iar leşii zburau şi ei la pământ, peste capetele lor. Cazacii curenului Korsunski, care rămăseseră cei din urmă la pândă de după căruțe, văzând că leşii au ajuns în bătaia flintei lor, traseră cu toții dintr-o dată. Leşii se învălmăşiră şi îşi pierdură cu desăvârşire cumpătul, iar cazacii prinseră iar inimă. „Iacătă că am biruit tot noi!" se

auziră de pretutindeni glasuri de zaporojeni; apoi răsunară goarnele şi cazacii înălțară flamura biruinței. Leşii zdrobiți fugeau care încotro, căutând să se ascundă. „Nu, n-am biruit încă pe deplin!” grăi Taras, cătând spre porțile oraşului, şi vorba lui era plină de adevăr.

Porțile se deschiseră larg şi, prin ele, ieşi în zbor nebun polcul de husari, podoaba tuturor polcurilor călări. Husarii călăreau toți ca unul armăsari roibi, de soi. În fața tuturor zbura ca vântul şi ca gândul un voinic mai sprinten şi mai frumos decât toți ceilalți. De sub coiful de aramă i se vedea părul negru răvăşit de vânt şi legată de braț îi fâlfâia o năframă scumpă, înflorată de mâinile celei mai frumoase fecioare dintre frumoase. Când îl văzu, Taras rămase ca trăsnit: călărețul era Andrii. Iar voinicul, încins de dorul nestăvilit al luptei şi lacom de a se învrednici cu adevărat de darul ce-l purta în mână, se repezi spre cazaci aidoma ogarului tânăr, cel mai frumos şi cel mai iute din toată haita. Aşa se repede ogarul, la un îndemn al vânătorului priceput, întinzându-şi picioarele ce parcă nici nu ating pământul, plecându-şi tot trupul într-o parte, şi aruncând din fugă zăpada răscolită şi întrecând de zece ori, în focul goanei lui, iepurele după care aleargă. Bătrânul Taras se opri în loc, privind cum îşi curăță Andrii calea, cum împrăştie, măcelăreşte şi împarte lovituri de sabie în dreapta şi în stânga. Dar nu-l rabdă inima pe Taras şi începu să strige: „Cum?... Dai în ai tăi?... în ai tăi, fecior de satană? în ai tăi dai?...” Dar Andrii nu vedea pe cei care-i stăteau în față, nu ştia dacă-s de-ai lui sau străini; nu vedea nimic. Vedea doar cârlionții, cârlionții lungi, pieptul alb ca lebăda lacurilor, gâtul ca neaua, umerii, într-un cuvânt tot ceea ce fusese zămislit pentru sărutări pătimaşe.

— Ehei, flăcăiaşilor, momiți-l spre pădure! Momiți-l numai şi... las’ pe mine! strigă Taras, şi pe dată treizeci dintre cei mai iuți cazaci se arătară gata să-l momească pe Andrii. Îşi îndesară mai bine pe cap căciulile şi se repeziră drept în fața husarilor, tăindu-le drumul. Izbiră dintr-o parte rândurile din

față, le învălmăşiră, le despărțiră de cele din spate, cinstiră cu lovituri pe unul, ospătară darnic pe altul, iar Golokopâtenko îl lovi setos pe Andrii cu latul săbiei pe spate şi o luă numaidecât la fugă din fața leşilor, cât îl țineau puterile de cazac. Cum s-a mai încins Andrii! Cum a prins să clocotească prin toate vinele lui sângele tânăr! îmboldindu-şi calul cu pintenii tăioşi, se avântă ca săgeata în urma cazacilor, fără să mai privească îndărăt, fără să vadă că abia de se pot ține după el vreo douăzeci de leşi cu totul. Iar cazacii zburau ca vântul pe caii lor, drept spre pădure. Andrii îşi grăbi şi mai mult armăsarul şi tocmai când era gata să-l ajungă pe Golokopâtenko, o mână vânjoasă apucă fără de veste calul de frâu. Andrii întoarse capul: în fața lui stătea Taras! Atunci începu să tremure din toate mădularele şi îngălbeni la față…

Aşa se întâmplă cu şcolarul care-i repede fără să vrea un pumn tovarăşului său, şi primind de la acesta o lovitură cu linia în frunte, se aprinde dintr-o dată ca focul, sare orbit de mânie din bancă, se ia după fugarul înspăimântat, gata să-l sfâşie în bucăți, când deodată se pomeneşte față-n față cu profesorul, care tocmai intră pe uşă. Cât ai clipi din ochi, se potoleşte pornirea lui nebunească şi se ostoieşte mânia neputincioasă. Tot astfel, într-o singură clipă se potoli – ca şi cum n-ar fi fost vreodată – mânia lui Andrii. Nu-l vedea decât pe tatăl său, înfricoşător la chip.

— Ei, ce facem acum? rosti Taras, privindu-l drept în ochi.

Dar Andrii nu ştiu să răspundă nimic la vorbele lui şi stătea cu privirile în pământ.

— Ce zici, feciorul meu! Ți-au ajutat leşii tăi?

Dar nici acum Andrii nu răspunse nimic.

— Va să zică, ai vândut tot? Credința, pe ai tăi?!… Biine! Ia descăleca!

Ascultător ca un copil, voinicul descăleca şi rămase în fața lui Taras, cu sufletul la gură.

— Stai aşa şi nu mişca! Eu te-am făcut, eu o să te ucid! mai spuse Taras, şi dându-se cu un pas îndărăt, îşi scoase puşca de pe umeri.

Alb ca varul era chipul lui Andrii şi doar buzele i se mişcau încet, rostind un nume; dar numele ce-l rostea nu era nici al patriei, nici al mamei şi nici al fraților săi. Era numele frumoasei leahe. Şi Taras trase!

Ca spicul atins de seceră, ca mielul care simte sub inima lui tăişul ucigător, Andrii îşi lăsă capul în piept şi se prăbuşi pe iarbă, fără să scoată o vorbă măcar!

Iar părintele ucigaş rămase să privească îndelung trupul neînsufleţit al fiului ucis. Era şi după moarte nespus de frumos; chipul lui plin de bărbăție, care cu câteva clipe înainte strălucise de putere şi de farmecul ce supunea orice inimă de femeie, mai păstra încă frumusețea lui minunată; sprâncenele-i negre, cum e catifeaua cernită, scoteau şi mai mult în vileag trăsăturile feței golite de sânge.

— Ce-i lipsea să fie cazac adevărat? spuse Taras. Înalt la stat, sprâncene negre, față… parcă-i boier curat. Şi ce mână tare a avut la luptă! Şi a pierit, a pierit fără slavă, ca un câine ticălos!

— Tată, ce-ai făcut? Tu l-ai răpus? întrebă Ostap, care se apropiase în vremea asta călare.

Taras încuviință cu un semn al capului.

Ostap se uită lung în ochii mortului şi, simțind o mare milă pentru fratele său, spuse îndată:

— Să-l încredințăm cu cinste pământului, ca să nu-i batjocorească vrăjmaşii trupul şi să nu-l sfârtece cu ciocurile lor păsările de pradă.

— Las' că are cine să-l îngroape şi fără noi! răspunse Taras. Are cine să-l jelească şi să-l bocească!

Apoi rămase o vreme pe gânduri, dacă trebuie să-i azvârle leşul lupilor spre sfâşiere, ori să cruțe vitejia lui voinicească, pe care orice luptător neînfricat trebuie s-o cinstească la altul. Dar deodată îl zări pe Golokopâtenko zburând spre el în goana calului.

— Nenorocire mare, hatmane! S-au întărit leşii! Le-au sosit în ajutor puteri noi!

Nu sfârşi vorba Golokopâtenko şi iată-l pe Vovtuzenko:

— Jale, hatmane! Le vin leşilor mereu alte ajutoare!…

Şi nu sfârşi bine Vovtuzenko şi sosi în goana mare Pîsarenko, dar nu pe cal, ci pe jos – îşi pierduse calul în luptă.

— Unde-mi eşti, taică? Te caută cazacii! A căzut hatmanul de curen Nevâlâciko şi Zadorojnâi, aşijderea şi Cerevicenko… Dar cazacii luptă neclintiți şi nu vor să moară, până nu te-or vedea la față; aşa li-i dorința: să-i învălui cu privirea ta înainte de a-şi da sufletul!

— Încalecă, Ostap! spuse Taras, grăbit să-şi mai vadă cazacii în viață şi să le dea prilejul să-şi privească şi ei hatmanul în ceasul cel de pe urmă.

Dar n-apucară ei să iasă din pădure, că vrăjmaşii o împresurară din toate părțile; printre copaci, oriunde ar fi privit cu ochii, se iviră călărești cu săbii şi sulițe în mână. „Ostap!… Ostap, nu te lăsa!” strigă Taras şi, smulgându-şi sabia din teacă, prinse a-i croi în fel şi chip pe cei care-i cădeau la îndemână. Şase leşi dintr-o dată se năpustiră asupra lui Ostap. Numai că-i ajunse pesemne ceasul rău: unuia îi zbură capul, altul se dădu înapoi, dar se rostogoli la pământ, altul se alese cu vârful suliței între coaste. Cel de-al patrulea, mai cutezător, îşi feri capul de glonț; plumbul fierbinte nimeri în pieptul calului care se ridică pe picioarele dindărăt, turbat de durere, şi se prăbuşi apoi la pământ, strivind şi călărețul sub greutatea lui… „Aşa, feciorule!… Aşa, Ostap!… îi strigă Taras. Iaca vin şi eu!”… Dar nu mai prididea să se apere de alți şi alți vrăjmaşi. Lupta Taras, spinteca leşii, împărțea mângâieri în dreapta şi în stânga, dar tot cu ochii la Ostap era; şi vedea bătrânul că iar i s-a încăierat feciorul cu vreo opt leşi deodată. „Ostap!… Ostap, Ostap, țin-te bine!” Dar nu mai e chip să se țină Ostap; unul dintre leşi îi şi aruncase arcanul de gât, iar ceilalți îl legau, îl duceau pe Ostap al lui! „Eh, Ostap, Ostap! strigă Taras, făcându-şi drum din greu cu sabia spre el şi tocând leşii în dreapta şi în stânga, cum toacă bucătarul varza. Eh, Ostap, Ostap!…” Dar în aceeaşi clipă simți ca o izbitură de bolovan în cap. Toate se învârtiră şi se rostogoliră în ochii lui. Ca într-un vălmăşag nebun, văzu o

clipă capete de oameni, lănci, fum, sclipiri de foc, crengi cu frunze, toate îi jucară înaintea ochilor… Apoi se prăbuşi greu, ca un stejar bătrân, tăiat la rădăcină. Şi privirile i se împânziră de ceață.

X

— Ei, da' mult am mai dormit! grăi Taras, venindu-şi în fire ca după un somn greu, de beție, şi cercă să-şi dea seama unde se află. O slăbiciune covârşitoare îi stăruia în mădulare, în ochii lui jucau, când ivindu-se, când pierind iar, pereții şi ungherele unei odăi pe care n-o ştia. În cele din urmă îl văzu pe Tovkaci, care şedea în fața lui şi părea că ascultă cu grijă orice răsuflare ce-i ieşea din piept.

„Da, gândi Tovkaci, auzindu-l, ai fi dormit poate somnul de veci!" dar nu spuse nimic şi se mulțumi doar să-l amenințe pe Taras cu degetul, poruncindu-i să tacă.

— Da' spune o dată unde mă aflu! întrebă iar Taras, încordându-şi gândurile şi căutând să-şi amintească cele întâmplate.

— Taci! îl dojeni cu asprime tovarăşul de lupte. Ce mai vrei să ştii! Nu vezi că eşti tot numai răni? De două săptămâni zbor cu tine în şa, fără să-mi trag sufletul, iar tu în fierbințeala bolii îndrugi te miri ce năzdrăvănii! Ăsta-i cel dintâi somn liniştit pe care-l dormi! Taci acum, dacă nu vrei să-ți faci tu singur rău!

Dar Taras se străduia din răsputeri şi se muncea să-şi adune gândurile şi să-şi amintească de tot ce-a fost.

— Păi... pe mine m-au înconjurat leşii şi m-au înhățat chiar, nu-i aşa? Şi n-aveam nicio putință să scap din mâinile lor!

— Taci, dacă-ți spun, afurisitule! strigă Tovkaci înciudat, ca o dădacă scoasă din răbdări, care dojeneşte un copilaş neastâmpărat. Te ajută la ceva să afli cum de-ai scăpat? Mulțumeşte-te că ai scăpat şi gata! S-au găsit şi oameni care să nu te lase la greu! Şi acum ajunge! Mai avem noi destule nopți de fugă împreună! Crezi poate că treci în ochii leşilor drept un cazac de rând? Da' de unde! Au pus preț pe capul tău două mii de galbeni!

— Da' Ostap? strigă Taras şi se încorda din răsputeri ca să se ridice, dar deodată îşi aminti cum vrăjmaşii l-au înhățat pe Ostap, cum l-au legat chiar în fața lui şi pricepu că acum voinicul e în mâinile leşilor.

Şi durerea îi ameți capul bătrân. Rupse şi smulse toate legăturile de pe răni, le aruncă cât colo, dădu să spună ceva cu glas tare, dar în loc de asta îndrugă vorbe fără şir; fierbințeala şi aiurările puseră iar stăpânire pe dânsul şi vorbele nebuneşti, fără legătură între ele, ieşeau nestăvilite din gura lui.

Iar tovarăşul lui credincios stătea în fața sa, ocărându-l şi copleşindu-l cu vorbe aspre pline de dojana. În cele din urmă, îl apucă de mâini şi de picioare, îl înfăşa ca pe un prunc, îi legă la loc rănile, îl înveli într-o piele de bou, apoi îl puse într-o scoarță tare, îl prinse cu frânghii de şa şi porniră iar la drum în goană mare.

— O să te duc acasă, fie chiar şi mort! N-o să le îngădui leşilor să-şi bată joc de tine, neam de cazac, să-ți sfârtece trupul în bucăți şi să ți-l azvârle în apă. De-o fi să-ți ciugulească hultanul ochii din cap, apoi acela să fie măcar un hultan din stepa noastră şi nu unul de-al leşilor, care vine de pe pământul lor. Măcar mort şi tot te-oi duce eu în Ucraina noastră.

Aşa vorbi tovarăşul credincios şi după ce umblă fără răgaz călare zile şi nopți de-a rândul, îl duse pe Bulba, care zăcea fără cunoştință, drept la Seci. Acolo se apucă să-l tămăduiască, oblojindu-l zi şi noapte cu ierburi şi cataplasme; mai găsi şi o ovreică pricepută în ale tămăduirii, care vreme de o lună îi dădu să bea tot soiul de fierturi şi, în sfârşit, Taras se simți mai bine. Fie că l-au ajutat doftoriile, fie că tăria lui de fier a biruit boala, dar peste o lună şi jumătate, Taras se putu ține pe picioare; rănile lui erau vindecate şi doar crestăturile lăsate de săbiile vrăjmaşe mărturiseau cât de adânc fusese rănit bătrânul cazac. Cu toate acestea Bulba era din zi în zi mai posomorit şi mai trist. Trei brazde adânci i se iviră pe frunte şi nu se mai neteziră niciodată. Îşi aruncă bătrânul

privirile în jur şi văzu că toate erau acum schimbate la Seci. Vechii lui tovarăşi muriseră toţi pe câmpul de luptă. Nu mai rămăsese niciunul dintre aceia care se ridicaseră pentru dreptate, credinţă şi frăţie căzăcească. Că şi dintre aceia care porniseră cu hatmanul lor în urmărirea tătarilor nu mai rămăsese niciunul: toţi îşi dăduseră vieţile, toţi pieriseră, care în luptă, de moarte vitează, care de foame şi de sete în stepa sărată a Crimeii, care în robie, nemaiputând să îndure o asemenea ruşine. Nici vechiul hatman nu mai era de mult în viaţă, nici alţi tovarăşi bătrâni de-ai lui Bulba; peste mormintele celor care fuseseră odată cazaci plini de putere clocotitoare creştea acum iarba. I se năzărea lui Taras că parcă ar fi fost pe acolo un chef mare şi zgomotos, dar că acum vasele erau făcute ţăndări, că nu mai rămăsese pe nicăieri pic de vin, că oaspeţii şi slugile furaseră toate potirele şi năstrapele scumpe, iar stăpânul casei stătea încruntat şi-şi zicea; „Mai bine n-ar fi fost niciodată acel chef!” Zadarnic cei din jur căutau să-l întoarcă de la gândurile lui şi să-l înveselească, zadarnic banduriştii bătrâni şi bărboşi, strânşi câte doi şi trei laolaltă, treceau pe dinaintea lui, slăvind isprăvile-i vitejeşti de cazac. Taras privea totul cu asprime şi nepăsare; pe faţa lui împietrită nu se putea citi decât o durere nestinsă şi cu capul lăsat trist în piept spunea întruna: „Fiul meu! Ostap al meu!”

În vremea asta, zaporojenii se găteau să pornească pe mare. Două sute de luntri fură coborâte pe apele Niprului şi, curând, Asia Mică zări şi ea cazaci cu capete rase şi cu câte un moţ lung în creştet, cazaci care treceau prin foc şi sabie ţărmurile ei înfloritoare; mai zări şi turbanele localnicilor săi mahomedani presărate aidoma florilor fără număr prin câmpiile stropite de sânge sau plutind pe valuri lângă ţărmurile ei. Mai văzu nenumăraţi şalvari zaporojeni mânjiţi cu dohot şi nenumărate mâini vânjoase, cu biciuşti negre. Zaporojenii au mâncat şi au nenorocit toţi strugurii, iar prin moschee au lăsat grămezi întregi de bălegar; şalurile scumpe, persiene, le-au folosit drept brâie, încingându-le peste svitcile

murdare. Şi multă vreme după aceea s-au mai găsit prin meleagurile pomenite pipe scurte de-ale zaporojenilor. Bucuroşi de isprava lor, au pornit apoi pe drum de întoarcere; dar o corabie turcească, cu zece tunuri, s-a luat după ei şi, trăgând din toate tunurile deodată, a împrăştiat ca pe nişte păsări luntrişoarele lor uşoare. A treia parte din cazaci îşi găsi moartea în valurile mării, dar ceilalți se strânseră iar laolaltă şi ajunseră cu bine la gurile Niprului, aducând cu ei şi douăsprezece butoiaşe doldora de țechini. Dar toate astea nu-l mai bucurau pe Taras. El pleca în lunci şi în stepă, zicând că se duce la vânătoare; alicele lui însă rămâneau toate nefolosite. Cu sufletul plin de durere se aşeza pe malul mării, punându-şi puşca jos şi şedea multă vreme aşa, cu capul plecat, rostind întruna: „Ostap al meu! Ostap al meu!" în fața lui se aşterneau valurile sclipitoare ale Mării Negre; departe, în păpuriş, țipa câte un pescăruş... Mustața căruntă a lui Bulba lucea ca argintul şi lacrimile una după alta îi picurau încet din ochi.

În cele din urmă Taras nu mai putu să îndure. „Fie ce-o fi, dar eu mă duc în cercetare, ca să aflu de-i viu ori în mormânt. Ori poate nici în mormânt nu mai e?! Întâmplă-se orice, că eu tot o să aflu!" Nu trecu o săptămâna şi Taras se şi afla în oraşul Uman, călare pe cal, înarmat cu suliță şi sabie, având plosca de drum prinsă în şa, ceaunaşul cu salamată, praf de puşcă şi cartuşe, piedici pentru cal şi câte altele ce-i trebuiau. În oraş, Bulba se duse drept la o căsuță urâtă şi murdară, cu ferestruicile mici, care abia se zăreau de afumate ce erau. Coşul de la sobă era astupat cu cârpe, iar acoperişul găurit era înțesat de vrăbii. Chiar în fața uşii se ridica un morman de gunoi. Din fereastră se zărea un cap de ovreică, cu scufie împodobită cu mărgăritare înnegrite.

— Bărbatul ți-e acasă? întrebă Taras, descălecând şi legându-şi calul de un cârlig de fier, bătut chiar lângă uşă.

— Acasă! răspunse femeia şi ieşi grăbită în prag, aducând o merță de grăunțe pentru cal şi o cană de bere pentru călăreț.

— Şi unde-i jidovul tău?

— E în odaia cealaltă; se roagă, spuse muierea făcând o plecăciune, iar când îl văzu pe Bulba că duce cana cu bere la gură, îi ură multă sănătate.

— Rămâi aici! Hrăneşte şi adapă calul, că eu vreau să vorbesc între patru ochi cu omul tău. Am treabă cu dânsul.

Ovreiul era vestitul Iankel, care se făcuse arendaş şi cârciumar în oraşul acela, având-i acum la mână pe toți panii şi şleahticii din împrejurimi, cărora le luase încetul cu încetul toți banii şi-şi făcuse bine simțită şederea prin partea locului. Pe o întindere de trei leghe împrejur nu mai rămăsese niciun bordei în picioare: totul se dărăpănase, se învechise, totul se dusese pe băutură şi nu rămăsese decât sărăcia lucie şi zdrențăroasă. Ținutul întreg era pustiit, de parcă l-ar fi bântuit focul sau ciuma. Şi dacă Iankel ar mai fi trăit acolo încă zece ani, el ar fi pustiit, fără îndoială, tot voievodatul. Taras intră în odaie. Ovreiul se ruga, acoperit cu un tales 1 destul de murdar şi tocmai bine se întoarse ca să scuipe pentru cea din urmă oară, după obiceiul credinței sale, când, deodată, dădu cu ochii de Bulba, care se ținea la spatele lui. Şi în aceeaşi clipă începură mai întâi şi-ntâi să joace înaintea lui cei două mii de galbeni făgăduiți pentru capul cazacului; dar Iankel se ruşina şi el de lăcomia sa şi căută să înăbuşe pofta-i nesățioasă de aur ce-i încolăcea inima ca un şarpe.

— Ascultă, Iankel, îi spuse Taras jidovului, care tot făcându-i plecăciuni, închise grijuliu uşa, ca să nu-i vadă cineva. Te-am scăpat de la moarte! Fără mine zaporojenii te-ar fi ciopârțit ca pe un câine! Acum e rândul tău să-mi faci un bine.

Jidovul strâmbă puțin din nas.

— Ce bine? Dacă-i vorba de un bine care se poate face, atunci de ce nu l-aş face?

— Lasă palavrele! Du-mă la Varşovia.

— La Varşovia? Cum adică la Varşovia? întrebă Iankel. Sprâncenele şi umerii lui se înălțară de uimire.

— Nu vreau s-aud nimic! Du-mă la Varşovia şi gata! Fie ce-o fi, dar eu vreau să-l mai văd o dată, să-i spun măcar o

vorbă.

— Cui să-i spuneți o vorbă?

— Lui Ostap, feciorul meu.

— Oare n-ați auzit pan Taras că…

— Ştiu, ştiu tot: pe capul meu s-a pus preț două mii de galbeni! Da' bine mai cunosc, proştii de ei, cât face capul meu! Uite, eu îți dau cinci mii. Două mii acum, şi Bulba deşertă din buzunarele lui două mii de galbeni, iar ceilalți când m-oi întoarce.

Ovreiul înşfacă un ştergar şi acoperi cât ai clipi galbenii cu el.

— Vai ce ban frumos! Vai ce ban frumos! nu mai contenea el, răsucind un galben între degete şi încercându-l între dinți. Eu aşa cred, că omul de la care a luat pan Taras galbenii ăştia minunați după ce i-a pierdut n-a mai trăit niciun ceas pe lume, ci s-a dus la râu şi s-a înecat în apele lui, de inimă rea.

— N-aş fi stat eu să mă rog de tine! M-aş fi dus poate singur la Varşovia, dar mi-e că mă cunoaşte careva şi că pun mâna pe mine afurisiții ceia de leşi, pentru că eu nu-s hâtru la scorneli. Pe când voi, jidovii, sunteți parcă anume făcuți pentru ele. Sunteți în stare să-l trageți pe sfoară şi pe dracu! Voi cunoaşteți toate vicleşugurile. Iacă de ce am venit la tine! Ş-apoi nici la Varşovia nu m-aş fi descurcat eu de unul singur! Pune chiar acum caii la căruță şi du-mă!

— Da ce gândeşte pan Bulba, că-i de ajuns să înhami iapa la căruță şi „di, murgule"? Îşi închipuie cumva pan Taras că pot să-l duc aşa, cum e, fără să-l ascund?

— Bine, atunci ascunde-mă cum te-oi pricepe! Bagă-mă într-un butoi deşert! Merge?

— Vai, vai, vai! Crede oare pan Taras că eu pot să-l bag într-un butoi? Nu-şi dă seama, oare, că fiecare o să-şi închipuie că duc rachiu?

— N-are decât să creadă!

— Cum? Adică să creadă că-i rachiu, da? mai zise jidovul şi se apucă cu amândouă mâinile de perciuni şi pe urmă îşi înalță brațele către cer.

— Ei? Ce-ai rămas aşa, ca trăsnit?

— Nu ştie oare pan Taras că Dumnezeu a lăsat anume rachiul pe lumea asta, ca să-l guste fiecare? Acolo toți îs lacomi şi pofticioşi. Un şleahtic e gata să alerge cinci verste în urma butoiului. Iar de i-o da prin cap să sfredelească şi o găurică în fund, o să vadă numaidecât că nu curge nimic din butoi şi o să zică: „Un jidov n-o să ducă el butoiul gol la târg! Trebuie să fie ceva la mijloc! Puneți mâna pe jidov, legați-l, luați-i banii şi aruncați-l în temniță!" Pentru că toate relele în capul unui jidov se sparg! Pentru că un jidov e socotit câine de toți ceilalți! Pentru că fiecare îşi zice că dacă eşti jidov, nu eşti om!

— Atunci ascunde-mă într-un car cu peşte!

— Nu se poate, pan Taras! Zău că nu se poate! Azi pretutindeni în Lehia oamenii sunt flămânzi ca nişte câini! O să fure tot peştele şi o să-l dibuie şi pe pan.

— Atunci du-mă călare pe dracu, numai du-mă!

— Ascultă-mă, ascultă-mă bine, pan Taras! spuse Iankel, trăgându-şi în sus mânecile şi apropiindu-se de Bulba cu degetele răşchirate. Iaca ce o să facem: pretutindeni se lucrează acum la castele şi cetăți! De prin Nemție au venit încoace ingineri franțuji şi din această pricină, pe toate drumurile oamenii cară o mulțime de pietre şi cărămizi. Să se culce pan Taras pe fundul căruței, iar deasupra o să grămădesc cărămizi. Pan Taras arată plin de sănătate şi putere şi nu-i mare lucru dacă o să-l apese puțintel; iar eu oi face în fundul carului şi o găurică pentru a-l hrăni pe pan.

— Fă cum ştii, dar hai odată!

Peste un ceas, din Uman ieşea o căruță plină cu cărămizi cu două gloabe înhămate la ea. Pe una din gloabe şedea Iankel cel înalt, iar perciunii lui lungi şi inelați fâlfâiau în vânt de sub tichiuță, pe când trupul deşirat ca un stâlp din marginea drumului sălta legănat pe mârțoaga lui.

XI

Pe vremea când se desfăşurau întâmplările despre care se povesteşte aici, graniţele dintre ţări nu erau cercetate nici de vameşi, nici de grăniceri – spaima oamenilor întreprinzători – şi de aceea fiecare era liber să ducă cu el ce-i plăcea. Dacă se întâmpla uneori să te caute cineva şi să cerceteze ce duci, apoi o făcea de cele mai multe ori pentru plăcerea lui, mai cu seamă dacă în car se găseau lucruri ademenitoare pentru ochi, şi când se putea bizui pe puterea şi greutatea palmei sale. Dar cărămida nu găsea niciun doritor care s-o cerceteze şi de aceea carul intră fără nicio piedică pe poarta cea mare a oraşului. Închis în cuşca lui strâmtă, Bulba auzea doar zgomotul din jur, strigătele căruţaşilor şi mai mult nimic. Iankel, care sălta întruna pe armăsarul lui scurt de picioare şi prăfuit, făcu câteva ocoluri prin oraş şi coti apoi într-o ulicioară îngustă şi întunecoasă, care se numea Uliţa Murdară sau Uliţa Jidovească, pentru că aici se strânseseră într-adevăr aproape toţi ovreii din Varşovia. Ulicioara asta semăna foarte bine cu măruntaiele unei curţi dosnice, răsturnate în afară. Soarele părea că nu intră aici niciodată. Casele cu desăvârşire înnegrite de vreme, cu prăjini aşezate de la o fereastră la alta, sporeau şi mai mult întunecimea. Arareori doar se zărea printre ele pata roşie a câte unui zid de cărămidă, dar şi acela era adesea aproape înnegrit. Când şi când, câte o bucată de perete proaspăt spoit şi scăldat în partea de sus de lumina vie a soarelui strălucea de o albeaţă aproape dureroasă pentru ochi. Tot ce se afla în ulicioara asta izbea cu putere privirea trecătorului: bucăţi de burlane, cârpe, coji de tot felul şi cioburi. Fiecare dintre locuitori azvârlea în drum tot ce nu-i mai era de trebuinţă, dând prilej trecătorilor să-şi „desfete” simţurile cu toate aceste gunoaie. Un călăreţ ce trecea pe-acolo cu calul său mai-mai c-ajungea cu mâna prăjinile întinse prin fereastră între o casă şi alta, de care

atârnau colțuni, nădragi sau câte o gâscă afumată. Ici-colo, la câte o ferestruică veche, se zărea chipul destul de drăgălaş al unei ovreicuțe, gătită cu mărgele, învechite şi ele. O droaie întreagă de ovreiaşi murdari şi zdrențăroşi, cu părul creț, strigau şi se tăvăleau în noroi. Un ovrei roşcovan, cu obrazul atât de pistruiat încât semăna cu un ou de vrabie, scoase capul pe o fereastră şi începu să sporovăiască cu Iankel pe limba lui chisnovată şi Iankel coti numaidecât într-o curte. Un alt ovrei, ce trecea tocmai pe uliță, se opri şi intră în vorbă cu cei doi, astfel că Bulba, când izbuti, în sfârşit, să iasă de sub cărămizi, văzu trei jidovi la un loc, vorbind între ei cu mare înflăcărare.

Iankel îi spuse atunci că o să se facă totul, că Ostap al lui stă închis în temnița oraşului şi cu toate că e greu să-i îndupleci pe temniceri, el nădăjduieşte să mijlocească o întrevedere între Bulba şi fiul lui.

Apoi Bulba intră în casă, împreună cu cei trei jidovi.

Aici jidovii se apucară să turuie iar pe limba lor neînțeleasă. Taras îi privi pe fiecare în parte. Părea zguduit de un simțământ puternic: pe fața lui aspră şi nepăsătoare se aprinse ca o rază atotmistuitoare de nădejde, acea nădejde care se strecoară uneori în sufletul omului covârşit de cea mai neagră jale; inima lui bătrână începu să bată mai cu putere, ca o inimă de flăcău.

— Ascultați-mă, jidovilor! spuse el cu glas care tremura de patimă. Voi puteți face orice pe lumea asta! Puteți scoate un lucru de pe rundul mării, dacă trebuie! Până şi zicala rămasă din bătrâni spune că jidovul e în stare să se fure şi pe el, dacă-şi pune în minte s-o facă. Liberați-l pe Ostap al meu! Prilejuiți-i o scăpare din mâinile diavolilor acelora! îl vedeți pe omul ăsta! I-am făgăduit douăsprezece mii de galbeni, dar o să mai pun la ei alte douăsprezece mii. O să vând tot: potirele scumpe şi aurul pe care l-am îngropat în pământ, casa şi haina de pe mine şi o să mai fac pe deasupra şi o înțelegere scrisă cu voi, pe toată viața, prin care o să mă prind să vă dau jumătate din toată prada de război pe care am s-o iau de azi înainte.

— Nu se poate, preamilostive pan! Nu se poate şi gata! răspunse Iankel cu un oftat greu.

— Nu, nu se poate! întări şi alt jidov. Apoi toţi trei schimbară o privire între dânşii.

— Ce-ar fi să încercăm totuşi? făcu apoi cel de-al treilea, privind sfios spre tovarăşii săi. Poate tot ne-o ajuta Dumnezeu!

Apoi se apucară iarăşi să vorbească pe nemţeşte între ei. Dar oricât îşi încorda Bulba auzul, tot nu pricepea o iotă. Prinse doar cuvântul „Mardohai", care se repeta adeseori, şi mai mult nimic.

— Uite ce e, pan Taras, spuse Iankel, noi trebuie să ne sfătuim cu un om, care-i aşa un înţelept cum n-a văzut încă lumea! Vai cât îi de înţelept! Curat Solomon! Şi dacă nici el nu poate să facă nimic, apoi nimeni pe lumea asta nu poate să facă nimic! Şezi binişor aici! Ţine cheia, şi să nu laşi pe nimeni în casă!

Şi ovreii ieşiră în stradă.

Taras încuie uşa, apoi se apropie de ferestruica cea mică a odăii şi privi jegosul bulevard ovreiesc. Cei trei jidovi se opriseră în mijlocul ulicioarei şi vorbeau între ei cu înfocare; nu trecu mult şi un al patrulea spori ceata lor, apoi un al cincilea. Taras auzi iar: „Mardohai, Mardohai". Jidovii aruncau mereu căutături spre capătul uliţei. În sfârşit, de după un colţ de casă dărăpănată se ivi întâi un picior încălţat cu un papuc ovreiesc şi apoi poalele unui caftan larg. „A, Mardohai, Mardohai!" strigară într-un glas ovreii. Un om slab, ceva mai scund decât Iankel, dar mult mai zbârcit la faţă şi cu buza de sus neobişnuit de mare, se apropie de ceata nerăbdătoare din uliţă şi atunci toţi jidovii se apucară să-i povestească dintr-o dată păsul lor, luându-şi vorba din gură, iar Mardohai privi de câteva ori pe furiş spre ferestruica lui Taras, ceea ce-l făcu pe acesta să priceapă că e vorba de el. Mardohai dădea întruna din mâini, le tăia şirul vorbei, scuipa adeseori în lături şi suflecându-şi poalele caftanului, îşi afunda mâna în buzunar, de unde scotea nişte flecuştețe mărunte, arătându-şi cu acest prilej pantalonii scârnavi. Apoi

toți jidovii stârniră o hărmălaie atât de cumplită, încât acela dintre ei care făcea de strajă, fu nevoit să-i potolească prin semne, iar Taras se temu chiar o clipă că o să fie dat în vileag, dar îşi aminti numaidecât că ovreii nu ştiu să țină sfat altfel decât în mijlocul uliței şi că limba lor n-o pricepe nici dracu, şi se potoli.

Peste câteva clipe, jidovii intrară cu toții la el în odaie. Mardohai se apropie de Taras, îl bătu pe umăr şi-i spuse: „Dacă noi şi Dumnezeu vrem să facem un lucru, apoi iese neapărat cum e mai bine".

Taras se uită la acest Solomon, „cum n-a fost altul pe lume", şi o licărire de nădejde se aprinse în sufletul lui. Ce e drept, înfățişarea acestuia trezea oarecare încredere: buza lui de sus putea să sperie pe oricine, grosimea ei datorându-se, fără îndoială, şi unor pricini dinafară. Drept barbă, numitul Solomon avea vreo cincisprezece fire de păr cu totul, şi acelea numai în partea stânga. Iar pe față i se zăreau atâtea semne de bătăi primite pentru tot soiul de isprăvi, încât până şi el le pierduse fără îndoială numărul şi se obişnuise să le socoată „alunițe" din naştere.

Mardohai plecă apoi împreună cu tovarăşii săi, pătrunşi de uimire față de înțelepciunea lui. Bulba rămase singur. Trecea printr-o stare ciudată, nemaiîncercată de el; pentru prima oară în viață se simțea neliniştit. Sufletul lui era cuprins ca de friguri. Nu mai era cazacul de odinioară, neclintit şi puternic ca un stejar. Era şovăielnic, slab. Tresărea la orice foşnet, tresărea când vedea orice ovrei nou ce se ivea la capăt de uliță. Rămase în aceeaşi stare toată ziua; nu mâncă, nu bău şi nu-şi desprinse o clipă ochii de la ferestruica ce dădea în stradă. În sfârşit, seara târziu, se arătară Mardohai şi cu Iankel. Inima lui Taras se opri în loc.

— Ei, cum a fost? Ați izbutit? îi întrebă el, nerăbdător, ca un armăsar sălbatic.

Dar înainte de a se hotărî cei doi să-i răspundă, Taras văzu că Mardohai îşi pierduse şi cel de pe urmă zuluf care i se zărea – ce e drept, cam neîngrijit – de sub scufă. Jidovul dădu să-i

spună ceva, dar îndrugă atâtea bazaconii, că Taras nu pricepu nimic. Cât despre Iankel, acesta se mulțumea să ducă mereu mâna la gură, de parcă era răcit.

— Vai, milostive pan! spuse apoi Iankel. Acum chiar că nu se poate! Să mor eu, dacă se poate! Oamenii ceia sunt aşa de răi, că-ți vine să-i stucheşti drept în creştetul capului! Să spună şi Mardohai! Mardohai a făcut nişte lucruri pe care nu le-a făcut încă nimeni pe lume, dar Dumnezeu n-a vrut de data asta să fie cum vrem noi! Sunt acolo trei mii de ostaşi şi mâine au să-i omoare pe toți cei din închisoare.

Taras privi în ochii jidovilor, dar de data asta fără nerăbdare sau mânie.

— Iar dacă vrea pan Taras să-şi vadă feciorul, apoi trebuie să meargă mâine dis-de-dimineață, înainte de răsăritul soarelui. Străjile s-au înduplecat, iar unul din comandanți ne-a dat făgăduiala lui. Dar să n-aibă ei parte de noroc pe lumea cealaltă! *Oi, vei-s miri* Câtă lăcomie la oamenii ăştia! Nici chiar în rândurile noastre nu se află oameni ca ei! Le-am dat fieştecăruia câte cincizeci de galbeni, iar comandantului…

— Bine! Du-mă la el! rosti Taras cu hotărâre şi toată tăria i se întoarse iar în suflet.

Primi sfatul lui Iankel să se îmbrace ca un graf străin sosit de pe meleagurile nemțeşti, pentru care împrejurare ovreiul prevăzător îi şi făcuse rost de veşmintele trebuincioase. Afară se înnoptase de tot. Stăpânul casei, binecunoscutul jidov roşcat şi pistruiat, scoase o saltea nenorocită, acoperită cu o rogojină, şi o întinse pe laviță, pentru Taras. Iankel se culcă pe jos, pe o saltea asemănătoare. Jidovul roşcat dădu de duşcă un păhărel de nu ştiu ce fiertură, îşi lepădă caftanul şi, rămas numai în colțuni şi în ghete, aducea foarte bine cu un pui de găină; apoi îşi luă balabusta şi intră împreună cu dânsa într-un fel de dulap. Doi plozi, ca doi cățeluşi de casă, se ghemuiră pe jos, lângă dulap. Dar Taras nu dormi. Şedea nemişcat, ciocănind cu degetele în masă. Între dinți îşi ținea obişnuita lui pipă din care pufăia din când în când, scoțând clăbuci de fum, din pricina cărora ovreiul adormit strănuta şi îşi băga

nasul în plapomă. Dar de-abia se ivi pe cer o geană de lumină alburie, prevestitoare a zorilor, că Taras îl şi împinse pe Iankel cu piciorul.

— Scoală, omule, şi dă-mi veşmintele celea de graf.

În câteva clipe fu gata; îşi înnegri mustăţile şi sprâncenele, îşi puse pe creştet o tichiuţă mică, neagră, şi nimeni, nici chiar cineva dintre cei mai buni prieteni cazaci n-ar fi spus că e dânsul. Arăta ca un om de treizeci şi cinci de ani. Obrajii lui străluceau de o roşeaţă sănătoasă şi până şi semnele lăsate de sabie îi dădeau un aer măreţ, poruncitor. Hainele ţesute cu fir îi veneau foarte bine.

Străzile oraşului erau cuprinse încă de somn. Nicio făptură dintre acelea care-şi agonisesc hrana din neguţătorie nu se arătase, purtându-şi taraba. Bulba şi Iankel ajunseră, în sfârşit, în faţa unei clădiri care semăna cu un cocor aşezat pe pământ. Era joasă, lată, uriaşă, neagră de vreme; într-o parte a ei ţâşnea în sus, ca un gât de cocor, un turn înalt şi îngust, cu o bucăţică de acoperiş cocoţată în vârf. Clădirea asta împlinea o mulţime de slujbe. Aici erau cazărmile, închisoarea şi chiar şi judecătoria unde se cercetau fărădelegile. Drumeţii noştri intrară pe poartă şi se treziră numaidecât într-o sală foarte încăpătoare, ori mai degrabă o curte acoperită. Aici dormeau laolaltă aproape o mie de oameni. Drept în faţă se zărea o uşă joasă, înaintea căreia şedeau două străji, care jucau un joc: unul îl lovea pe celălalt cu două degete în palma mâinii. Străjile nu-i prea luară în seamă pe noii-veniţi şi întoarseră capul numai în clipa când Iankel zise:

— Noi suntem! Auziţi, pani? Noi suntem!

— Treceţi! spuse unul din cei doi, deschizând uşa cu o mână, cealaltă întinzând-o tovarăşului său pentru bobârnac.

Bulba şi Iankel intrară într-un coridor îngust şi întunecat, din care pătrunseră într-o sală la fel cu cea dintâi, cu ferestruici mici în partea de sus.

— Cine-i acolo? strigară mai multe voci deodată, şi Taras zări destul de multe cătane înarmate până-n dinţi. Avem poruncă să nu lăsăm pe nimeni.

— Noi suntem! strigă atunci Iankel. Aşa să trăiesc eu că suntem noi, luminați pani!

Dar nimeni nu-i dădu ascultare. Din fericire, chiar în clipa aceea se apropie de ei un grăsun, care se vedea după toate că era şef căci suduia mai amarnic decât ceilalți.

— Noi suntem, pan! Dumneata ai şi avut prilejul să ne cunoşti şi pan graf o să te mai răsplătească şi de aici înainte!

— Lăsați-i să treacă, lua-v-ar toți dracii cu mama lor cu tot. Dar să nu mai intre nimeni! Ş-apoi să nu mai prind pe nimeni că-şi scoate sabia sau că-şi face de cap pe jos, că…

Cei doi trecători nu mai auziră sfârşitul acestei porunci atât de înflorate.

— Suntem noi… sunt eu… oameni buni! spunea Iankel, de câte ori se întâlnea cu cineva.

— Ce zici, acum s-ar putea? întrebă el pe unul din paznici, când ajunseră în cele din urmă la capătul coridorului.

— Se poate. Dar nu ştiu dacă o să vă lase chiar în temniță. Ian nu mai e acolo. A fost înlocuit cu un altul, îi răspunse strajnicul.

— Vai, vai! făcu încetişor jidovul. Asta-i tare rău, cinstite pan!

— Du-mă înainte! rosti Taras cu încăpățânare.

Şi ovreiul îi făcu pe voie.

La uşa ogivală care ducea spre beciuri stătea un oştean cu mustața în trei rânduri. Rândul de deasupra se răsucea în sus, cel de la mijloc era drept, iar cel de dedesubt se pleoştea în jos şi din pricina asta îi dădea o înfățişare de motan.

Ovreiul se încovoie mult de tot în fața lui şi apropiindu-se dintr-o parte, zise:

— Luminăția noastră! Pan prealuminat!

— Cu mine vorbeşti, jidovule?

— Cu domnia voastră, pan prealuminat!

— Hm! Şi când te gândeşti că sunt numai o cătană şi atât! răspunse mustăciosul şi în ochi i se aprinseră luminițe de plăcere.

— Vai, şi eu îmi ziceam că sunteți voievod! Vai, vai, vai! făcu ovreiul clătinând din cap şi desfăcându-şi degetele a mirare. Şi ce înfățişare semeață! Să mor eu dacă nu semănați cu un polcovnic! Da, da, cu un polcovnic! Vă lipseşte numai atâtica ca să fiți un polcovnic! Ar trebui să vi se dea, pan, un armăsar iute ca musca şi să fiți pus să muştruluiți polcurile.

Oşteanul îşi netezi rândul de jos al mustăților, iar ochii îi râdeau acum de-a binelea.

— Ehei, ce mai oameni, oştenii ăştia! urmă jidovul. *Oi, vei-s mir,* ce oameni straşnici! Fireturi, zorzoane… Strălucesc ca soarele! D-apoi şi duducile, când văd un oştean… vai, vai, vai!…

Şi ovreiul clătină iar din cap.

Oşteanul îşi înfoie cu mâna catul de sus al mustăților şi scăpă printre dinți ceva asemănător cu un nechezat de cal.

— Rog frumos pe pan ostaş să-mi facă un bine! spuse apoi ovreiul. Uite, dumnealui, graful, sosit de prin meleaguri străine, vrea să-i vadă pe cazaci. De când e, n-a văzut ce neam de oameni sunt ei!

Grafii şi baronii erau lucru obişnuit în Lehia, deoarece îi atrăgea acolo de multe ori dorința de a vedea acest colț aproape asiatic al Europei; ei socoteau că ținuturile Moscovei şi Ucraina se găseau în Asia. De aceea, oşteanul făcu o plecăciune destul de adâncă în fața lui Bulba şi găsi de cuviință să spună şi el câteva vorbe.

— Nu înțeleg, luminăția voastră, zise el, de ce vreți să-i vedeți? Sunt nişte câini, nu oameni! Chiar şi credința lor e dintre acelea pe care nu le cinsteşte nimeni.

— Ba minți, fecior de satană! făcu Bulba. Câine eşti tu! Cum de-ndrăzneşti să spui de credința noastră că nu o cinsteşte nimeni! Credința voastră de eretici n-o cinsteşte nimeni, nu pe-a noastră!

— Ehehei, prietene! strigă oşteanul. Acum ştiu cine eşti! Eşti şi tu dintre aceia pe care îi țin închişi uite colo? Stai puțin, că o să-i chem numaidecât pe ai noştri!

Taras îşi dădu seama de greşeala săvârşită, dar încăpățânarea şi ciuda îl împiedicau să se gândească cum anume ar putea s-o dreagă. Din fericire Iankel îi sări numaidecât în ajutor.

— Prealuminate pan! Se poate să spui că dumnealui, graful, e un cazac? Dacă ar fi fost cazac cu adevărat, de unde ar fi făcut rost de un asemenea veşmânt şi de înfățişarea asta de graf?

— Fleacuri!... şi oşteanul deschise gura cât o şură, pregătindu-se să strige.

— Maria voastră, tăceți! Tăceți, pentru Dumnezeu! strigă Iankel. Tăceți, iar noi o să vă răsplătim pentru asta aşa cum nici n-ați pomenit! Vă dăm doi galbeni!

— Nu mai pot! Doi galbeni! Doi galbeni sunt un fleac pentru mine! Eu îi dau bărbierului meu doi galbeni numai pentru jumătate de barbă. Să-mi dai o sută! şi zicând aşa, oşteanul îşi răsuci falnic catul de sus al mustăților. Iar de nu-mi dai suta, strig pe loc!

— Şi la ce ți-o fi trebuind aşa de mulți, spuse cu durere în glas ovreiul, galben la față, desfăcând băierile săculețului său de piele. Totuşi era foarte mulțumit că n-avea în pungă mai mult decât atât şi că oşteanul nu ştia să numere peste sută. Haide, pan Taras, să plecăm cât mai iute! Vedeți şi dumneavoastră ce oameni haini sunt pe aici! mai spuse Iankel, văzându-l pe oştean cum îşi prefiră galbenii în palmă, cu un fel de părere de rău că n-a cerut mai mult.

— Ce ai de gând, cătană blestemată? spuse deodată Bulba. Galbenii i-ai luat, da' de arătat cazacii văd că nici nu te gândeşti? Trebuie să mi-i arăți! Acum c-ai primit galbenii, n-ai dreptul să dai înapoi!

— Haide, cărați-vă la dracu, că, de nu, o să dau de veste chiar acum alor noştri şi o să vedeți voi atunci... Spălați putina, zic, şi cât mai repede!

— Să plecăm, pan Taras, zău să plecăm. Dă-i încolo! Să le dea Dumnezeu nişte vise... să scuipe şi alta nu! strigă sărmanul Iankel.

Bulba îşi lăsă încet capul în piept, se întoarse în loc şi porni înapoi, însoţit de dojenile lui Iankel, pe care-l rodea jalea numai la gândul galbenilor pierduţi pe degeaba.

— La ce bun v-aţi legat de el? Trebuia să-l lăsaţi pe câinele cela să suduie-n voie! Ăştia nu pot trăi dacă nu suduie! *Oi, vei-s mir,* ce noroc le dă Dumnezeu la câte unii! O sută de galbeni numai şi numai pentru că ne-a izgonit! Pe când alde noi… ne alegem cu perciunii smulşi, cu mutra zob, de ţi-e şi lehamite să ne vezi şi nici pomeneală de suta de galbeni. Of, Doamne, Doamne!

Dar asupra lui Bulba faptul că dăduseră greş avu o înrâurire cu mult mai mare şi asta se vedea după flacăra mistuitoare ce-i juca în ochi.

— Să mergem, zise el deodată, scuturându-se parcă din toropeală. Să mergem în piaţă. Vreau să văd cu ochii mei cum o să-l chinuie!

— Vai, pan Taras, pentru ce să mergem acolo? Că doar nu-i mai putem ajuta cu nimic!

— Să mergem! spuse Bulba încăpăţânat.

Şi ovreiul suspinând din greu se luă ca o dădacă după dânsul.

Piaţa unde trebuiau să fie omorâţi cazacii nu era greu de găsit: sumedenie de oameni se îndrepta într-acolo, din toate părţile. În veacul acela nemilos, o asemenea privelişte era socotită cât se poate de atrăgătoare nu numai pentru poporul de jos, ci şi pentru mai-marii lui. Mulţime mare de bătrâne, dintre cele mai cucernice, mulţime mare de fete tinere sau femei, dintre cele mai fricoase, care visau pe urmă toată noaptea leşuri însângerate şi strigau în somn atât de tare cum strigă numai un husar beat, nu scăpau totuşi niciun prilej de a privi toate astea. „Doamne, ce caznă!” ţipau uneori multe dintre ele cuprinse de istericale, şi închizând ochii, întorceau capul; dar rămâneau totuşi pe loc încă destulă vreme. Câte unii din mulţime căscau larg gura şi întindeau mâinile înainte, cuprinşi de dorinţa de a se urca în capul altora ca să vadă de acolo cât mai bine. Din noianul de capete obişnuite şi

asemănătoare între ele, ieşea în vileag faţa cărnoasă a unui măcelar care urmărea cele ce se petreceau cu ochi de cunoscător, schimbând câte o vorbă-două cu meşterul făuritor de arme, căruia îi zicea „cumetre”, pentru că în zilele de sărbătoare se îmbătau amândoi la aceeaşi cârciumă. Unii vorbeau cu înfocare despre cele ce vedeau, iar alţii făceau chiar prinsoare; dar cea mai mare parte o alcătuiau aceia care privesc tot ce se întâmplă în lume, scobindu-se în nas. În rândul întâi, chiar lângă mustăcioşii care alcătuiau garda civică, se zărea un şleahtic tânăr, care poate că nici nu era şleahtic, ci voia doar să pară, îmbrăcat ostăşeşte; se gătise cu tot ce avea pe lumea asta în aşa hal, că acasă la el nu mai rămăsese de bună seamă decât o cămaşă zdrenţăroasă şi o pereche de cizme scâlciate. La gât îi atârnau unul peste altul două lănţişoare cu nu ştiu ce galben spânzurat de ele. Venise cu drăguţa lui, Iuzâsea, şi acum se întorcea mereu să vadă dacă nu cumva i-o fi pătat cineva rochia de mătase. Tânărul îi lămurea cu atâta siguranţă tot ce vedea în jur, că să fi vrut mult şi bine că nimeni n-avea ce adăuga. „Toată lumea asta, pe care o vezi adunată aici, Iuzâsea, sufleţelul meu, a venit să se uite cum o să fie omorâţi tâlharii. Iar acela, pe care-l vezi, sufleţelul meu, cu securea şi alte scule în mână, e gâdele; el o să-i omoare. Când s-o porni să tragă pe roată sau să căznească într-alt chip, tâlharul acesta o să mai rămână viu; dar când i-o tăia capul cu securea, apoi să ştii, sufletul meu, că îndată o să-şi dea duhul. Mai întâi o să ţipe şi-o să se zbată, dar de cum i-or tăia capul, n-o să mai simtă nevoie nici să strige, nici să mănânce, nici să bea, şi asta, sufleţelul meu, pentru că n-o să mai aibă cap." Iar Iuzâsea asculta toate astea cu teamă şi nesaţ. Acoperişurile caselor erau înţesate de lume. Prin ferestruicile podurilor priveau mutre din cale-afară de ciudate, cu mustăţi şi un soi de bonetele pe cap. În balcoane, umbriţi de baldachine, şedeau cei din protipendadă. Mânuţa gingaşă a unei domniţe, zâmbitoare şi strălucitoare ca zahărul în albeaţa ei, se ţinea de parmaclâc. Prealuminaţii pani, toţi îndeajuns de graşi, priveau cu înfăţişare falnică. O

slugă în haine bogate, cu mânecile suflecate, umbla printre ei, purtând pe tavă tot soiul de băuturi şi mâncăruri. Adeseori câte o jucăuşă cu ochii negri apuca dulciuri şi fructe cu mânuța ei albă şi le arunca în mulțime. Atunci ceata de cavaleri înfometați întindea care mai de care pălăriile ca să le prindă, iar un şleahtic înalt, care-i întrecea cu un cap pe toți ceilalți, îmbrăcat în veşmânt roşu ieşit de vreme, cu fireturi de aur înnegrite şi ele, apuca prada cu ajutorul mâinilor sale lungi, o săruta, o ducea o clipă la inimă şi numai după aceea o punea în gură. Un şoim privea şi el din cuşca lui aurită, atârnată în balcon: cu capul înclinat într-o parte şi cu un picior ridicat în aer, se zgâia la lumea adunată. Deodată însă mulțimea prinse a fremăta şi de pretutindeni se auziră strigăte: „Iată-i!... îi aduce pe cazaci!... Cazacii!..." Veneau cu capetele descoperite, cu moțurile lor lungi şi cu bărbi mari ce le crescuseră în închisoare. Nici teamă, nici încruntare nu se zărea pe chipurile lor, ci o mândrie liniştită, senină. Veşmintele de postav scump se învechiseră în închisoare şi atârnau acum de pe ei ca nişte zdrențe; nu se uitau la oamenii din jur, nici nu le făceau plecăciuni. În fața tuturor păşea Ostap.

Ce o fi simțit bătrânul Taras la vederea lui Ostap al său? Ce-o fi fost în inima lui? îl mânca din ochi, ascuns în mulțime cum era, şi nu lăsă să-i scape nicio mişcare. Robii se apropiau în acea clipă de locul unde trebuiau să-şi primească moartea. Ostap se opri. El cel dintâi trebuia să soarbă până la fund cupa amarului. Atunci, învăluindu-i pe toți ai săi cu privirea, ridică mâna şi strigă cu glas tare:

— Deie Domnul ca niciunul dintre ereticii care s-au adunat aici să nu auză, afurisiții, văicăreli din gura creştinului care îndură cazne în fața lor! Să nu rostească niciunul dintre noi vreo vorbă!

Şi după ce grăi aşa, se apropie de locul morții.

— Aşa, fiule, bine ai grăit! spuse încetişor Bulba şi îşi plecă în pământ capul albit de ani.

Iar gâdele smulse de pe Ostap zdrențele învechite, îi prinse mâinile şi picioarele într-un fel de butuci de lemn anume lucrat şi... Dar să nu mai tulburăm mintea cititorului înfățişându-i priveliştea chinurilor nemaipomenite, la auzul cărora i s-ar ridica părul măciucă. Ele izvorau din sălbăticia acelui veac cumplit, când omul trăia doar prin sângeroase isprăvi ostăşeşti care-i căleau sufletul, închizându-l simțămintelor înalte. Zadarnic unii, ce e drept puțini la număr, şi care ieşeau din rândul obişnuiților timpului, se ridicau împotriva acestor fapte îngrozitoare. Zadarnic regele şi mulți cavaleri cu mintea luminată căutau să arate celorlalți că o asemenea sălbăticie nu face decât să ațâțe dorul de răzbunare al neamului căzăcesc. Dar puterea regelui şi a celor luminați era nimic în fața samavolniciei şi îndrăznelii dregătorilor statului, care prin lipsa lor de judecată, printr-o neînțelegere oarbă a viitorului, printr-o mândrie copilărească şi o fudulie ieftină, preschimbaseră sfatul bătrânilor într-o caricatură a cârmuirii.

Ostap îndură chinurile şi caznele ca un uriaş din poveste. Niciun strigăt, niciun geamăt nu scăpă de pe buzele lui; nici măcar atunci când călăii începură să-i sfărâme oasele mâinilor şi ale picioarelor, iar pârâitul lor înspăimântător se auzi până departe în rândurile privitorilor, învăluiți de o tăcere de moarte, când duducile îşi întoarseră ochii de la cel chinuit, nici măcar atunci nu-i scăpă un geamăt cât de mic şi niciun muşchi nu i se clinti pe față. Taras stătea în mulțime cu capul plecat, iar ochii lui căutau cu mândrie în sus şi bătrânul încuviința: „Aşa, fiule, aşa!”

Dar când îl duseră pe Ostap la cele din urmă chinuri ale morții, tăria voinicului prinse parcă a şovăi. Îşi roti ochii împrejur: Dumnezeule mare! Numai oameni necunoscuți, numai fețe străine! De ar fi fost măcar cineva dintre cei dragi, acum când avea să-şi dea sufletul. Nu tânguirile şi plânsul măicuței lui slabe ar fi vrut el să audă în acel ceas, nici strigătele deznădăjduite ale unei neveste care şi-ar fi smuls părul din cap şi s-ar fi lovit cu pumnii peste sânul alb! Nu! Ar

fi vrut să vadă în fața lui un bărbat cu tăria neclintită, care să-l răcorească prin vorbă înțeleaptă şi să-l mângâie în ceasul din urmă. Şi iată că puterea lui sufletească îl părăsi, şi Ostap strigă, cuprins de slăbiciune:

— Tată, unde eşti? Mă auzi tu oare?

— Te aud! răsună deodată în tăcerea de mormânt, şi toată mulțimea aceea fără număr se cutremură ca un singur om.

Parte din oştenii călări se repeziră să cerceteze cu grijă mulțimea. Iankel se îngălbeni la față ca un mort, şi când cătanele se depărtară oleacă de dânsul, se întoarse cu teamă ca să vadă ce face Taras; dar acesta nu mai era lângă el; parcă-l înghițise pământul.

XII

Dar iată că Taras nu pierise fără urmă. O sută douăzeci de mii de cazaci se arătară dintr-o dată la granițele Ucrainei. De data asta nu mai era o frântură de oaste sau un pilc ce pornea după pradă, sau în urmărirea tătarilor. Nu! Se ridicase semința întreagă, pentru că se umpluse paharul răbdării! Se ridicase pentru a răzbuna batjocura adusă drepturilor sale, înjosirea datinilor, pângărirea credinței strămoşeşti şi a obiceiurilor sfinte, ocara adusă bisericilor, samavolniciile panilor străini, asuprirea poporului, unirea cu credința catolică, domnia ruşinoasă a jidovilor pe pământul pravoslavnic – într-un cuvânt tot ce sporise şi ațâțase din timpuri străvechi ura neîmpăcată a cazacilor. În capul a toată oastea asta multă ca frunza şi ca iarba se afla tânărul dar neînfricatul hatman Ostranița, iar alături de el se ținea tovarăşul lui umblat prin lume, bătrânul Gunea, care-i era sfetnic credincios. Opt polcovnici călăuzeau fiecare câte un polc de douăsprezece mii de cazaci. Doi esauli mai mari şi un purtător al bunciucului călăreau în urma hatmanului. În fruntea steagului celui mai de seamă, păşea mai-marele stegarilor, iar în depărtare, fluturau în vânt multe steaguri şi prapure. Un pâlc de purtători de semne duceau alte bunciucuri. Mai erau acolo şi diferite feluri de luptători care alcătuiesc de obicei polcurile; cei de pe lângă căruțe, oşteni de rând, pisari, şi alături de ei pedestrime şi călărime. În afară de cazacii adunați prin recrutare, erau şi volintiri aproape tot atât de mulți la număr. Se strânseseră de pretutindeni: din Cighirin, din Pereiaslav, din Baturin, din Gluhov, de prin părțile de jos ale Niprului, precum şi de prin părțile lui de sus şi de prin ostroave. Cai fără număr şi sumedenie de care veneau pe câmp. Şi iaca, printre acei cazaci, printre acele opt polcuri, cel mai ales era unul, iar în capul lui se găsea Taras Bulba. Toate îi dădeau greutate asupra celorlalți: anii,

înțelepciunea căpătată în luptele prin care trecuse, ştiința de a mânui polcul şi ura cea mai aprigă față de duşman. Până şi cazacilor li se părea din cale-afară de cumplită cruzimea şi răfuielile lui neomenoase. Capul lui nins de ani hotăra una şi bună: foc şi spânzurătoare; iar sfatul pe care-l dădea, când se adunau mai-marii oştirii, propăvăduia nimicirea.

Să trecem peste povestirea tuturor luptelor în care cazacii au arătat ce pot, şi a întregii desfăşurări a războiului dus de ei; toate acestea au fost scrise de mult în paginile letopisețelor. Şi apoi se ştie cum arată războiul dus pe pământul rusesc pentru credință: nu se află pe lumea asta o putere mai mare decât credința! Nebiruită şi spăimântătoare este această putere, asemenea stâncii care se înalță dintre valurile mării în veci clocotitoare şi schimbăcioase, aşezate în mijlocul lor nu de mâna omenească. Din străfundurile mării îşi ridică ea spre ceruri pereții cu neputință de zdruncinat, alcătuiți numai şi numai din piatră, şi de pretutindeni se vede acea stâncă ce priveşte neînfricată, drept în față, valurile ce trec nesfârşite pe lângă ea. Vai de corabia care dă peste acea stâncă! Se prefac în aşchii catargurile-i neputincioase şi praf se alege de tot ce-a fost pe puntea ei, iar văzduhurile răsună cutremurate de chemările deznădăjduite ale călătorilor sortiți pieirii.

Pagini de letopiseț ne spun cu de-amănuntul cum fugeau oştenii leşi din oraşele liberate, cum au fost spânzurați neruşinații arendaşi jidovi, cât de neputincios s-a dovedit a fi hatmanul Nikolae Potoțki numit de rigă, cu toată nenumărata lui oştire, împotriva acestei puteri de nebiruit; cum zdrobit şi urmărit şi-a înecat el, într-un râuleț de Doamne-ajută, floarea armatei sale; cum l-au împresurat puternicele polcuri căzăceşti în târguşorul Polonâi şi cum hatmanul leşesc, în deznădejdea lui, se legă în fața lor că o să stăruie pe lângă rigă şi pe lângă dregătorii ceilalți ai statului ca să împlinească întru totul vrerea cazacilor, întorcându-le toate drepturile şi pronomiile lor de odinioară. Dar nu erau atât de lipsiți de minte cazacii ca să se lase amăgiți de vorbele lui: ştiau ei din alte dați câte parale face legământul unui leah. Şi nu s-ar mai

fi fudulit Potoțki pe armăsarul său de şase mii de galbeni, atrăgând asupră-şi privirile doamnelor de neam mare şi zavistia boierimii leşeşti, n-ar mai fi făcut gură la sfaturile dregătorilor, n-ar mai fi dat ospețele strălucite în cinstea senatorilor, dacă nu i-ar fi venit în ajutor preoțimea rusă din târguşorul acela. Când au văzut cazacii că le ies înainte toți popii în odăjdii strălucitoare cusute cu fir, ducând cruci şi icoane, iar în fruntea lor păşeşte arhiereul cu crucea în mână şi cu mitră în cap, şi-au plecat cu toții frunțile şi s-au descoperit. Nimănui nu i-ar fi făcut ei pe voie, poate nici chiar regelui; dar în fața bisericii lor pravoslavnice n-au îndrăznit a se împotrivi şi au făcut pe placul preoțimii: s-au învoit să-l slobozească pe Potoțki împreună cu polcovnicii lui, după ce mai întâi aceştia le-au făgăduit cu jurământ să lase libertate tuturor bisericilor pravoslavnice, să dea uitării ura străveche dintre ei şi să nu jignească prin nimic oştirea căzăcească. Numai unul din polcovnicii zaporojeni nu se învoi defel cu acea pace. Şi polcovnicul acela era Taras. Smulgându-şi un smoc din părul lui cărunt, el strigă:

— Tu, hatmane, şi voi, polcovnici! Nu faceți treaba asta muierească! Nu vă încredeți în leşi, că o să vă vândă, câinii!

Iar când pisarul polcului întocmi învoiala şi hatmanul o cântări cu mâna lui atotputernică, el îşi scoase paloşul de oțel curat şi sabia scumpă turcească din fierul cel mai de soi, o frânse în două ca pe un bețişor şi aruncă bucățile departe, una în dreapta şi una în stânga, zicând:

— Rămâneți dar cu bine! Aşa precum cele două capete ale acestei săbii nu s-or mai uni în veci între ele pentru a alcătui iar o sabie întreagă, aşa n-o să ne mai întâlnim nici noi, frați cazaci, pe lumea asta. Luați aminte la cuvântul meu de rămas bun, şi zicând aşa, glasul lui prinse putere şi se urcă spre înălțimi, căpătând o tărie neobişnuită şi tulburând inimile tuturor prin vorbele lui de prooroc: o să vă mai aduceți voi aminte de mine în ceasul morții! Credeți că ați cumpărat liniştea şi pacea? Credeți că o să mai domniți de aici înainte? O să domniți voi, fără îndoială, dar cu altfel de domnie: ție,

hatmane, o să-ți jupoaie pielea capului, au să ți-o umple cu pleavă de hrişcă şi multă vreme au să ți-o arate prin iarmaroace! Dar nici domniile voastre, boieri, n-o să vă purtați multă vreme capul pe umeri! O să vă prăpădiți prin beciuri umede, zidiți în hrube de piatră, dacă n-o să fiți fierți de vii în cazane, ca nişte berbeci! Iară voi, cazacii mei, urmă dânsul întorcându-se către oamenii săi, care vreți să muriți de moarte bună? Nu pe cuptoare sau pe lavițe, vrednice numai de muieri, sau pe sub garduri de cârciumi, ca orice netrebnici, ci de moarte căzăcească, moarte vrednică, toți pe acelaşi pat, ca mirele cu mireasa lui? Ori poate vreți să vă-nturnați pe la casele voastre, să vă lepădați de credința strămoşească şi să duceți în spate popii leşeşti?

— Ba vrem să mergem cu tine, pan polcovnic! Cu tine! strigară într-un glas toți cei ce erau în polcul lui Taras şi mulți alții trecură îndată de partea lor.

— Ei, dacă vreți să mă urmați pe mine, atunci haidem! făcu Taras, apoi îşi înfundă mai adânc căciula peste ochi, aruncă o privire aspră şi amenințătoare celor care rămâneau şi, îndreptându-şi voiniceşte statura în şa, le strigă alor săi: Fie ca nimeni să nu aibă a ne pomeni vreodată cu o vorbă de ocară! Şi acum haideți, feții mei, în ospeție la papistaşi!

Şi zicând aşa, dădu bici calului; în urma lui se înşirui pe drum tabăra de o sută de căruțe şi porniră o dată cu ele mulți cazaci călări şi pedeştri. Iar Taras se mai întoarse o dată în şa, amenințându-i din ochi pe toți cei rămaşi, şi privirile lui aruncau fulgere de mânie. Nimeni nu îndrăzni să-i oprească din drum. Polcul lui Taras plecă în ochii întregii oştiri şi multă vreme şi-a mai întors capul bătrânul Bulba, amenințând întruna.

Iar hatmanul şi polcovnicii cu sufletele tulburate stăteau duşi pe gânduri şi tăceau cuprinşi parcă de o presimțire apăsătoare.

Şi nu degeaba proorocise Taras: toate se izbândiră întocmai, după cuvântul lui. Nu trecu mult şi după trădarea de la

Kanev, capul hatmanului şi ale multora dintre tovarăşii lui cei mai de seamă fură trase în țeapă.

Dar Taras? Taras îşi făcea mendrele prin toată țara leşească, împreună cu polcul său: optsprezece târguri şi vreo patruzeci de biserici papistaşe fură mistuite de focul pus de el şi acum se îndrepta spre Cracovia. Mulți leşi de tot soiul măcelărise în drumul său, multe palate dintre cele mai frumoase şi mai bogate jefuise şi nimicise; cazacii lui deschiseseră şi vărsaseră pe jos mieduri şi vinuri vechi de sute de ani, păstrate cu grijă în beciurile panilor, ciopârțiseră şi arseseră postavuri scumpe, veşminte şi tacâmuri ascunse în cămări. „Nu cruțați nimic!” le spunea întruna Taras. Şi cazacii n-aveau milă nici măcar de duducile sprâncenate ori de fetele cu fața ca laptele şi pieptul ca zăpada, care nu-şi găseau mântuire nici la porțile altarului. Taras le ardea de vii, cu altare cu tot. Câte brațe albe ca neaua s-au înălțat spre ceruri în vâlvătăi, o dată cu strigăte atât de jalnice, că până şi țărâna cea mai rece s-ar fi cutremurat la auzul lor şi iarba câmpului s-ar fi aşternut pământului de jale... Dar surzi rămâneau la orice durere cazacii cu sufletele împietrite, care ridicau în vârful sulițelor până şi copilaşii de pe uliție şi-i aruncau în foc. „Asta să vă fie pentru sufletul lui Ostap, leşi afurisiți!” se mulțumea doar să spună Taras. Şi făcea praznic de ăsta, întru pomenirea lui Ostap, în orice târg unde pătrundea, până când ocârmuirea leşească îşi dădu seama că isprăvile lui Taras erau ceva mai mult decât o cotropire obişnuită şi îl trimiseră pe acelaşi Potoțki, cu cinci polcuri, dându-i poruncă să-l prindă pe Taras, fie ce-o fi.

Timp de şase zile au scăpat cazacii de urmăritori, umblând pe drumuri lăuntrice; caii lor, abia de puteau îndura goana nebunească care-i apăra pe cazaci. Dar Potoțki, de astă dată, fu la înălțimea poruncii primite: el îi urmări neobosit pe cazaci, pas cu pas, şi-i ajunse din urmă pe malul Nistrului, unde Bulba se statornicise într-o cetate părăsită, pe jumătate dărâmată, ca să-şi lase oamenii să se mai hodinească.

Cetatea aceea se înălța chiar pe piscul înalt al malului povârnit, deasupra apelor Nistrului, cu bucata de meterez ce-i mai rămăsese şi zidurile-i aproape dărâmate. Iar piscul stâncos al malului era presărat cu pietriş şi fărâme de cărămidă şi părea gata să se prăvale în orice clipă, jos în prăpastie. Acolo, în acel loc îi împresură pe cazaci hatmanul regelui, Potoțki, care se apropiase din cele două părți ale cetății ce dădeau spre câmpie. Patru zile în şir s-au bătut cazacii şi au ținut piept leşilor, apărându-se de ei cu cărămizi şi pietre. În cele din urmă însă, puterile cazacilor se istoviră, şi cum nu mai aveau nici cu ce să se bată, Taras hotărî să facă o spărtură prin rândurile duşmanilor. Şi ce să vezi? Izbutiră într-adevăr cazacii să-şi croiască drum printre leşi. Şi cine ştie? Poate i-ar fi scăpat şi de astă dată caii lor iuți la picior, când deodată, chiar în toiul goanei, Taras se opri strigând: „Staai! Mi-a picat luleaua! Nu vreau nici ea măcar să ajungă în mâinile afurisiților de leşi!” Şi se aplecă bătrânul hatman şi prinse a cotrobăi prin iarbă după luleaua cu tutun, tovarăşă nedespărțită pe uscat şi pe apă, în război şi acasă. În vremea asta îl ajunseră din urmă, în goana mare, o ceată de leşi, şi-l apucară de umerii puternici. Îşi scutură Bulba mădularele, dar nu mai căzură la pământ vrăjmaşii care-l apucaseră, cum se întâmpla înainte vreme. „Ehei, bătrânețe, bătrânețe!” spuse atunci bătrânul cazac şi-l podidi plânsul. Dar nu era de vină bătrânețea, ci o putere mai mare, care-i biruise puterea: ca la vreo treizeci de ostaşi se agățaseră de mâinile şi de picioarele lui. „Am prins cioara! strigau leşii. Rămâne să vedem acum în ce chip am putea să-l cinstim mai bine pe câinele ăsta!” Şi hotărâră să-l ardă de viu în ochii tuturor, primind pentru asta şi încuviințarea hatmanului lor. Chiar în acel loc se afla şi un copac uscat, cu vârful despicat de trăsnet. Îl legară vrăjmaşii cu lanțuri de fier de trunchiul copacului, îi țintuiră mâinile în cuie şi săltându-l mai sus, ca să fie zărit de pretutindeni, se apucară să clădească rugul chiar la rădăcina copacului. Dar nu la rug privea Taras şi nu la focul care trebuia să-l mistuie se îndreptau gândurile lui, ci privea inimosul bătrân într-acolo

unde cu focuri de flintă se apărau cazacii lui; de pe înălțimea pe care se găsea, vedea totul ca în palmă.

— Puneți mâna, băieți, puneți mâna cât mai iute pe colnicul din spatele pădurii, striga el. De acolo n-au cum să vă ia!

Dar vântul nu-i duse vorbele până la cazacii lui.

— O să se prăpădească, o să se prăpădească de-a surda, mai spuse Bulba cu deznădejde şi privi în jos, unde scânteiau apele Nistrului. Şi deodată ochii i se aprinseră de bucurie: văzu patru cârme de luntre ce se zăreau printre tufişurile malului, şi adunându-şi toate puterile, strigă cât îl ținea gura:

— Dați-vă spre mal, spre mal, băieți! Țineți poteca ce coboară prin stânga! Jos sunt nişte luntri! Luați-le pe toate, ca să nu vă urmărească.

De astă dată vântul bătea din altă parte şi toate vorbele lui fură auzite de cazaci. Dar pentru acest sfat, Bulba primi numaidecât o lovitură grozavă de măciucă în cap şi toate prinseră a juca în fața ochilor lui.

Ca vântul şi ca gândul se repeziră cazacii pe poteca cea repede; dar urmăritorii nu le dădeau pas! Şi când văzură fugarii că poteca se răsuceşte, coteşte şi se duce şerpuind în lături, spuseră cu toții: „Ia, hai, tovarăşi! Fie ce-o fi!” Apoi se opriră o clipă locului, îşi ridicară în sus biciuştile şi scoaseră câte un şuierat. Iar caii lor tătărăşti se desprinseră de pământ, se întinseră în văzduh ca nişte şerpi, zburară peste prăpastie şi căzură drept în Nistru. Numai doi din toată ceata nu ajunseră în apă, ci prăbuşindu-se de sus peste colțuri de stânci, se zdrobiră de moarte cu cai cu tot, fără măcar să scoată un strigăt. În vremea asta, ceilalți cazaci porniră înot apa râului, călări cum erau, şi se apucară să desprindă luntrile. Iar leşii se opriră la marginea prăpastiei, minunându-se de nemaiauzita ispravă căzăcească şi întrebându-se, să sară ori ba? Unul dintre ei, un polcovnic tânăr, cu sângele iute şi fierbinte, fratele frumoasei care-l vrăjise pe sărmanul Andrii, nu mai stătu să se gândească şi se repezi năprasnic, cu calul său, pe urmele cazacilor. Dar făcu de trei ori tumba în văzduh

şi căzu drept peste colţurile ascuţite ale stâncilor, care-l sfârtecară în bucăţi; aşa pieri el în prăpastie, iar creierii lui amestecaţi cu sânge împroşcară tufişurile ce creşteau pe pereţii ei colţuroşi.

Când se dezmetici Taras Bulba de pe urma loviturii primite şi se uită în Nistru, cazacii lui şedeau în luntri şi vâsleau cu lopeţile; de sus ploua cu gloanţe peste ei, dar gloanţele nu-i ajungeau… Şi ochii bătrânului hatman scânteiară de bucurie.

— Cu bine, fraţilor! le strigă el de sus. Să nu mă uitaţi şi chiar în primăvara care vine să vă întoarceţi din nou încoace şi să petreceţi cum se cade! Ei? I-aţi prins, leşi afurisiţi? Credeţi că se află pe lumea asta ceva care să poată înspăimânta un cazac? Aşteptaţi numai că o să vină vremea când o să aflaţi de-a binelea ce înseamnă credinţa pravoslavnică rusească! Chiar de pe acum simt popoarele mai îndepărtate şi mai apropiate că o să se ridice într-o zi pe pământul rusesc un ţar al lui şi că n-o să se afle putere pe lume care să-i poată ţine piept!…

…Iar limbile de foc şi începură să se ridice de pe rug, şi cuprinzând picioarele lui Taras învăluiră în vâlvătăi tot copacul. Dar se găsesc oare pe lumea asta ruguri, cazne ori vreo altă putere care să înfrângă puterea rusească?

Apă mare e Nistru şi multe coturi mai are, mult stufăriş, multe grinduri de nisip, da’ şi multe bulboane adânci! Faţa râului luceşte ca oglinda, şi răsună de glasurile ascuţite ale lebedelor; semeţ şi repede spintecă apele lui mândra raţă sălbatică şi mulţi fluierari guleraţi cu guşe sângerii, precum şi alte păsări de baltă sălăşluiesc în păpurişurile de lângă mal. Cazacii lunecau uşor în bărcile lor înguste cu două cârme, vâslind toţi deodată cu lopeţile, ocolind cu grijă prundurile, speriind stoluri întregi de păsări şi nu mai conteneau să-l pomenească pe hatmanul lor.

Cuprins

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

{1} Academia teologică din Kiev.

{2} Seminar teologic cu internat sau numai internatul seminarului. În popor Academia teologică din Kiev era de asemenea numită bursă.

{3} Haină de purtat pe deasupra la ruşii din sud (n. a.).

{4} În ținutul Zaporojie, aşezat în Ucraina, pe cursul inferior al Niprului, în secolele XVII–XVIII se afla Zaporojskaia Seci, organizație militară căzăcească.

{5} Vechi instrument muzical ucrainean cu coarde.

{6} Pe la sfârşitul secolului al XVI-lea, în regiunile apusene ale Ucrainei şi Bielorusiei, stăpânite de Polonia, încercările de a uni biserica ortodoxă cu cea catolică au stârnit împotriviri crâncene din partea populației ucrainene şi bieloruse.

{7} Sotnic, comandant de sotnie, respectiv, companie în oastea căzăcească zaporojană.

{8} Polc, regiment.

{9} Esaul, comandant de detaşament în oastea căzăcească.

{10} Curene şi ocolite, aşezări căzăceşti întărite, de apărare împotriva năvălirilor tătarilor. Tot astfel se numea ceata căzăcească a respectivei aşezări.

{11} Cazaci trecuți în registrele armatei de către guvernământul polonez.

{12} Denumirile „funcțiilor” pe care le aveau elevii în bursă erau luate după modelul funcțiilor din vechea republică romană: senatori, consuli, lictori, cenzori (ei aveau în grija lor supravegherea ordinei şi disciplinei).

{13} Voievod (guvernator) al Kievului pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în timpul stăpânirii polone în Ucraina.

{14} Ținutul populat de cazaci prin sec. XV-XVI-lea, care cuprinde țărmurile Mării Negre şi ale Mării de Azov.

{15} Fiertură subțire din mei, cu slănină.

{16} Sfatul militar al Secii zaporojene.

{17} Fiertură subțire de făină, cu unt sau untură.

{18} Anatolia.

{19} Autocrat (rus.).

{20} Călugăr catolic, membru al ordinului cartusian.

{21} *Gerardo delle Notti (Gerhard van Honthorst),* pictor olandez din secolul al XVII-lea, supranumit astfel de italieni, deoarece picta de preferință scene nocturne, luminate de făclii.

{22} Căpetenie tătărască.